

DISKURZUS

A Batthyány Lajos Szakkollégium
Tudományos Folyóirata

2. évfolyam
2012. Különszám

DISKURZUS

A SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM –ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMÁNAK TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA | GYŐR

MÁSODIK ÉVFOLYAM | 2012. KÜLÖNSZÁM

KÉZIRAT LEZÁRVA | 2012. SZEPTEMBER

FŐSZERKESZTŐJE | DR. FARKAS ÁDÁM

OLVASÓ SZERKESZTŐ | DR. KÁLMÁN JÁNOS

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ | DR. KESERŰ BARNA ARNOLD

A KIADÓ KÉPVISELŐJE | DR. FARKAS ÁDÁM

A SZAKMAI BIZOTTSÁG ÁLLANDÓ TAGJAI | DR. BENDE –SZABÓ GÁBOR CSc., EGYETEMI DOCENS
DR. KOVÁCS GÁBOR PhD, EGYETEMI DOCENS
DR. SZEGEDI ANDRÁS PhD, EGYETEMI DOCENS
DR. SMUK PÉTER PhD, EGYETEMI DOCENS
DR. SÜLYOK GÁBOR PhD, EGYETEMI DOCENS

A SZAKMAI BIZOTTSÁG FELKÉRT TAGJAI | DR. BARNA ATTILA PhD, TANSZÉKVEZETŐ EGYETEMI
DOCENS

A BORÍTÓ FARKAS ÁDÁM MUNKÁJA

MINDEN JOG FENNTARTVA. BÁRMILYEN MÁSOLÁS, SOKSZOROSÍTÁS, ILLETVE ADATFELDOL-
GOZÓ RENDSZERBEN VALÓ TÁROLÁS A KIADÓ ELŐZETES ÍRÁSBELI HOZZÁJÁRULÁSÁHOZ VAN
KÖTVE.

MEGJELENIK | FÉLÉVENTE, A/4-ES FORMÁTUMBAN

FELELŐS KIADÓ | SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM –ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMA

LEVÉLCÍM | 9027 GYŐR, BUDAI ÚT 12.

HONLAP | [HTTP://BLSZK.SZE.HU](http://BLSZK.SZE.HU)

ISSN | 2062–5715

©BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2012.

©A SZERZŐK, 2012

TARTALOM

ÜNNEPI KÖSZÖNTŐ	3
ÜNNEPI TANULMÁNYOK	4
<i>Kelemen Roland: A XI.-XIII. századi magyar-angol földtulajdonlás egyes intézményeinek összehasonlítása</i>	4
<i>dr. Keserű Barna Arnold: Jogtörténeti töredékek az 1809. évi nemesi felkelés Fejér megyei eseményeiről</i>	14
<i>Szentgyörgyvári Tamás: Az Őrség és a Batthyányak pere</i>	26
<i>Hancz Patrik: Adalékok a II. világháború utáni baloldali hatalom és a Magyar Katolikus Egyház viszonyához, a földreformtól a szerzetesrendek működési engedélyének megvonásáig (1945-1950)</i>	35
<i>dr. Farkas Ádám: Requiem a magyar nemzeti katonai büntetőjogért, avagy adalékok a hazai katonai büntetőjog szovjetesítésének történetéhez</i>	46
<i>dr. Glavanits Judit: A kínai irás és a gazdasági kapcsolatok</i>	60
SZERZŐINKHEZ (A publikálás feltételei)	65
TÁMOGATÓINK	67

ÜNNEPI KÖSZÖNTŐ

„*Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!*”

Ezt a Vergiliustól származó idézetet emelte ki Kállay Tanár Úr 70. születésnapjához közeledve, mint sírkövére írandó idézetet. S ha végig gondoljuk e szavak jelentését és üzenetét, már akkor – életének mozzanatait még át sem tekintve – megsejthetjük milyen terjedelmű, s milyen sokszor messze nem jó értelemben véve mozgalmas élet az, melynek a jövőhöz intézett emlékéül a megélő e sort választja.

Akkor pedig, amikor módunk nyílik meg-megismerni egyes részeket, egyes mozzanatok Kállay Professor életéből, már láthatjuk, hogy valamiféle egészen felfoghatatlan tárul elénk, hiszen amikor 70. születésnapján – jelen szerény különszámmal – teljes szívünkkel köszöntjük Kállay Istvánt, akkor olyas valaki előtt állunk tisztelettel, akinek élettörténete, s az életét meghatározó családtörténete nem több és nem kevesebb, mint a XX. századi magyar történelem vérzivataros és keserű könnyektől megáradt folyamának visszatükröződése.

Kállay István 1942-ben a Magyar Királyságban született, s ahogy maga írja székely-magyarként már gyermekkorától elkísérték nemzetünk történetének húsba maró nehézségei: a II. világháború, s a családját elérő oláh halálosztók és német megtorlók, majd a háború után az államszocialista terror, az ÁVO börtöne, a kuláklisra tétel és az osztályidegennek bélyegzés. Gyermekként éli meg az 1956-os forradalmat, melynek során repeszek fúródnak az oldalába, mikor kenyérért sorba állva szovjet lövedékek csapódnak be mellette a ”felszabadító-megszálló” fegyverek valamelyikéből.

A rendszer idegenjeként érik atrocitások középiskolai tanulmányainak megkezdésekor, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzi jogi tanulmányait 1960 és 1965 között, ahol elkötelezi magát a jogtörténet mellett, s ahol már fiatalként újabb bugyrait ismeri meg a „szocializmus dicső építésének és építőinek”. Maga írja, hogy a Népbíróságok Országos Tanácsa ügyésze, Sarlós Márton, hiúságának köszönheti rendszeridegensége ellenére való felvételét a jogi karra, majd Kovács Kálmánnak a jogtörténeti tanszéken való elhelyezkedését, s később a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadóhoz való bejutását.

Súlyos önkritikával nevezi árulásnak és cenzori tevékenységnek szerkesztői munkáját, melyet éveken át végzett a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál, s csak szerényen ír további tanulmányairól, ismereteiről, olvasottságáról. Mérhetetlen történelmi ismeretekkel rendelkező, levéltárosi végzettséggel bíró jogász-jogtörténész, akinek könyvtára már csak méretleírásai alapján is legnagyobb könyvtáraink számára is irigylésre méltó, s innen nézve már inkább érthető, miért ő lesz az, aki éveket tölthet Japánban – előbb Osakában, később Tokióban –, illetve Rómában tanulmányúton.

A szerkesztői évek után alkalmazott jogászként, majd ügyvédként is dolgozik, s aztán elköteleződik az oktatás mellett, újra a jogtörténet mellett, s így kerül intézményünkbe, a Győri Széchenyi István Egyetemre is, ahol évek óta hallgatók százainak emlékezetébe vési be szavait és fordulatait.

Ilyen – egykori és jelenlegi – hallgatók alkotják jelen különszám szerzőit is. Olyanok, akik életre szólóan emlékeznek Kállay István előadásaira, szemináriumaira, fakultációira, s mindarra az önkritikus, de az ismeretekről szerényen mégis magabiztosan tanúságot tevő mondatokra, melyekre hiszem, hogy ha egy húszas éveit küszöbén álló hallgató kellően odafigyelt, életre szóló szentenciákat szerezhetett magának. Mindezekért pedig hálával tartozunk!

Hálánknak pedig a magunk tehetsége és lehetőségei szerint így próbálunk testet adni, bízva abban, hogy hetvenedik születésnapján még hosszú éveket és Isten áldását kívánva örömet tudunk szerezni Professor Úrnak, akinek tudjuk, hogy jogtörténészként a munkája a hobbija és a passziója is egyben!

Professzor Úr! Isten éltesse még sok éven át, s óvja meg mindazért a jóért és értékért, amit hallgatóinak adott, hol kedves, hol erős szavakkal, de mindig jó szívvvel és jó okkal!

dr. Farkas Ádám
Főszerkesztő

ÜNNEPI TANULMÁNYOK

KELEMEN ROLAND

A XI.-XIII. SZÁZADI MAGYAR-ANGOL FÖLDTULAJDONLÁS EGYES INTÉZMÉNYEINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Két önfényű jog van az angol és a magyar, állítja Grosschmid Béni, s ezalatt azt érti, hogy e két ország joga önálló fejlődés útján alakult ki, rá kevés hatással volt a római jog. Werbőczy és az angol jog című munkájában a XIX. századi angol jogot hasonlítja össze Werbőczy Tripartitumának jogintézményeivel, melyben a földtulajdon elemzése során kijelenti, hogy a XIX. század végének angol joga jobban hasonlít Werbőczyre, mint saját jogunk. Frederick Pollock erről a földtulajdoni rendszerről írja azt, hogy „szokásos az angol rendszert hűbérinek nevezni”¹. Ez leginkább a szokások erős hatásában érhető tetten, hiszen az angol ember erősen ragaszkodik a régiek törvényeihez, szokásaihoz, erre kitűnő példa, hogy London városa még a XIX. század végén is meghatározott mennyiségű patkót és patkószeget adott át a koronának Szentmihálynapot megelőző napokban a St. Clement Danes plébániához tartozó földek béreként. Természetesen ez ekkor már csak jelképes cselekmény volt, de több száz évvel előtte ezek a szokások kötelező jogi aktusok voltak, amelyek be nem tartása a tulajdon elvesztését eredményezték. Ugyan ez tapasztalható Magyarországon is ahol még a két világháború közötti időben is óriási szerepe volt az ilyenfajta jogi tradícióknak. De vajon az ekkor hasonló két jogrendszer² alapjai is ilyen hasonlóak voltak, vagyis a magyar állam alapítását követő 300 évben kialakult szokások, ugyanennyire hasonlítottak-e a normann hódítást követő angol állam első 200-250 évében kialakult intézményeire. Ezen belül pedig a rendszert alapjaiban meghatározó földtulajdon intézményei vajon mennyire voltak hasonlóak és mennyire tértek el egymástól. Ez utóbbi kérdésre keresem a választ a következőkben, annak megvizsgálásával, hogy milyen földtulajdon intézmények alakultak ki Magyarországon és Angliában a XI-XIII. században, továbbá mennyire rendelkezhetett szabadon a föld tulajdonosa életében és halálában földje felett.

1. A FÖLDTULAJDON GYÖKEREI A XI. SZÁZADOT MEGELŐZŐEN

Az angol hűbéri földtulajdon jog megértéséhez szükséges az angolszász földtulajdoni rendszer ismertetése, hiszen egyes elemei, ha más néven is, de tovább éltek az 1066-os normann hódítást követően kialakult birtokrendszerben. Az angolszász birtokrendszer germán szokásjogon alapuló földtulajdoni rendszer, amelyet Hitvalló Edward (1005-1066) uralkodásáig fejlesztettek, alakítottak. „Minden földnek, minden személynek megvolt a különös jogi tulajdonsága és viszonya”³. A földbirtoknak három fajtáját ismerték: *folkland, bookland, laenland*. A folkland meghatározása Pollock szerint a következő: „*a folkland vagy a királyé, mint államfőé, vagy a királyé, mint magánszemélyé, vagy végül egyes embereké, nagy része pedig közösségek vagy nagyobb társaságok által mások kizárásával használt vagy haszonélvezett közös föld (commonland) volt.*”⁴ John Alan nézete szerint a folk nem más, mint a nép földje, közösség földje. Hasonló, mint a római *ager publicus* (állami és közösségi földbirtok). Spelman szerint azok a földek tartoztak a folklandbe, amelyeket a szokásjog annak tartott, azok lejegyzése nélkül is, mivel a szokás kellően erős.⁵ Ennek köszönhető, hogy csupán három oklevélben említik meg. A folkland jelentése alatt rejlett „kisebb-nagyobb mennyiségű egyénileg bírt föld is.”⁶ Hacsak nem változott át oklevél vagy írásos adomány folytán booklandd. Ezek a folkland egységek örökíthetőek, de akár elidegeníthetőek is a család beleegyezésével. Maga az elidegenítés annyira egyedi, hogy a ritka esetek egyikét a Domesday Book⁷ maga is kiemeli, amikor

¹ POLLOCK, FREDERICK – Az angol földbirtokjog, Budapest, 1914, 7. o.

² Amennyiben elfogadjuk azt a nézetet, hogy ténylegesen hasonló volt, hiszen több nézet szerint ez a hasonlóság csak annyiban állt, hogy mindkét országban a szokásjogi szabályok voltak túlsúlyban a jogrendszerben.

³ POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 22. o.

⁴ POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 23.-24. o.

⁵ POLLOCK F. – MAITLAND F.W. – The history of the English Law before the time of Edward I., Cambridge, 1898, 476.o.

⁶ POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 24. o.

⁷ Domesday Book (Itéletnap könyv) elkészítését Hódító Vilmos rendelte. 1086-ra készült el az a birtokkataszter

Bedfordshire-ben ez megtörtént. Az apáról fiúra szálló *hairland* a *folkland* birtokrész továbbörökítésére vezethető vissza.

Bookland (latinul nevezték *alodiumnak* is) az egyén tulajdonának szabályos alakja, nevét a tulajdonlást igazoló írásos okmányról a *book*-ról kapta. Ilyet eleinte csak a király adományozhatott a witan beleegyezésével. Az egyház nyomására alakult ki, mivel főként az egyháznak jutott adományoknál használták. Arra is volt példa, hogy *folkland* egészét vagy részét adományozták *bookland*nak, vagy a közös föld egy részét már bírták és joguk volt arra, hogy örökössék és az adományozás során csak ezen jogukat rögzítették, a *folkland* eladományozását követően a közös használat fennmaradt, de a tulajdonos a megadományozott lett, és a használók a mai értelmezés szerinti bérlők.⁸ Ha a király meg akarta szerezni egy *folkland* felett a rendelkezési jogot, akkor ahhoz is a bölcsek tanácsának beleegyezésére volt szüksége, de arra is volt példa, hogy a tanács a király trónra lépésekor méltósága növelése érdekében uralkodása idejére a *folkland*-ból adományozott neki birtokot,⁹ tehát látható az, hogy ekkor még nem terjedt el az a nézet, hogy minden közvagyon a királyé, ez csak a normann hódítás követően alakult ki.¹⁰ Azonban ha azok közül, akik adományt kaptak, valaki a „csatában való gyávaság miatt életét és földjét elveszítette”, akkor azok *booklandje* a királyra háramlott vissza¹¹ nem pedig *folklandé* lett. A *bookland* a *folkland* rovására folyamatosan terjeszkedett, a következők folytán: 1) szabad foglalás jogán szakítottak ki részeket belőle; 2) jogtalan betolakodással, bitorlással; 3) a király vagy egyéb nagyurak haszonélvezeti joga tulajdonjoggá alakult át.¹² A *bookland* birtokosának rendelkezési jogát csak az oklevél/adománylevél záradéka korlátozta. A *bookland* által biztosított rendelkezési jog terjedelme rendkívül széles pályán mozoghatott. Fokozatai a következők: 1) korlátlan rendelkezési jog (elidegenítés, végrendekezés); 2) az adományozó egész öröklési rendet állapít meg; 3) csak családon belüli átruházást enged; 4) személynek vagy meghatározott számú leszármazóinak juttatja utána egyházat.¹³ Erre példa Edgar király földadománya 961-ből Aethelwulf nevű thegn-je számára, melyben a következő meghagyást tette: „így bírhatja és tarthatja azt élethossziglan, és azt maga után még két örökösére hagyhatja, s mindhármuk halála után hagyja a Szt. Péter egyházra, amely korábban adta azt.”¹⁴ A nagyobb kiterjedésű *bookland*hez a magánbíráskodás joga is járt.

Laenland olyan föld, amelyet földesúrral kötött szerződés vagy egyéb egyezség alapján használnak. Ennek fejében pénzbeli vagy természetbeli szolgáltatással vagy ezek együttesével tartoznak. A földet a „birtokos *laen* képen bírja, ez a mai *loan*”¹⁵ (bérlet, kölcsön). *Laenland* birtokosok vagyoni helyzete rendkívül sokszínű a kisebbek alig különböztek a jobbágyoktól a nagyobbak úri sorban éltek. Volt ahol tartósabb birtoklást szereztek vagy hosszabb idejű birtokot. „*Laenland* elterjedése... szoros összefüggésben van a hűbérúr és a hűbéres között való személyes viszony fejlődésével.”¹⁶ A hűbériség lényege a földbirtoklási és személyi függés minél erősebb összekapcsolása. Ez a kapcsolati rendszer a hűbéri láncban tökéletesedik ki. Az óangol jog sohasem jutott el erre a szintre, de mint korábban is említettem minden embernek, ha nem volt maga is úr, akkor rendelkeznie kellett úrral. De a *laen* birtokosa ekkor még nem szükségképpen személyes függőségben lévő személy, a hűbéri viszony viszont mindenképpen azzal jár. A gazdagabbak lettek a hűbéresek, a szegényebbek függésbe kerültek, s volt, aki rabszolgának adta el magát.

A magyar földtulajdonlási rendszerre az államalapítás előtt csak következtetni tudunk, hiszen olyan írásos emlékek, mint Angliában (*book*) nem maradtak ránk, egyházi oklevelekkel sem rendelkezhetünk, hiszen az egyházalapítás egybeesik az államalapítással, így csak a törzsi állam szokásaiból következtethetünk a földtulajdon alakulására. *Folkland*hez hasonló intézmény lehetett, a törzsek tagjai által közösen

---

könyv, amely sokáig egyedülálló volt a világon. Elkészítésének célja: egyrészt meggyőződni arról, hogy a *danegeld* milyen mértékben hajtható be, másfelől tájékoztatni a királyt hűbéresei vagyona felől.

⁸ Véleményem szerint ez volt az egyik lehetséges formája a jobbágyi alávetettség kialakulásának.

⁹ Ezek a földeken túl mind a királynak, mind a witanoknak voltak közös kezelésű földjeik.

¹⁰ Azt követően pedig nagyon rövid idő alatt I. Henrik (1100-1135) uralkodásának idejére már kialakul az a nézet, hogy a korona az amely minden hatalmat forrása (*corporation sola*) és minden föld a korona tulajdona.

¹¹ POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 27.o. - *Laws of Cant* alapján

¹² POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 27. o.

¹³ POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 27-28.o.

¹⁴ SZ. JÓNÁS ILONA - Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény - Európa és Közel-Kelet IV-XV. század, Budapest, Osiris, 1999. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/kozepkori-egyetemes/ch03s07.html#id530324> 2012.07.12. 116.o.

¹⁵ POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 29.o.

¹⁶ POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 29.o.

birtokolt azon terület, amelyen a nomád életmódot folytató őseink a legeltetést végezték. Nagy valószínűség szerint ez az egész törzs tulajdonát képezte, amelyről a törzsi tanács és a törzsfő közösen rendelkezett. Ekkor még Magyarországon sem alakult ki egy törzsfő esetében sem az a jog, hogy minden föld felett ő rendelkezik. Bookland típusú földhöz, ha az írásbeliség szabályát figyelmen kívül hagyjuk hasonló intézmény a nemzetségek szállásbirtoka, amely kiszakadt az egész törzs közös földjeiből, de annyiban azért sajátos hogy, bár a nemzetségfő volt az, aki rendelkezett felette, a föld az egész nemzetség tulajdonában volt. Ezeknek a szállásbirtokoknak a kétharmad részét vette el István király mikor kialakította államát. Azon nemzetségek, akik nem álltak ellen, a maradék részét megtarthatták, ellenkező esetben ezeket másnak adományozta. Laenland típusú földdel nem találkozunk Magyarországon ebben az időben.¹⁷ Államalapítással az „ős nemzetségek hadi és települési funkciói teljesen veszendőbe mentek”¹⁸ és teljesen más típusú rendszert alakítottak ki.

2. A FÖLDTULAJDON RENDSZEREK ANGLIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON A XI.-XIII. SZÁZADBAN

Angliában a hódítás után a normann uralkodók átalakítják az angolszász birtokrendszert és kialakítják a kontinensen erre az időre már kiforrott hűbéri rendszert. A folkland királyi földde alakult át, a korona földjei és a király magánszemélyi magántulajdona egy tekintett alá esett évszázadokon át, ezek a földek a Domesday Bookba, mint terra regis kerültek be.

A bookland eltűnik helyébe a normann szabadságlevél (charta) lép. Az angolszász korban az investitúrát helyettesítette a book, a hűbériség „bevezetésével” azonban a közhiteles book helyett ismét a szokások váltak a kötelezővé, a birtokba helyezést Angliában *livery of seisin*-nek nevezték, okmányt továbbra is használtak charter, deed (valódiságát az átadó pecsétje hitelesítette). Magát az eljárást feoffment-nek nevezték, ugyanis a book mint, adomány, szolgáltatás mentes volt, de mivel az adományozó tekintélyét fenn kellett tartani, az adományt színleges szolgáltatáshoz kötötték, ilyen volt például, hogy a földesúr és örökösei lelki üdvéért tett szolgálat fejében adták a birtokot. Ezeket a viszonyokat „*tenure in frank almoigne*-nak vagy *free alms*-nak (szabad alamizsna)”¹⁹ nevezték. Ettől meg kell különböztetni a *szolgáltatásokkal kötött birtokot* (divine service), ebben az esetben meghatározták az előző példából kiindulva, hogy mely napokon kell misét tartani vagy azt, hogy az adományozó választhatja ki egy bizonyos tisztségnek a betöltőjét. *Világi hűbér esetén katonai vagy nem katonai szolgálattal tartoztak*. Katonai szolgálat (knight service) volt a hűbérúr várának (castle guard) vagy a birtokhatárának őrzése (cornage). Nem katonai szolgálatok voltak a grand és petty serjeanty, amely csak főhűbéres szolgáltatása lehetett. Grand serjeanty az uralkodónak tett személyes szolgálat, míg a petty serjeanty a hadsereg ellátását jelentette.

Ezek mellett a földet terheltek még a *consillium*, *auxilium*, *aids* (segélypénz), *relief*, *visszaháramlási jog* (*escheat*). Az *aids* eleinte csak alkalmi szolgáltatás volt, később rendszeressé vált, ide tartozott: a váltáságpénz, az úr legidősebb fiának lovaggá ütése és a legidősebb lányának lakodalma esetén nyújtandó szolgáltatás. Ezek mértékét a 13-14. században a földbirtok éves jövedelmének 1/20 részében állapították meg. *Relief*-et két esetben kellett fizetni: 1) ha elidegeníti a birtokot engedély fejében valamint 2) a teljeskorú örökösnek a földbirtok átvételekor.²⁰ *Visszaháramlási jog* két esetben illette meg a hűbérurat: magszakadáskor illetve hűtlenség esetén. I. János (1199-1216) többször is jogtalanul vette vissza hűtlenségre hivatkozva a földeket, hiszen olyan esetekben, amikor az, akitől elvették csak alhűbéres (mense lord), a földnek nem a királyra, hanem a hűbérúrra kellett volna visszaháramlania, ez volt a gyakorlat magszakadás esetében is. Ezért a Magna Charta Libertatumba belefoglalták, ha a mense lord földje magszakadás, árulás, büntett miatt a királyra háramlott annak egy év egy nap után a mense lord hűbérúrának tulajdonába vissza kellett jutatni a földet.²¹

Ugyan ebben az időszakban Magyarországon, I. István (997-1038) korában, a hatalmas királyi birtokokon kívül alig találunk magánkézben lévő birtokot, ezek egy része az előzőekben már említett nemzetségfők kezén maradt szállásbirtok, mint amilyen az Abáké is volt, akik meghatározó szerephez jutottak a

---

¹⁷ KRISTÓ GYULA – Magyarország története 895-1301, Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 69-81.o.

¹⁸ FÜGEDI ERIK – Ispánok, bárók, kiskirályok, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986, 26.o.

¹⁹ POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 36.o.

²⁰ Koronabirtok esetén a király a birtok éves jövedelmét kapta, ezt *primer seisin*-nek nevezték.

²¹ BEAN J.M.W. – The decline of English feudalism 1215-1540, Manchester, 1968, 8.o.

következő 300 évben.²² *A magyar adományozási rendszerről le kell szögezni, hogy „birtokadományokkal a magyar király a szolgálatban szerzett érdemeket jutalmazta...”²³ és „mint ilyen tételesen meghatározott kötelezettségeket nem rótt az adományosra.”²⁴ Ilyen adomány volt Hont és Pázmány sváb vitézeknek adott föld, amelyet azért kaptak, mert részt vettek a Koppány elleni csatában. A korban két féle adomány létezett, nevezetesen a (1) királyi és (2) hercegi adomány (ebből alakult ki később a dukátus megszűntével a nádori adomány). Könyves Kálmán dekrétumában²⁵ megkülönbözteti a Szent István által adott birtokot, a többi király által adott birtoktól, ennek főként öröklési jogi szempontból lesz jelentősége. További jelentősége, hogy „minden halászó vizeket a királyi székek adunk vissza, kivéve melyeket szent István király adományozott vala oda...”²⁶ Hűbériség hiánya ebben is tapasztalható hiszen, a király bármilyen különösebb indok nélkül visszavehette az adományozott földeket. Ezt tapasztalta Ottó, freisingi püspök is, amikor papírra vetette, hogy „>>az uralkodó az ítéleteket nem az egyenrangúakkal együttesen hozza... egyedül az uralkodó akaratát fogadják el mindnyájan indoknak<<”.²⁷ IV. Béla király idején viszont már *ésszerű ok (causa rationabilis)*²⁸ szükséges. Az előbbieket alapján megállapíthatjuk, hogy „Magyarországon kétféle joggal bírt magánbirtok alakult ki, az úgynevezett *nemzetségi birtok és az adománybirtok.*”²⁹ Nemzetségi birtokok voltak az ősi szállásbirtokok és a Szent Istváni adományok, az ezeket birtokló családok magukat általánosságban a Szent István korában élő ősről nevezték el de genere X megjelöléssel, ezzel bizonyítva a birtoklás jogalapját.³⁰ Azt meg kell jegyezni, hogy „hiteles királyi oklevelekben a 12. század közepéig nincs nyomuk a világiak számára tett birtokadományoknak. Az első ilyen adat II. Géza király (1141-1162) 1156 körüli diplomájában található, amely szerint az uralkodó Gotfrith és Albreht jövevény vitézeknek négy falut, egy földet és egy erdőt juttatott.”³¹ II. András ezeken a „nemzetségi birtokokon” túl, bevezette az *örökadomány (perpetua hereditas)* intézményét, erről szóló első oklevél 1217-ben kimondta: >>megmásítottuk [az ország] földjének a régítől sértetlenül őrzött állapotát, és várakat, megyéket, földet és a gazdag Magyarország többi jövedelem forrását örökös örökségül osztottuk ki báróinknak és vitézeinknek<<.³² II. András „ezzel lemondott az ország földjének és alattvalóinak jelentős részéről.”³³ „Az uralkodó illetéknéppen, ha csak utóbb a királyi kézre háramlás valamelyik esete be nem következett, elvben végleg lemondhatott a kérdéses birtokról.”³⁴ Ennek igazolása, hogy amikor IV. Béla még hercegként az örökadományokat felülvizsgálja (in discussione perpetuitatum) „II. András oklevelének arengájában immár nem csupán a korlátlan birtokadományozás szerepelt követelményként, hanem az elidegenített javak védelme is”³⁵, tehát más királyok „ésszerű ok” nélküli elkobzásától is védi a megadományozottat.*

Magánadományok csak a 13. század végén kezdtek kialakulni a familiaritás kibontakozásával, amikor a dominus földet adott emberének. A magánadományozási rendszer alapja, hogy a „hű szolgálatok jutalmazása vagy jövőbeli szolgálatok reményében familiárisának önként fiörököseire szólóan is, örökjogon és visszavonhatatlanul földbirtokot juttat.”³⁶ Ilyen adomány esetén Grosschmid szavaival „biztosítani kell adomá-

²² Itt megemlítve Aba Sámuel, aki István nádorispánja volt, később király lett, valamint Aba Amádét, aki pedig az egyik Károly Róberttel szemben álló oligarcha volt.

²³ FÜGEDI ÉRIK im. 1986, 17.o.

²⁴ ZSOLDOS ATTILA - Karászi Sándor bán és utódai (Észrevételek a narratiók eredetéről és szerepéről), Századok, 2001/II., 399.o.

²⁵ „Valamely birtokot szent István adományozott vala... Más királyok adománya...” – Kálmán király dekrétumának I. könyve 20. fejezet.

²⁶ KÁLMÁN király dekrétumainak I. könyve, 15. fejezet „mindennemű adományok visszafoglalása, kivéve szent István adományát”

²⁷ FÜGEDI ÉRIK im. 1986, 67.o.

²⁸ ZSOLDOS ATTILA im. 2001, 399.o.

²⁹ GYÖRFFY GYÖRGY – István király és műve, Balassi Kiadó, Budapest, 2000, 253.o.

³⁰ Még azok a családok is István kori ősről vezették vissza és arról nevezték el magukat, amelyeknek voltak Honfoglalás kori őseik, például a Csákok nem Szabolcsról hanem az 1000 után élt Csákról, Ónd fia Ete utódai pedig vagy Géza korában élt Kolánról vagy István korában élt Borról. Ez mutatja mennyire erős jogot jelentet az, ha Istvánra tudtak hivatkozni még ősi szállásbirtok esetén is.

³¹ KRISTÓ GYULA – II. András király „új intézkedései”, Századok, 2001/II., 256.o.

³² FÜGEDI ÉRIK im. 1986, 72.o.

³³ FÜGEDI ÉRIK im. 1986, 73.o.

³⁴ ZSOLDOS ATTILA im. 2001, 399.o.

³⁵ KRISTÓ GYULA im. 2001, 296.o.

³⁶ BÓNIS GYÖRGY – Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Budapest, Osiris, 2002, 194.o.

nya békés birtoklását a családdal és a királlyal szemben.”³⁷ Ennek eszközei a rokoni és a királyi beleegyezés illetve az adomány királyi megerősítése volt.

A harmadik birtoktípus az ispáni tiszthez tartozó föld a későbbi honor. Ezek olyan földek, amelyek meghatározott tisztséghez jártak, teljes haszonélvezettel adták. A király csak tetszése tartalmára (*durante beneplacito nostro*) ruházta át, bármikor visszavehette. Nem állítottak ki róla oklevelet, így a birtok népéhez szóló parancs igazolta a birtokba helyezést.

Ahogy Angliában úgy Magyarországon is élő jogosultsága volt a királynak a *ius regnum*. A két ország birtokadományozása közötti alapvető eltérés, hogy Magyarországon már megtett szolgálatokért adtak birtokot, addig Angliában a földért szolgáltatásokat vártak el. Magyarországon a magánadomány az, amely az esetek többségében tartalmazza az elvárt szolgáltatást a birtokért cserében, ebben az intézményben tehát van hasonlóság.

3. A FÖLDTULAJDONRÓL VALÓ RENDELKEZÉS ANGLIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

Angliában földtulajdonos rendelkezési jogát, ahogy a kontinensen is kettős kötöttség terhelte az 1200-as évek végéig, kötött volt egyfelől a család és a nemzetség, másfelől pedig a hűbérúr irányába. Nemzeti kötöttségben szükség volt az atyafiak hozzájárulására elidegenítés esetén, nem végrendelkezhetett szabadon. A hűbéri kötöttség azonban jogilag máshogy alakult, hiszen az angol jog nem fogadta el az osztott tulajdon elméletét mind a hűbérúr (testetlen jog) mind a vazallus teljes tulajdonos (valóságos birtokos – *real property*) volt. „13. század elejétől azonban elenyésztek az elidegenítés családi korlátai, a szokásjog nem tett többé különbséget ősi és szerzett vagyon között...”³⁸ Ez segítette elő a hűbérbirtokkal való szabad rendelkezést. Grosschmid Béni szerint az angol hűbérbirtoknak hármass fokozata van (*the three degrees*): 1) *életfogytig tartó jogosultság (estate for life, amit ő alacsonyabb hűbér névvel illetett)*; 2) *levágott jogosultság (estate tail)*; 3) *egyszerű hűbér (estate in feesimple)*.³⁹

Alacsony hűbér (*fee for life*) „létesül, ha a levágott jogosultságú birtokos olyan felvállás által akar egyszerű hűbért jutatni valakinek, amelynek csak az ivadékkal szemben van hatálya, de nem a maradványemberrel szemben is.”⁴⁰ Ezek az alacsony hűbérek családi egyezmények (*settlement*) tárgyául szolgálnak. Ezeket nemzedékről nemzedékre megújítják és így tartják fenn a kötöttséget.

Föld elidegenítésére akkor volt lehetőség, ha az adományozó az oklevélbe ezt konkrétan belefoglalta, az ilyen földeket *estate in feesimple*-nek nevezték. „Egyszerű hűbér az angol jogban annyi, mint korlátlan tulajdoni jog.”⁴¹ Szokásjog szerint, ha csak meghatározott örökös osztály volt (pl. leszármazói) meghatározva örökösként, és ha teljesült ez a feltétel (vagyis ha már legalább egyszer átörökítették a leszármazóra), akkor már rendelkezhetett felette, az így elidegenített birtok, még ha az elidegenítő családjánál magszakadás állott is be, akkor sem háramlott vissza az eredeti adományozóra, hiszen már *estate in feesimple* volt. Ez a gyakorlat azonban sértette a főhűbéresekre érdekeit, ezért követelésükre 1285-ben *De Donis Conditionalibus* törvény rögzítette, hogy szigorúan tartani kell az oklevélben rögzített öröklési rendet és azt a hűbérúr hátrányára elidegeníteni nem lehet, ezzel már csak korlátozott egyszerű hűberré vált az ilyen földbirtok, amely elnevezése *levágott jogosultság (fee tail)*, az ilyen birtok *entailed* vagyis elidegeníthetetlen. A levágott jogosultság az „nem egyéb, mint az átruházó kezéből az átvevőnek magvaszakadásáiglan (*usque ad defectum seminis*) kibocsátott jószág (jogosultság, tulajdon).”⁴² Az általános öröklési rend szabályai vonatkoztak rá, de nem szállhatott az oldalági örökösökre, magszakadás után vagy visszaháramlott a visszatérésre jogosultra (*the reversioner*) vagy harmadik megnevezett személyre ún. maradvány-emberre (*the remainderman*) szállt.

Az *egyszerű hűbérre* vonatkozó szabályokat módosító, az I. Edwárd által 1290-ben kiadott *Quia Emptores* kezdetű törvény már majdnem korlátlan rendelkezési jogot garantált az ilyen birtok tulajdonosának. A törvény előzményeként meg kell említeni a Magna Chartában rögzítetteket, amely kimondja, hogy „minden szabad hűbéresnek tilos jószágát alhűbérbe (*subinfeudation*) adás útján annyira megcsönkíteni, hogy a megmaradt részből ne legyen képes földesurának a hűbéri szolgáltatásokat teljesíteni.”⁴³ Ez a biztosítási

---

³⁷ BÓNIS GYÖRGY im. 2002, 194.o.

³⁸ BOTH ÖDÖN - Fejezetek a Nyugat-Európai állam- és jogtörténet köréből, Szeged, 2001, 44.o.

³⁹ GROSSCHMID BÉNI – Werbőczy és az angol jog, Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája, 1928, 144.o.

⁴⁰ GROSSCHMID BÉNI im. 1928, 99.o.

⁴¹ GROSSCHMID BÉNI im. 1928, 106.o.

⁴² GROSSCHMID BÉNI im. 1928, 67.o.

⁴³ POLLOCK, FREDERICK im. 1914, 64.o.

ték azonban nem volt elégséges, ezért a törvény első fejezete kimondja: „minden szabad ember tetszése szerint eladhatja ugyan egészében vagy részben az ő földjeit, de csak úgy, hogy a vevő nem ő neki, az eladónak, hanem az eladó fölöttes hűbérurának legyen a hűbérnöke, ugyanazon szolgáltatásokkal és szokásos értelemben, miképpen a hűbérbe adó maga előbb birtokolt.”⁴⁴ Ez a rendelkezés nem terjedt ki a korona közvetlen hűbéresire csak 1327-ben III. Edward uralkodásakor, de akkor is csak engedéllyel és meghatározott díj megfizetése fejében. A törvény megtiltotta továbbá, hogy az egyszerű hűbérként birtokolt földre új hűbért alapítsanak, ezzel is védve a hűbérúr érdekeit. A törvény második fejezete a részeladásokkal foglalkozik, melyekkel kapcsolatban leszögezi, hogy szükséges az „arányosítás capitalis dominus irányába tartozó hűbéresi szolgáltatásoknak és terheknek egyfelől az elidegenített, másfelől elidegenítőnél megmaradt particula között.”⁴⁵ Ennek a kérdésnek a megoldására azért volt szükség, mivel e törvény kibocsátásáig az egész birtok elidegenítése esetén volt csak lehetőség arra, hogy az új birtokos lépjen az elidegenítő hűbéri kötelezettségeinek szolgáltatói pozíciójába, de részeladás esetén erre nem volt lehetőség, mivel úgy vélték a hűbéri tartozás oszthatatlan. A törvény a teljes átruházások tekintetében lex cogens-sé tette a hűbéri szolgálatok átszállását, míg a kogens szabályozás helyébe diszpozitivitás lépett a részeladásoknál azáltal, hogy lehetővé tette az elidegenítés következtében megváltozott birtokméretéhez az eredeti követelt szolgáltatás arányosítását. A harmadik fejezetben kimondja a törvény, hogy rendelkezései nem terjednek ki a fee tail-re és az estate for life-ra sem, az ilyen módon szerzőknek hűbérura nem a hűbér főura, hanem az átruházó. A Quia emptores jelentőségét mutatja, hogy még a 18-19. században is alkalmazták az Egyesült Államokban, annak ellenére, hogy 1787-ben Ridges bíró precedense kimondja, hogy a Quia emptorest rendelkezéseit nem kell alkalmazni az 1776. június 4-től a kolóniakon még az előtte vállalt hűbéri szolgáltatások esetében sem.⁴⁶ Ennek ellenére a XIX. században több ügyben is ezt alkalmazza az eljáró bíró (Van Rensselaer v. Hays [1859], Wallace vs. Harmstad [1863]).⁴⁷

Fontos megemlíteni ebből a korból a Quo warranto törvényt, amely kimondta „bármilyen privilégiumot, birtokjogot, akár egyházi, akár világiak bírták, írásos dokumentumokkal kellett igazolni a király előtt. Aki erre nem volt képes, attól a birtokot visszavették.”⁴⁸ Ez sok esetben a közép és alsóbb osztályok jogainak helyreállítása volt, hiszen a jogosulatlanul birtokolt földek visszakérültek eredeti tulajdonosaikhoz.

Magyarországon földbirtokról való rendelkezés terjedelmének ismertetése kezdetén le kell szögezni Eckhart Ferenc nyomán azt a tényt, hogy a feudális magyar jogban nem fejlődött ki a korlátlan egyéni tulajdon.⁴⁹ A dolgokat rendelkezési jog alapján célszerű két csoportba osztani: 1) ősi jószág (bona hereditario seu avitica); 2) szerzett jószág (bona donationalia) ez utóbbi két alfaja az adományos (bona donationalia) és a nem adományos (bona extradonationalia) jószág.⁵⁰ Az ősi jószágot vagy más néven „nemzetségi birtokot” csak I. Lajos intézményesíti⁵¹, azonban már jóval előtte kialakult intézménye a magyar szokásjognak, hiszen már Kálmán azáltal, hogy különbséget tett Istvántól szerzett és más királytól szerzett adomány között, ennek alapjait rakta le. Ősiség (avicitas), mint rendelkezési korlát annyit tett, hogy „elidegeníteni csak az öröklésre jogosultak beleegyezésével (assensus fratrum) lehetett, kivéve, ha halálos ítélettől vagy hadifogságból mentette így ki magát (extrema necessitate urgente).”⁵² Ez a szokás annyira erős volt, hogy az Aranybullába a

⁴⁴ „Quod de cetero le ceat in cuique libero homini terram suam seu tenementum sive partem inde pro voluntate sua vendere ita tamen quod feoffatus teneat terram illam seu tenementum de eodem capitati domino, et per eadem servitia et consuetudines, per quae feoffator suus prius tenuit.”

⁴⁵ GROSSCHMID BÉNI im. 1928, 97.o.

⁴⁶ BINGHAM, ANSAN – COLVIN, A.J. – A treatise on rents, real and personal covenants and conditions, Albany, W.C. Little & Co., 1857, 188.o.

⁴⁷ CHIPMAN GRAY, John – The rule against perpetuities, Clark, The Lawbook Exchange, 1915, ld. 21-22.o.

⁴⁸ BÁRÁNY ATTILA – Anglia a 11-15. században, In.: Angi János, Barta János, Bárány Attila, Orosz István, Papp Imre, Pósnán László – Európa az érett és a kései középkorban (11-15. század), Debrecen, Multiplex Media – Debrecen University Press, 2001, 185.o.

⁴⁹ Az 1848. évi XV. törvény cikk az ősiség eltörléséről az, amely megvalósítja ingatlan tekintetében is a korlátlan egyéni tulajdont.

⁵⁰ BÉLI GÁBOR – Magyar jogtörténet: A tradicionális jog, Budapest-Pécs, Dialóg Kiadó, 1999, 67.o.

⁵¹ I. Lajos (1342-1382) által kiadott 1351. évi törvény cikkek Előbeszédének 11. §-a mondja ki az ősiség elvét: „Kivéve egyedül a kiváltságból kizárt, előbb érintett egy cikkelyt, tudniillik ezt: »Hogy az örökösök hátrahagyása nélkül elhaló nemeseknek jogukban és szabadságukban áll az egyházak, avagy tetszésük szerint mások részére, élők közt vagy halál esetére adakozni, hagyományt tenni, birtokaikat eladni vagy elidegeníteni.« Sőt ellenkezőleg, épenséggel ne legyen joguk ezt megtenni, hanem birtokaik jog és törvény szerént, tisztán és feltétlenül, minden ellenmondás nélkül, legközelebbi atyafiaikra és nemzetségeikre háromoljanak.”

⁵² ECKHART FERENC – Magyar alkotmány- és jogtörténet, Budapest, Osiris, 2003, 279.o.

következőképp foglalták bele: „ha valamely nemes ember fiúmagzat nélkül hal meg, birtokának negyed részét leánya kapja: a többivel azt mivelje, a mit neki tetszik,”⁵³ de az Aranybullában foglaltak ellenére IV. Béla idején továbbra is királyi engedélyre volt szükségük a nemeseknek, ha ezzel a jogukkal élni kívántak. Az eljárás három lépcsős volt: 1) király előzetes hozzájárulását kellett kérni 2) káptalan vagy hiteles hely előtti rendelkezés 3) királlyal az engedélyt megismételteni és a kiállított oklevelet megerősíteni. „A királyi engedélye még az ősi birtok esetében is feleslegessé tette a rokonok hozzájárulását.”⁵⁴ Az 1267-es esztergomi dekrétum hatodik cikke már az Ősiségi törvény előszele, abban a tekintetben, hogy rögzíti az örökös nélkül elhalt serviens birtokait addig ne adományozzák el, amíg rokonait és nemzetségbelieket (cognatio et generationes eiusdem)⁵⁵ a király elé nem idézik.⁵⁶ A birtok korlátja volt továbbá a szomszédokat megillető megváltási jog (ius redimendi) és természetesen a királyi jog (ius regnum) is.

A szerzett vagyon, ha adománybirtok volt, akkor az adománylevél záradéka tartalmazta a clausula iurium dectearativa-t, amely kifejezte a birtokos mennyire szabadon kapta földjét. Ennek öt fokozata volt: (1) csak fiúág örököl; (2) fiú és leányágon öröklődik; (3) fiúág kihalása után örököl az utolsó 10 leányág (4) kincstárra visszaszáll, de adománylevélben megjelölt összeget köteles fizetni a leányágnak (5) király lemond visszaháramlási jogáról az utolsó fiúörökös rendelkezhet róla (nil iuris záradék).⁵⁷ Az utolsó eset az, ami megközelíti a korlátlan rendelkezést, de ebben az esetben is élt a szomszédokat megillető megváltás joga és hűtlenség esetén a ius regnum is. Azon szerzett birtokokról, melyek nem adományból származnak szabadon rendelkezhetett a tulajdonosa, de csak élők között, végrendeletileg annyi korlát volt, hogy nem tagadhatta ki leszármazóit.⁵⁸ Továbbá meg kell jegyezni, hogy ősi jószág eladásából vett birtok nem számított szerzett vagyonnak.

4. A FÖLDBIRTOKRA VONATKOZÓ ÖRÖKLÉSI JOGI SZABÁLYOK A XI.-XIII. SZÁZADBAN

Amikorra Angliában ténylegesen kiformalódtak a hűbériség egyes intézményei a kontinensen már kialakult a hűbérbirtok örökíthetősége, domináns elvé vált az elsőszülöttség elve. Ennek az elvnek az elterjedése és uralkodó intézménnyé válása az utazó királybírák tevékenységének köszönhető, hiszen azzal, hogy az egyöntetű ítélkezés elterjedésére törekedtek, ezzel a helyi szokásjogot háttérbe szorították. Azonban egyes területeken kiegészítő elvként, máshol főszabályként tovább éltek a hagyományok. Kentben a gavelkind intézménye szerint a lány lemenők kizárásával, a vagyon minden fiúra egyenlő mértékben szállt. A déli grófságokban a legfiatalabb fiú örökölt, ezt nevezték cradle holdingnak (bölcsővagyon).

Angliában 12. század végéig, ha csak lány örökösök maradtak, akkor közöttük a vagyont megosztották, de sem a várkastély sem a gyakorlótér nem kerülhetett osztásra. Ennek oka a katonai szükség: „propter ius gladii quod dividi non potest”.⁵⁹ Pont ezen katonai szükség miatt I. Richard megtiltotta a hűbéri birtok nőági öröklését.

Kiskorú gyermek esetén a kontinenstől eltérően nem valamelyik rokont tették meg gyámmá, hanem a hűbérurát. Ezt nevezték katonai gyámságnak (military wardship) vagy lovagi gyámnak (wardship in chivalry). Angliában gyakran adták át kiskorú örökös gyámságát, a Plantagenetek udvarában az egyik legirigyeltebb ajándék volt ez. Hiszen a birtok nyújtotta előnyökön túl (vadászat, halászat stb.) az ő joguk és kötelességük volt az örökös kiházasítása, amely során szabad kezet kaptak. A gyámé volt a birtok nyeresége, továbbá veszteség esetén sem kellett elszámolni, Glanvill megjegyzi, hogy a birtok visszaadásakor azt az átvételkori állapotban kell az örökösnek visszaadni.⁶⁰ Mint már előzőekben is rögzítettem az öröklés akkor érvényes, ha a relief megfizetése megtörtént.

⁵³ Aranybulla (1222) – 4. cikkely

⁵⁴ FÜGEDI ERIK – A köznemesi klán szolidaritása, Századok, 1984/V, 953.o.

⁵⁵ GERICS JÓZSEF-LADÁNYI Erzsébet – A magyarországi birtokjog kérdései a középkorban, Levéltári szemle 1991/4, 7.o.

⁵⁶ 1267. évi dekrétum 6. cikk: „Úgyszintén akarjuk, hogy ha valaki a nemesek közül esetleg örökösök nélkül hal meg, az ilyenek birtokait és javait addig ne osszák szét, senkinek ne ajándékozzák, senkinek ne adományozzák, senkinek el ne örökössék, amíg illető meghaltnak rokonait és nemzetsége tagjait a mi jelenlétünk elé nem hívták, és a birtokról azok és báróink jelenlétében intézkedés nem történik, ahogy a jog rendje megszabja. Ezen idő alatt pedig a meghaltnak minden birtokait, minden javait a rokonok és a nemzetségbeliek tartozzanak megőrizni.”

⁵⁷ Eckhart Ferenc im. 2003, ld. 280-281.o.

⁵⁸ Természetesen ez a főszabály, hiszen érdemtelenség esetén kitagadhatta.

⁵⁹ CRUSE, WILLIAM – A digest of the Law of England – Respecting real property, London, Lincoln's Inn., 1804, 247.o.

⁶⁰ MENUGE, NOEL JAMES – Medieval English Wardship, Cambridge, 2001, ld. 1-3o.

Magyarországon ekkor még a trónutódlás módja is eldöntetlen volt. István trónra lépése előtt a seniorátus elve mélyen élt a társadalomban, nemzetségi vagyont ekkor még ennek megfelelően a legidősebb férfi rokon örökölte. Ahogy Angliában és Európa más pontjain, így Magyarországon is a királyi hatalom célja az elsőszülöttségi elv elterjesztése volt, egyfelől saját hatalmának megszilárdítása véget, másfelől viszont az adományozott birtokok elaprózódását kívánták így elkerülni. Szent István törvénye kimondja, hogy „ki-ki ura legyen az ő tulajdonának, szinte úgy a király adományainak is, míg él; kivéve a püspökséghez vagy ispánsághoz tartozandókat. 1. § És az ő halála után fiai hasonló urasággal birják örökségüket.”⁶¹ Ezzel törvényi erőre emeli, hogy az apa után első sorban lemenői örökölnék.

A törvény 24. cikke rögzítette az özvegyek jogait akik, ha nem házasodtak újra életük végéig haszonélvezeti joguk volt a jószágokon, ha újra házasodtak mindent elveszítettek, már ez a rendelkezés is a nemzetségi vagyont erősíti hiszen, csak addig áll fenn a haszonélvezete, amíg a nemzetség része és utána visszashallt a férj testvéreire. A rendelkezés utolsó mondata rögzítette a nemzetség vagyoni közösségét azzal, hogy kimondta „és az ő holta után szálljanak vissza azon javak a férje rokonságára...”⁶² A XII. századtól nők általi birtok öröklés, csak az adományozó oklevél különleges záradéka esetén fordulhatott elő. Főszabály szerint a nőket az ún. leánynegyed (quarta puellaris) illette meg, vagyis az apai vagyon negyed része járt az összes lánynak együtt. Ezt 1290--tól a nemzetség tagjai vagy a fiú utódok megválthatták.

I. Kálmán már korábban is említett felosztása alapján el kell különíteni a jószágokat, hiszen a Szent Istvántól származó birtokok esetében, a törvény kimondja, hogy „abban minden maradék örököljön az ő következtése szerint”⁶³ ezáltal Magyarországon létrejött az oldalág öröklése a „nemzetségi birtok” esetében. A másik csoportot a más királyoktól kapott birtokok alkották, melyeket csak egyenes ág vagy annak hiányában a legközelebbi oldalág örökölt. II. Andrást követően mikor az ősi jószágok köre kitágul az ősi vagyon öröklésére jogosultak köre az ún. osztatlan család tagjai, azok hiányában pedig ún. osztályos atyafiak voltak.

5. ÖSSZEGRÖZÉS

Angliának a korszakra már kiforrott földtulajdonrendszere van, amelynek egyes intézményeit meghagyva, de érdekeik szerint formálva átvesznek a normann hódítók, a rendszert kialakító Hódító Vilmos (1066-1087). Ezzel szemben Magyarországon I. István egy olyan rendszert vesz át, amely Nyugat-Európában szerves fejlődés eredményeként jött létre, amely azonban testidegen a nomád életmóddal éppen csak felhagyó őseink számára. Mivel ez a rendszer szerves fejlődés eredményeként jön létre, királyi akaratból annak érdekei szerint torzul is, ennek köszönhetően valódi hűbéri kötelékek nem jönnek létre Magyarországon. Ebben látszik a második nagy eltérés, hiszen Angliában a földeket leginkább az értük teljesítendő szolgáltatások szerint lehet vizsgálni, csoportosítani. Addig nálunk az adományozó személye az, ami jogi relevanciával bír az évszázadok során, ezt látjuk a XI. század végén Könyves Kálmánál, akinél a földtulajdonok közötti legfontosabb megkülönböztetés az, hogy a szent királytól származik e vagy sem, de Magyarországon a földet amúgy is a már megtett szolgáltatásokért adják, és nem határoznak meg értük olyan speciális kötelezettségeket mint, amilyen például Angliában a relief volt.

---

⁶¹ SZENT ISTVÁN király Dekrétumainak Második könyve 35. Fejezet a királyok adományairól és a tulajdon javak bírásáról

⁶² SZENT ISTVÁN király Dekrétumainak Második könyve 24. Fejezet az özvegyekről és árvákról: Akarjuk nyilván, hogy az özvegyeknek és árváknak is legyen részök a mi törvényünkben, ily ok alatt: ha valamely özvegynek fiai, leányai maradnak, és azokat nevelni, mind éltiglen velek lakni fogadkozik, legyen a mi engedelmünkből hatalma, hogy azt művelhesse, és senki új házasságra ne kényszerítse őtet.

1. § De ha megmásolván az ő szándékát, ismét férjhez akarna menni és az árvákat elhagyná, egyáltalában semmit az árvák javaiból magának ne tulajdonítson, hanem csak hozzá illendő öltöző ruhát adjanak véle.

2. § Ha pedig magzat nélkül maradt el özvegyül, és házasságtalan az ő özvegyiségében való megmaradásra igéri magát, akarjuk, hogy birja minden javát, és valamit azzal cselekedni akar, cselekedje azt. És az ő holta után szálljanak vissza azon javak a férje rokonságára, ha vannak rokonai; ha pedig nincsenek, legyen örököse a király.

⁶³ KÁLMÁN király Dekrétumainak Első könyve 20. Fejezet a királyoktól adományozott birtokok örökléséről: Valamely birtokot szent István adományozott vala, abban minden maradék örököljön az ő következtése szerint.

1. § Más királyok adománya apáról fiura szálljon, és ha fiu nincsen, következék a testvér, a kinek holta után az ő fiait sem kell kirekeszteni az örökségből.

2. § De ha testvér nem találkozik olyan, legyen a birtok a királyé.

A földtulajdonról való rendelkezés a korai századokban nagyon hasonlóan alakult, a tulajon kötve volt a nemzetség és az adományozó irányába, ebben változás Angliában történt a XII. század vége és a XIII. század elejétől, ahol a szokásjog inentől nem különbözteti meg a szerzett és az ősi vagy nemzetségi vagyont. Ennek ellenkezőjét látjuk Magyarországon, ahol a szokásjog erősen védi a nemzetség érdekét és a nemzetségi vagyont, továbbá a törvényi szabályozás (1267. évi dekrétum) is elővetíti Nagy Lajos Ősiségi törvényét, amely majd 500 évig lehetetlenné teszi a korlátlan földtulajdon kialakulását. Ezzel szemben Angliában a Quia Emptores már a XIII. század végétől szinte korlátlan földtulajdonhoz hoz létre.

Az öröklési jog területén a korszak végére szinte egyöntetűen uralkodó elvvé vált az elsőszülött öröklése mindkét országban, de egyes területeken vagy társadalmi osztályoknál tovább éltek az ősi szokások. Magyarországon a közép és alsó társadalmi rétegek körében sokáig a fiú gyermekek közötti osztott örökítés maradt fenn, sok esetben ez okozta a család lesüllyedését. Angliában a gavelking (szintén osztás szerinti örökítés) és a crandel holding (bölcsővagyon) intézménye maradt fenn.

Összegzőképpen megállapítható, hogy azokon az intézményeken túl, melyek ésszerűen minden középkori európai országban kialakultak (elsőszülöttség elve, nemzetségi vagyon) éles különbségek találhatóak a két ország földtulajdoni rendszere között, ezek a különbségek azok, amelyek a következő évszázadokban megalapozzák azt a tekintélyes társadalmi és gazdasági eltérést, ami kialakult a XV-XVIII. században a két ország között.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1.] BÁRÁNY ATTILA – Anglia a 11-15. században, In.: Angi János, Barta János, Bárány Attila, Orosz István, Papp Imre, Pószán László – Európa az érett és a kései középkorban (11-15. század), Debrecen, Multiplex Media – Debrecen University Press, 2001.
- [2.] BEAN J.M.W. – The decline of English feudalism 1215-1540, Manchester, 1968.
- [3.] BÉLI GÁBOR – Magyar jogtörténet: A tradicionális jog, Budapest-Pécs, Dialóg Kiadó, 1999.
- [4.] BINGHAM, ANSAN – COLVIN, A.J. – A treatise on rents, real and personal covenants and conditions, Albany, W.C. Little & Co., 1857.
- [5.] BÓNIS GYÖRGY – Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Budapest, Osiris, 2002.
- [6.] BOTH ÖDÖN - Fejezetek a Nyugat-Európai állam- és jogtörténet köréből, Szeged, 2001.
- [7.] CHIPMAN GRAY, John – The rule against perpetuities, Clark, The Lawbook Exchange, 1915.
- [8.] CRUSE, WILLIAM – A digest of the Law of England – Respecting real property, London, Lincoln's Inn., 1804.
- [9.] ECKHART FERENC – Magyar alkotmány- és jogtörténet, Budapest, Osiris, 2003.
- [10.] FÜGEDI ERIK – Ispánok, bárók, kiskirályok, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986.
- [11.] FÜGEDI ERIK – A köznemesi klán szolidaritása, Századok, 1984/V.
- [12.] GERICS JÓZSEF-LADÁNYI Erzsébet – A magyarországi birtokjog kérdései a középkorban, Levéltári szemle 1991/IV.
- [13.] GROSSCHMID BÉNI – Werbőczy és az angol jog, Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája, 1928.
- [14.] GYÖRFFY GYÖRGY – István király és műve, Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- [15.] KRISTÓ GYULA – Magyarország története 895-1301, Budapest, Osiris Kiadó, 1998.
- [16.] KRISTÓ GYULA – II. András király „új intézkedései”, Századok, 2001/II.
- [17.] MENUGE, NOEL JAMES – Medieval English Wardship, Cambridge, 2001.
- [18.] POLLOCK, FREDERICK – Az angol földbirtokjog, Budapest, 1914.
- [19.] POLLOCK F. – MAITLAND F.W. – The history of the English Law before the time of Edward I., Cambridge, 1898.
- [20.] SZ. JÓNÁS ILONA - Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény - Európa és Közel-Kelet IV-XV. század, Budapest, Osiris, 1999.
- [21.] ZSOLDOS ATTILA - Karászi Sándor bán és utódai (Észrevételek a narratiók eredetéről és szerepéről), Századok, 2001/II.

Források:

- [1.] KÁLMÁN király Dekrétumainak I. könyve, 15. fejezet.
- [2.] I. Lajos király által kiadott 1351. évi törvények 11. §.
- [3.] Aranybulla (1222) – 4. cikkely.
- [4.] 1267. évi dekrétum 6. cikk.
- [5.] SZENT ISTVÁN király Dekrétumainak Második könyve 35. Fejezet.

**KELEMEN ROLAND: A XI.-XIII. SZÁZADI MAGYAR-ANGOL FÖLDTULAJDONLÁS EGYES INTÉZMÉ-
NYEINEK ÖSSZEHAJONLÍTÁSA**

- [6.] SZENT ISTVÁN király Dekrétumainak Második könyve 24. Fejezet.
[7.] KÁLMÁN király Dekrétumainak Első könyve 20. Fejezet.

JOGTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK AZ 1809. ÉVI NEMESI FELKELÉS FEJÉR MEGYEI ESEMÉNYEIRŐL

ELŐSZÓ

A magyar nemesi felkelés Jókai szavaival élve, „a legjobban elrágalmazott név a magyar történetben. Megverve ellenség vérontó vasától, királyi haragnak aranypalcájától, saját nemzetének gúnykorbácsától. Lerongyolva, lepiszkolva, kinevetve; a csatadombon hagyva, nem mint tisztességes halott, akit, ha atyafiai el nem temetnek, eltemeti vadállat, vadmadár; hanem mint madárijesztő váz, ott feledve a tarló közepén, s szélre, viharra, esőre bízva, hogy tépje szét, mállassa el, míg magától széthull.”

A nemesi felkelésről sokáig ez a kép élt a magyar köztudatban. Ezért elsősorban – s ezt majd később részletezzük – az akkori politika és a bécsi udvar volt felelős. E rövid tanulmány célja, hogy a sztereotípiák és legendák által elhomályosított történelmi múlt egy vékony szeletéről valós képet nyújtson, s korabeli dokumentumok alapján bemutassa az 1809. évi insurrectio Fejér megyei történetét.

A felkelés intézményének fejlődéséről és szabályairól terjedelmi okokból nincs lehetőség részletesebben szólni, ezért előljáróban annyit szükséges megjegyezni, hogy azt a bécsi udvar már régóta próbálta felülről megreformálni, de mindig a rendek makacs ellenállásába ütközött. Így volt ez 1807-ben is, amikor gyakorlatilag semmiben nem tudtak megegyezni. A rendek mindent megtettek, hogy elhárítsák Károly főherceg szándékát, ő ugyanis a felkelő csapatokat be akarta olvasztani a rendes hadseregbe.¹

1808-ban a franciák súlyos vereségeket szenvedtek Spanyolországban, így egy újabb franciaellenes háború került kilátásba. Ennek előkészítésére hívták össze 1808 augusztusára Pozsonyba az országgyűlést. A vármegyék „jóérzelmű” követeket küldtek, így az egy évvel korábbi ellenzék alig képviseltette magát.² A háború ellen csupán Heves vármegye tiltakozott.

1808. augusztus 31-én Boros Jenői Atzél István személynök nyitotta meg az országgyűlést a következő mondatokkal:

„Mindezek nem csak megtántoríthatatlan s állandó hivatásra, hanem szeretetre és egyenes bizodalomra is indítanak bennünket, mely érzelmeket úgy, mind boldogságunknak gyámolít, szívünkben éleszteni és fenntartani szükség. Mert ha egyszer szeretetünk és bizodalomunk hanyatlík, boldogságunknak elenyészni kellekik.”³

Ez az alaphang végigkísérte az egész tanácskozást, a nemzet igaz, benső ragaszkodásáról, bizalmáról és áldozatkészségéről tanúskodik.

Ilyen körülmények között alkották meg az általános felkelésről szóló 1808:2. törvénycikket és a hadi szemlééről szóló 1809:3. törvénycikket, melyek részletességük és átfogó jellegük miatt is a nemesi felkelés intézményének kiteljesedését, és egyben utolsó nagy erőpróbáját jelentették.

1. A FELKELÉS ELRENDELÉSE ÉS A CSAPATOK KIÁLLÍTÁSA

1809. február 8-án az Udvari Haditanács úgy döntött, hogy háborút kell indítani Napóleon ellen. Egy hónappal később I. Ferenc elrendelte, hogy kezdjék meg a nemesi felkelés összehívásának előkészületeit.

A fejér megyei közgyűlés március 8-án Székesfehérváron vendégül látta a nádort, aki a király február 19-ei parancsát így adta elő:

[...] mivel a monarchiát fenyegető veszedelemnek nagysága elmúlhatatlanul azt kívánja, hogy azon segítségen kívül, amely a legközelebb elmúlt országgyűlésen ajánlatott, még nagyobb és nevezetesebb ajánlások tétessenek, azért is Öfelsége, azon kívül, hogy a megajánlott 20 000 rekrutának⁴ mentől előbb lehető kiállítását, és a nemesi felkelő seregnek is, minden haladék nélkül való rendbe szedését is a fegyvergyakorlásra való kiállítását rendeli. [...] hogy azon ne-

¹KISFALUDY SÁNDOR: *Kisfaludy Sándor Hátrahagyott Munkái*, 1931, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, Győr, 51. o.

²R[UGONFALVI] KISS ISTVÁN: *Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére*, 1. kötet, 1909, Benkő Gyula könyvkereskedése, Budapest, 17. o.

³Uo. 19. o.

⁴Újoncok.

mesi lovassághoz, a kinek a törvény szerint úgy is lovon kell felkelni, több lovasok adassanak [...] hogy akik nagyobb tehetséggel és értékekkel áldattak meg, azok fejedelmekhez, s hazájokhoz való szereteteből, önként való lovasokat fogadjanak, és azokat akár a cs. kir.⁵ rendszer sereghez, akár a felkelő nemességhez állítsák [...]⁶

Ezután a közgyűlés kinevezte az 1808:3. törvénycikknek megfelelően a szemlét⁷ levezénylő deputatiót⁸. A bizottság elnöke Ürményi József⁹ főispán volt. A tagjai Szegedy Pál nagyprépost, gróf Schideg Tamás, gróf Győry Ferenc, báró Luzsénszky József generális, Ürményi Miksa első alispán, Marich Dávid másodalispán, Nagy Ignác, Kazay István, Végh Ignác és Eklér Mihály táblabírók illetve a járási szolgabírók voltak.¹⁰

Az újoncmegajánlásból Fejér vármegyére 273 fő kiállításra jutott, emellett 100 kocsit és lovat valamint 28 szolgát kellett a megyének a királyi seregek számára biztosítani.¹¹ Az országos összeírás alapján 3122 nemes volt Magyarországon, akiknek éves jövedelme 3000 forint felett volt, tehát lovas szolgálatra lehetett őket kötelezni. Ezzel szemben 27 166 nemes vagyona alapján csak gyalogosként szolgálhatott. Ezen az arányon mindenképpen változtatni kellett.

A fejér megyei felkelő nemes sereget öt szakaszba osztották. Három lovasra és két gyalogosra. Ebből az elsőbe tartoztak azok a lovasok, akiknek 2-3000 forint volt az éves bevételük. Ők a felszerelésüket a maguk költségén szerezték be. A második szakaszban lévő nemesek 1-2000 forint jövedelemmel bírtak, ők gyalog tartoztak felkelni. Saját költségükön azonban lovon is hadba szállhattak, ez esetben a lóporciót a felkelési (*konkurrenciális*) pénztárból kapták. A harmadik szakaszba azok tartoztak, akik vagyonuk alapján csak gyalogosan kelhettek fel, de mindenképpen lovon szerettek volna. Ők a fegyvert, a havi zsoldot (hópénzt) és a lóporciót a királyi tárházából, az egyéb felszereléseket pedig a felkelési pénztártól kapták. A negyedik szakaszba a saját költségükön hadba vonuló gyalogosok, az ötödikbe a pénztár költségén felkelő gyalogosok tartoztak.¹²

1. táblázat. A fejér megyei inszurgensek eloszlása az első szemle után a megyei közgyűlési jegyzőkönyv alapján.

	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	5. osztály	Összesen
Lovasság	78	14	235	—	—	327
Gyalogság	—	—	—	29	281	300

Majd a közgyűlés kinevezte a főtiszteket is. A lovasság parancsnoka az alapi Salamon Mihály, Mária Terézia katonai rendjének kiskeresztes vitéze lett. A lovas kapitányok Nagy Ignác, Maceovits György, Brunswick Ferenc és Mészöly Gábor lettek. A főhadnagyok Salamon András, Fiáth János, Rosty János és Kis Sándor, az alhadnagyok tabajdi Simontsits József, Millaschin Márk, Szluha Sándor és Eklér Mihály voltak. A gyalogság kapitánya Pribék József testőrkapitány lett.¹³ Egyes szerzőknél eltér a tisztikar névsora, ennek az az oka, hogy időnként változott az állomány, egyeseket előléptettek, míg másokat másik beosztásba helyeztek. Ez a névsor a megyei jegyzőkönyvben található, március 29-ről. A májusban megtartott szemle névsorával kezdődik a parancskönyv, ahol Salamon András másodkapitány, Simontsits József pedig főhadnagy.¹⁴

⁵ Császári és királyi.

⁶ FML, Nemesi Közgyűlési jegyzőkönyvek (továbbiakban: N. K. jkv.), 33. kötet, 1809. március 8. 311.

⁷ Az írásos dokumentumokban legtöbb helyen a szemle helyett a latinból származó lustra (lustratio) szó szerepel, magyar ragokkal ellátva. Jelentése: megsemmisítés, bejár, csapatszemplét tart.

⁸ Követség, bizottság, választmány.

⁹ Ürményi nemesak főispán, de királyi kamarás, titkos tanácsos, Szent István apostoli király jeles rendjének nagykeresztes vitéze, országbíró, a magyar királyi helytartó tanács tanácsosa és a hétszemélyes tábla társbírája is volt. Az 1808 4. törvénycikk a bandériumok megvizsgálására kiküldött bizottság elnökévé is őt nevezte ki. Itt jegyezzük meg, hogy a vezetéknév helyesírását a pontosabb azonosítás végett korhűen alkalmazza a dolgozat, a keresztneveket viszont a mai helyesírásnak megfelelően.

¹⁰ VÍZI LÁSZLÓ TAMÁS: Az utolsó nemesi felkelés Székesfehérváron és Fejér vármegyében, in VERESS D. CSABA (szerk.): *A napóleoni háborúk és a magyar nemesség*, 1992, Veszprémi Múzeumi Konferenciák 2, Veszprém, 30. o.

¹¹ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. március 6. 180, 181.

¹² FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. március 29. (jelzetlen).

¹³ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. március 29. (jelzetlen).

¹⁴ FML, Fejér Vármegye Insurrekciós bizottságának iratai, parancskönyv (továbbiakban A. I. B. pkv.).

A lovasság alapegysége a század, régi magyar nálattal svadrony, latinul escadron volt. Két század tett ki egy divíziót, azaz hadosztályt és három divízió tett ki egy lovasezredet. Egy ezred 1099 főből állt. A gyalogság alapegysége is a század, hat század egy 1216 fős zászlóaljat alkotott.¹⁵

Elrendelték továbbá, hogy az egy századon felüli gyalogosokból lovasok legyenek, mert a lovasok nem tettek ki egy divíziót. Egy gyalogszázad tagjai: 1 kapitány, 1 főhadnagy, 2 alhadnagy, 2 strázsamester, 12 káplár, 12 szabados, 2 dobos, 1 ács, 168 közvitéz, összesen 201 fő.¹⁶

Egy lovasszázad összesen 178 főből állt. Ez 2 századost, 2 főhadnagyot, 2 alhadnagyot, 2 strázsamestert, 18 káplárt, 1 trombitást, 1 kovácsot és 150 közvitézt jelentett.¹⁷

A lovasok országos egyenruhája világoskék volt, világosabb kék zsinórral, sárga gombokkal és kerületenként változó színű csákókkal. A dunántúliaknak, így a fejér megyeieknek is vörös, a Dunán inneni kerület csapatainak fekete, a tiszántúliaknak zöld, a Tiszán inneni felkelőknek kék csákójuk volt. A gyalogosok ruhái is kék színben pompáztak, a hajtókaik színe a csákóknak megfelelően változott.¹⁸

1. kép. A fejér megyei felkelők zászlója.

Március 29-én kinevezték az állandó insurrectió bizottságot, amely a felkelés ideje alatt ellátta a szervező munkát. Tagjai: Ürményi Miksa első alispán, Szegedy Pál nagyrépost, gróf Schmideg Tamás, Luzsénszky József generális, szolgálgyházi Marits Tamás, Végh Ignác, Zlinszky Ignác és Eklér Mihály táblabírók, Marich Dávid másodalispán, Kazay János főjegyző, Zlinszky Imre, Jankovits József és Pázmándy Károly főszolgabírók, Magyary Péter főadóvevő voltak.¹⁹ Látható, hogy e bizottság és a szemlebizottság között meglehetősen nagy volt a személyi átfedés.

Annak ellenére, hogy az 1808:2. törvénycikk tág teret engedett a királynak a felkelést illetően, csak nyilvánvaló betörés és veszedelem esetére lehetett nemesi felkelést hirdetni. Erre április 10-én utasította József nádort, amikor az előkészületek már javában folytak:

„Ő felségének kegyelmes koronás Fejedelmünknek Alttöttingenben, Ausztriában e folyó esztendei áprilisi 10-én 3719 szám alatt Ő Felségének saját aláírása alatt költ kegyelmes parancsolatja, mellyben [...] nagy szívbeli fájdalommal kellett Ő Felségének észrevenni a dolgok fekvéseinek már odalett jutását, hogy a Monarchiának bátorsága és méltósága, melly leginkább abban áll, hogy annak senki törvényt nem szabjon, nem másképp hanem csak háború útján tarthatik fent. [...] azért Ő Felsége a magyarokat [...] a Királynak Házának Ő és ősi alkotmányok védelmezése végett fegyverre szollítani, és a fegyverre kelést az 1808-ik esztendei 2-ik articulus szerént kihirdetni kegyelmessen méltóztatik. [...]”²⁰

Az osztrákok három fronton támadtak, de a szükséges előkészületeket nem tették meg, így a támadókból hamarosan védekezők lettek s nem tudtak ellenállni Napóleon hadainak. Ebben a válságos időszakban, április 23-án hívták fegyverbe a nemeseket.

Május 1-jén felolvasták a közgyűlés előtt József nádor április 27-én, 1017. szám alatt kelt parancsát, mely szerint a sorozást és a második szemlét május 15-ig fejezzék be, hogy a további utasításokat megkaphassák. A megyei jegyzőkönyvben a levél felolvasása után hozzáfűzték, hogy:

„A levél érkezése előtt olyan rendelések tétettek, hogy mind a lovas, mind a gyalog tisztek folyó hó első napjára, a közlovasok f. h. 4-ére a gyalogok pedig ugyanezen hó 6-ára Fejérváron meg-

¹⁵ R. KISS: i. m. 46-47. o.

¹⁶ Uo. 48. o.

¹⁷ Uo. 47. o.

¹⁸ Uo. 38. o.

¹⁹ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. március 29 (jelzetlen).

²⁰ Fejér Megyei Levéltár (a továbbiakban FML), Fejér vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai (Acta Congregationalia), Közgyűlési jegyzőkönyvek (Protocolla congregationum), 33. kötet, 1809. május 8. 471.

jelenjenek, és mivel az most itt jelenlévő Brigadéros Generalis Andráshy úr azt mondta, hogy ezen megyebeli felkelő katonaság lustráját ez hónap 13-án fogja tartani, reméljük hogy addig szeregeinket minden készülékekkel úgy elfogjuk készíteni, hogy mindjárt a lustra után a concentratio linea felé lehet őket indítani [...]”²¹

A második szemle megtartása után a csapatoknak azonnal a Győr és Keszthely között koncentrációs helyekre kellett indulniuk, tehát – annak ellenére, hogy a törvények előírták – idejük sem volt a két hetes fegyvergyakorlásra. A fegyvereket és a ruhákat a második mustra alkalmával kellett kiosztani. A Dunán innen és túl lévő megyék a budai fegyvertárból kapták a fegyvereket. A gyalogos puskák egyharmada könnyű, kétharmada nehézfegyver volt, de utóbbiakat lassanként könnyebbekre visszacserélték.²²

A legtöbb vármegye nem tudott önálló ezredet vagy zászlóaljot kiállítani, így a nádor által készített beosztás alapján több megyét összevontak. A csapatokat arról a megyéről nevezték el, amely a legtöbb katonát adta. Így kerültek össze május 18-án a fejér és veszprém megyei lovasok, s alkották a veszprémi lovasezredet. A kapitány gróf Zichy Ferenc, a főhadnagy pedig Salamon Mihály volt.

A fejér megyei gyalogságot a tolna megyeiekkel vonták össze és így jött létre a fejér megyei 10. gyalogzászlóalj. A kapitány Pribék József volt. Ebből a későbbiekben konfliktus is adódott. Júliusban Pribék kapitány levelet írt Komáromból a megyei insurrectiók bizottságnak, hogy a tolna megyei Benyovszky Károly kapitánnyal a rangelsőségen nem értettek egyet. Benyovszky arra hivatkozott, hogy őt korábban nevezték ki, tehát ő a rangidős kapitány. Igazságot végül a nádor szolgáltatott, s amiatt, hogy a zászlóaljban sokkal több volt a fejér megyei gyalogos, mint a tolnai, Pribék lett a rangidős kapitány.²³

A nemesség erején felül teljesített, s a törvényes kötelességen felül rengeteg lovast és gyalogost állított ki. Így a felkelés végső mérlege: 17 266 lovas és 20 361 gyalogos, bár ezek a számok valószínűleg pontatlanok a később részletezett okok miatt. Ezeket 18 lovas ezredbe és 19 gyalogzászlóaljba osztották szét. A következő oldalon található 3. számú táblázat R. Kiss István adatai alapján azt mutatja be, hogy megyénként mekkora haderőt sikerült fegyverbe hívni. Az összesítésben a két fő csoportot a gyalogság és lovasság alkotja, ezeken belül pedig a törvényben meghatározott osztályok szerepelnek, amelyeknek besorolási kritériumai a következők voltak:

2. táblázat A felkelő osztályok jövedelem szerinti beosztása az 1808:2. tc. alapján.

Felkelés módja			
Lovasság		Gyalogság	
Osztály	Éves jövedelem	Osztály	Éves jövedelem
1.	legalább 3000 forint	1.	legalább 1000 forint
2.	2-3000 forint	2.	Kevesebb, mint 1000 forint, a pénztár támogatta őket
3.	1-2000 forint	3.	önkéntesek
4.	Kevesebb, mint 1000 forint, a pénztár támogatta őket	—	—
5.	önkéntesek	—	—

²¹ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. május 1. 467.

²² FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. május 8. 471.

²³ FML, Fejér Vármegye Insurrectiók bizottságának iratai, lad. 6., jegyzőkönyv (továbbiakban A. I. B. jkv.), július 22. 1062.

DR. KESERŐ BARNA ARNOLD: JOGTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK AZ 1809. ÉVI NEMESI FELKELÉS FEJÉR MEGYEI ESEMÉNYEIRŐL

A megyénkénti létszámot tartalmazó táblázatban található értékek megközelítő jellegűek, az adatok nem pontosak, a végösszegek között eltérés mutatkozik. A korabeli forrásokon is megfigyelhetők elszámolások, elírások, így teljesen pontos adatok nem állhatnak rendelkezésünkre. A hibahatár csupán 1-2 %, tehát a felkelő sereg nagyságának bemutatására mindenképpen alkalmas.

3. táblázat Az 1809. évi nemesi felkelés résztvevői megyei bontásban. R. KISS: i. m. 1. kötet, 42-43. o.

vármegye	Lovasság						Gyalogság			
	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	5. osztály	Összesen	1. osztály	2. osztály	3. osztály	Összesen
Abauj	39	13	19	126	10	207	26	575	-	601
Arad	48	-	-	-	152	200	27	118	-	145
Árva	-	-	-	-	61	61	10	133	-	143
Bács	48	-	20	65	224	357	7	198	-	205
Baranya	37	-	1	165	17	220	lovassághoz áttéve			-
Bars	32	-	2	-	300	334	40	269	-	309
Békés	11	-	-	76	89	176	lovassághoz áttéve			-
Bereg	7	1	10	-	75	93	7	403	-	410
Bihar	101	29	40	-	534	704	-	400	-	400
Borsod	37	5	3	-	150	195	39	1894	-	1933
Csanád	13	-	-	28	47	88	lovassághoz áttéve			-
Csongrád	10	-	4	123	138	275	lovassághoz áttéve			-
Esztergom	51	-	16	-	900	967	54	55	-	99
Fejér	67	13	19	126	10	419	43	196	-	239
Gömör és Kish.	1	1	6	124	150	282	104	571	202	877
Győr	40	3	29	228	52	352	8	458	-	466
Heves	74	-	2	450	-	526	63	1070	-	1132
Hont	32	10	21	-	150	213	135	290	-	425
Komárom	44	10	16	135	21	226	21	661	-	682
Krassó	17	1	-	25	56	97	lovassághoz áttéve			-
Liptó	1	3	8	-	50	62	7	187	-	194
Mármaros	-	-	-	-	183	183	2	1069	-	1071
Mosony	7	2	17	-	10	36	1	59	-	60
Nógrád	40	8	25	-	325	398	43	620	8	671
Nyitra	102	-	4	-	900	1006	295	532	-	827
Pest	218	12	14	321	491	1056	98	496	-	594
Pozsony	45	-	12	-	647	704	30	710	-	740
Sáros	35	-	5	-	145	185	112	87	-	199
Somogy	41	1	6	480	-	528	14	34	-	48
Sopron	42	-	15	317	-	374	8	435	-	461
Szabolcs	60	18	20	967	-	1065	lovassághoz áttéve			-
Szatmár	46	1	3	478	-	528	33	1333	-	1366
Szepes	59	-	5	-	145	185	50	106	-	156
Temes	68	-	-	29	104	201	lovassághoz áttéve			-
Tolna	54	-	13	109	-	176	36	124	-	160
Torna	5	-	-	-	25	30	7	204	-	211

DR. KESERŐ BARNA ARNOLD: JOGTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK AZ 1809. ÉVI NEMESI FELKELÉS FEJÉR MEGYEI ESEMÉNYEIRŐL

Torontál	48	-	-	50	493	599	lovassághoz áttéve			-
Trencsén	26	2	6	-	300	335	52	399	-	451
Turócz	6	3	5	-	50	64	3	172	-	175
Ugocsa	2	-	-	23	2	27	9	166	-	175
Ung	8	2	6	-	75	91	12	250	-	262
Vas	77	-	204	599	-	880	60	1654	-	1714
Veszprém	43	14	21	558	44	680	3	1204	-	1207
Zala	53	4	27	816	-	900	4	1120	-	1124
Zemplén	30	17	16	465	-	528	76	736	-	812
Zólyom	17	-	2	42	64	125	4	110	-	114
kerületek:										
jász-kunság	287	-	-	-	-	287	gyalogost nem állítottak			-
hajdu városok	70	-	-	-	-	70	gyalogost nem állítottak			-
fiume	3	-	1	-	-	4	3	24	-	27
Összesen	2202	173	642	6925	7189	17299	1546	19122	210	20424

2. A GYŐRI CSATA

Napóleon magyarországi hadjáratáról mindenkinek elsősorban a győri (kismegyeri) csata jut eszébe. Pedig az ütközet hír(hedtség)e koránt sem állt összhangban jelentőségével. Ugyanis a győri csata csupán epizód jellegű, egyáltalán nem volt döntő fordulat a háború kimenetelében. Ezt mutatja a veszteséglista is. Ódor Imre szerint a köztudattal ellentétben ki kell emelnünk, hogy a felek majdnem egyenlő arányban álltak egymással szemben. Nem volt ott a csatában az összes felkelő ezred, sokuk még csak úton volt. Így 40 000 francia katona 22 ezer felkelővel és 19 ezer sorkatonával ütközött meg. Ebből a monarchia részéről 791 felkelő veszett oda²⁴, a sorhad Ódor szerint 6235 embert, R. Kiss szerint 5235-öt veszített. R. Kiss adatai részletesebbek, ezért az övét tekintjük irányadónak. A franciáknál 2500 ember esett el. Látható tehát, hogy ez nem kaptális veszteség, ami a háborút eldöntötte volna.

A csata előzményeire jó megvilágítást ad József nádor naplójából egy kis részlet:

„reggel: Nugent²⁵ tehetetlen, kapkod. Diszpozíciók még nincsenek.

8 óra: János főherceg véleménye, hogy legjobb a terepen felállítani a csapatokat.

9. óra: A sereg elrendezése befejeződött. Döntés: állásban várják be az ellenséget.

12. óra: A franciák lovasságot indítanak a győri állás fedezetlen balszárnya ellen, pontosan ott, ahol az inszurgens lovasságot felállították.”²⁶

Mint látható, az ellenség ott támadta meg a sereget, ahol a felkelők voltak, a balszárnyon. Ennek a biztosítása elmaradt, a jobbszárny alig avatkozott be a harcokba. A felkelők így kilátástalan helyzetbe kerültek.

A veszprémi lovasezredet, melyben ott voltak a fejér megyei lovasok is, az Ott-huszárokkal együtt a balszárny második harcvonalába osztották be. A bátor felkelők erősen betörték az ellenséges sorok közé, de túlerővel és kemény ellenállással találták magukat szembe, ezért kénytelenek voltak visszavonulni. Ezt az Ott-huszárok fedezték, így az ezrednek volt ideje a sorait rendezni és újra felvenni az alakzatot. Ezután még kisebb rohamokat intéztek a csapatok. A csata nehézségét az okozta, hogy a Medárd-napi esőzések miatt megáradt a Pándzsa-patak s ez a lovasságot lelassította. A francia tüzérségnek így könnyű célpontot szolgált.

²⁴ 7 tiszt elesett, 19 megsebesült, őrmestertől 765 alacsonyabb rangú katona esett el, sebesült meg vagy tűnt el.

²⁵ Laval Nugent von Westmeath (1777-1862), gróf, császári és királyi tábornagy, a 30. gyalogezred tulajdonosa, az 1848–49-es szabadságharcban a császári csapatok egyik tábornoka. 1809-ben már vezérőrnagyként János főherceg vezérkari főnöke volt.

²⁶ ÓDOR IMRE: A magyar nemesi felkelés utolsó csatája, in HONVÁRI JÁNOS (szerk.): *Győri Tanulmányok*, 7. kötet, 1986, Győr Megyei Város Tanácsa, Győr, 38. o.

tattak és elkezdtek löni őket. Ekkor fűjt visszavonulót a János főherceg s a csapatok Komárom irányába hátráltak. A veszprémi ezred vesztesége: 22 fő meghalt, 64 megsebesült vagy fogságba esett.

A visszavonulás után az ezredet Bonybe küldték, ahol 8 ágyút kellett őrizniük, s az ellenség közelében kellett éjszakázniuk, miközben már az egész sereg Ácson volt. Éjjel 2-kor indult útnak az ezred és egy karcolás nélkül, sikeresen leszállították az ágyúkat Komáromba.

A vereség egyértelmű oka a szervezetlenség, a rossz hadvezetés és az elégtelen felszerelés volt. Ilyen körülmények között a siker lehetetlen egy olyan korszerű és tapasztalt sereg ellen, mint amilyen a francia volt. Hogy János főherceg a hibáit elkendőzze, az inszurgenseket tette felelőssé. Gyávának és képzetlennek nevezte a felkelőket:

„A fölkelő zászlóaljok az első ágyulövésnél megszaladtak és semmisen állíthatta meg őket. Figyelmeztetés, erőszak, minden hiábavaló volt. Mivel láttam, hogy inkább rendetlenséget okoztak, hagytam őket menni [...] Mindnyájunknak fáj, hogy annyi derék embert elvesztettünk azért, mert a fölkelők elhagytak s nekünk az ő visszavonulásukat kellett fődöznünk. [...] Véleményem szerint e csapatra nem sokat lehet számítani. Lovasságuk nem ura a lovának, a legszükségesebb mozdulatokra sincs beoktatva, a tisztek egész törzstisztekig épen olyan tudatlanok, de ezt a csapatot még lehet használni. Azonban a gyalogság valamennyi között a legrosszabb. A közemberek –közöttük sok nemes ember– az ekétől jönnek és semmit sem tudnak. [...]”²⁷

Sajnos ez a politikai magatartás vezetett oda, hogy a költő Petőfi Sándor is – A nép nevében című versében – csak győri futásként emlegette ezt a napot. Az insurrectiót elsősorban a tagjai és Kisfaludy Sándor védték.

Kisfaludy volt a felkelés krónikása, felajánlotta irodalmi szolgálatait a nádornak, aki örömmel elfogadta. De nem csak tollal, hanem karddal is védte az országot, Zala megyében ezredesi rangig jutott. 1810. április 2-án kapta a megbízást a nádortól, hogy írja meg a felkelés hiteles történetét. Ezredek, osztályok iratai és Beckers nádori hadsegédnek az adatgyűjteményei szolgáltak alapul. Mindent, ami később bárkit is kompromittálhatott volna, ki kellett hagynia a műből. A nádor megkérte – demonstrálva hatalmas szerénységét – hogy ne írja bele az ő dicséretét, de Kisfaludy nem bírta megállni, a sorok között elrejtve azért mégiscsak méltatta. A munka lassan haladt, 1811. július 16-án küldte el Kisfaludy az utolsó részt. A munka a következő címet viseli: „Geschichte der Insurrection des aldes von Ungarn im Jahre 1809 und 1810”. De Bécsben nem fogadták kitörő örömmel ezt a hatalmas művet, ezért a titkos kabinet irattárába helyezték. Kisfaludy tanulmánya először 1931-ben jelent meg nyomtatásban, és akkor is csak németül.²⁸

3. AZ EZRED TOVÁBBI SORSA

Június 19-én Győr felmentésére Bősre vezényelték az ezredet, onnan pedig megint Komáromba. Ott pár napot gyakorlatoztak, majd június 22-én Tétre mentek. Június 27-én egy fél század József nádort kísérte el Pozsonyba. Július 6-án a fejér megyei századokat Ácsról Komáromba irányították, majd egy hónapi gyakorlatozás után augusztus 5-én az egész ezred Pápára ment, augusztus 25-én pedig Tétre laktáborba. Szeptember 8-án Pápoc majd Kenyeri voltak a felkelők állomáshelyei. Itt szintén hadgyakorlatokat végeztek és előőrsi szolgálatokat láttak el. Az október 10-i szemlén a nádor kitűnően képzettnek találta az ezredet. Ezt követően november 15-én Isztimérré majd Lovászpatonára és Fehérvárra vonultak, ahol a király tartott felettük szemlét, melyre később még kitérünk. Ezután ismét Lovászpatonára következett, mely a megyei felkelők utolsó állomása volt, ugyanis itt várták be a feloszlató parancsot.²⁹

4. A SZABADOS LOVASSÁG

1809. július 13-án a fejér megyei közgyűlés utasítást kapott, hogy bizonyos számú lovas sereget állítsanak ki. Ezeket tetszés szerint nevezhették felkelőknek vagy szabad seregnek, de a lényeg, hogy mindenképpen kiáltsák őket és osszák fel divíziókra. Nemesek és nemtelenek egyaránt tagjai lehettek. Előírták a ruházatukat is: kék nadrág és vászon ing, csizma, csákó, fehér köpeny és lovagló nadrág. A közgyűlés 200 főben határoz-

---

²⁷ VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: A magyar nemesi felkelés utolsó katonai erőpróbája, in BOBORY ZOLTÁN (szerk.): *Fidelitate Mariae. Előadások 1994-1999, 2000a*, Szent István Művelődési Ház, Székesfehérvár, 121. o.

²⁸ Uo. 124. o.; KISFALUDY SÁNDOR: *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái*, 1931, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, 59-60. o.

²⁹ R. KISS: i. m. 2. kötet, 129. o.

ta meg a kiállítandó sereg nagyságát. A lovak beszerzésére Zlinszky Ignác táblabíró, a fegyverek, a szerzők és a ruhák megvételére pedig Végh Ignác táblabíró utasították.³⁰

Két nappal később Végh Ignác jelentette az insurrectió bizottságnak, hogy a szükséges kardok, pisztolyok, nyergek megszerzhetetlenek, a csákókat, a tarsolyokat és a kardszíjakat is csak aránytalan nagy áron lehetett volna megvenni, ezért a katonai kommisszióhoz fordult segítségért.³¹ Ismét két nap elteltével jelentette a derék táblabíró, hogy a megyebéli szíjgyártók és lakatosok nem tudnak a vármegyének gyártani, mert már az óbudai kommisszió számára vállaltak munkát. Így veszélybe került a szabados sereg felállítása. Miután azonban a kiállítás királyi parancs volt, a bizottság leszögezte, hogy a szíjgyártókat és a lakatosokat a munka elvégzésére, ha kell, erőszakkal vegyék rá.³²

Július 22-én Zlinszky Ignác lovakért ment Tolnába, ahol 17 ló megvásárlására 5275 forintot kért a megyei főadóvevőtől, mely összeget ki is fizették.³³ Az alispán is igyekezett segíteni a szabadosok felállításában, s tudomására jutott, hogy a lovasberényi zsidóktól 292 forintos áron lehetne jó lovakat venni.³⁴ A lovak beszerzése gyorsan ment, augusztus elejére már az volt a probléma, hogy nem állt rendelkezésre elég istálló legény, aki a lovakat gondozhatta volna.³⁵

A ruhák elkészítésére Weidenfeld marsall³⁶ tett nagylelkű ajánlatot. Szabott, de varratlan anyagot küldött a megyének, ezek elkészítésére a megyei közgyűlés intézkedéseket tett.

A sereg felállítását egyedül a nyeregfák hiánya hátráltatta. A városra 100, a sármelléki járásra 120, a csákvári járásra 115 és a bicskei járásra 115 nyereg elkészítését rótták ki. A szíjgyártóknak „illendő” áron kellett árulniuk ezeket. A jegyzőkönyv szerint Végh Ignác talált egy Salamon nevű zsidót, aki 300 nyeregfát eladott volna 8 forintos áron, de a megye erre az ajánlatra már nem tartott igényt.³⁷

Szeptember 19-re, valószínűleg a Helytartó Tanács sürgetésének hatására is, már 350 embert és 342 lovat sikerült a szabados seregbe összeszedni.³⁸ Két nappal később kinevezték a szabados tiszteket. Annak ellenére, hogy a sereg élére, a strázsamesteri posztra Salamon Mihály Maceovits Györgyöt ajánlotta, a már korábban kiválasztott Schmideg Pál gróf kapta meg ezt a tisztséget. Az első kapitányok Kolosváry Antal, Kutas József és Kozláth Ignác lettek, míg második kapitány Hollner Alajos és Rosovits Farkas lett. Főhadnagyi rangot Poltzer Mátyás, Khor Ferenc és Hollner Ferenc kapott. Az alhadnagyk Salamon Ignác, Mihalko Antal, Vagner Antal, Róth György és Noszlopi Zsigmond voltak.³⁹

A főváros által felállított katonák 50 forint előleget kaptak, míg a fejér megyeiek csak 20-at, ám a vármegye felhívta a figyelmet arra, hogy a főváros sem ruhát, sem sapkát nem ad, így azt az 50 forintból kellett megvenni. Ezzel szemben viszont az megyebéliek a 20 forinton felül kapták ezeket a felszereléseket.⁴⁰

Látható, hogy a szabados lovasság felállítása mekkora erőfeszítésébe került a megyének. De nem sokkal a sereg kiállítása után a két hadakozó birodalom meg is kötötte a békét, így az önkéntesek nem estek át a tűzkeresztségen, nem vettek részt egy ütközetben sem.

5. A MÓRI REKVIZÍCIÓ TÖRTÉNETE

A főbb hadi események elkerülték Fehérvárt és a megyét is, de mégis volt egy érdekes találkozás a francia csapatokkal. A győri csata után néhány nappal, június 22-én egy hadi jelentés szerint az ellenséges csapatok már Fehérvár körül mozgolódtak. A Veszprémből érkezett bővebb tudósítások szerint 50 francia dragonyos⁴¹ tűnt fel, akik Zirc felé indultak. A megye a hír hallatán szolgabírókat küldött Várpalotára, Zircra, Kisbérre és Tatára, hogy figyeljék az ellenség mozgását.⁴²

---

³⁰ FML, N. K. jkv., 33. kötet, 1809. július 13. 679, A. I. B., július 13. 1039.

³¹ FML, A. I. B. jkv., július 15. 1043.

³² FML, A. I. B. jkv., július 19. 1050.

³³ FML, A. I. B. jkv., július 22. 1055.

³⁴ FML, A. I. B. jkv., július 22. 1061.

³⁵ FML, A. I. B. jkv., július 24. 1075, augusztus 5. 1097.

³⁶ Karl Philipp Freiherr von Weidenfeld (1741-1811).

³⁷ FML, A. I. B. jkv., augusztus 14. 1127.

³⁸ FML, A. I. B. jkv., szeptember 19. 1268.

³⁹ VIZI: *op. cit.* 1992, p. 35, FML, I. B. jkv., szeptember 9. 1241, szeptember 21. 1290.

⁴⁰ FML, A. I. B. jkv., szeptember 12. 1260.

⁴¹ Karabéllyal, vagy rövid szuronyos puskával felfegyverzett lovas.

⁴² FML, A. I. B. jkv., június 24. 961.

Június 29-én Fiáth József szolgabíró jelentette, hogy délután fél egykor ez az 50 dragonyos Móra érkezett, és 10 000 porció szénát, zabot, húst, kenyeret és bort rekviráltak⁴³. Két tiszt volt velük, ők báró Lusitzky Antalnál ebédeltek, s közölték vele, hogy hamarosan 3 divízió fog Móra bevonulni.⁴⁴ Ehhez képest, Marich Dávid és Végh Ignác jelentése szerint, július 2-án már semmi nyomuk sem volt a francia csapatoknak.⁴⁵

Ezután kuszálódtak össze a szalak. A magyar csapatok –ellenség nem lévén– erővel elvették a rekvirált termékeket, 30 ökörrrel együtt. Nagy József alispánt és komisszáriust Zámolyra vitték, s annak ellenére, hogy igazolta magát, egy Burgau nevű hadnagy öt huncutnak és akasztófára valónak nevezte, amiért az ellenségnek élelmet vitetett. A megye arra hivatkozott, hogy a főhercegség által adott titkos instrukció szerint is végre kellett volna hajtani a rekvizíciót, mert nem volt alkalmas sereg, aki az ellenségnek ellenállhatott volna. A General Commando⁴⁶ rendelete szerint is a csekély bicskei sereg csak megfigyelésre volt alkalmas. A megye a mocskolódás ügyében elégtételért a nádorhoz, a főhadparancsnoksághoz és a főispánhoz fordult.⁴⁷

Július 21-én a bizottság előtt „nagy szívbéli fájdalommal és szomorúsággal” felolvasták a nádor levelét, melyben a megyét vétkesnek találták. Eszerint rekvizíciót csak akkor szabad teljesíteni, ha a megye területére nagyobb seregek törnének be. Portyázó seregeknek nem szabad élelmet adni, különösképpen úgy, hogy Bicskén császári katonaság volt, melyet informálni kellett volna az ellenség létszámáról, s így elfoghatták vagy elkergethették volna a franciákat. A megyét a helytelen eljárása miatt feddésében részesítették és óva intették a hasonló esetektől. Burgau hadnagyot is szintén megfeddték a mocskolódás miatt és a megye iránti tisztos illendőségre utasították.⁴⁸

Az ügyben a következő fordulat az volt, hogy augusztus 2-án Fiáth József szolgabíró jelentette, a móri incidenskor ő levelet írt a bicskei katonaság parancsnokának és azt el is küldte. Ezzel szemben viszont a katonaság azt állította, hogy ők semmiféle levelet nem kaptak. A történetek kivizsgálására Vicenty Ferenc szolgabírót kiküldték, aki nem sokkal később kelt jelentésében tudatta, hogy Fiáth József valóban elküldte az üzenetet egy lichtensteini huszár regimentbeli közlegénnyel. Így a megyét nem lehetett volna felelőssé tenni, mivel az szabályszerűen járt el, ezért tisztelettel kérték a nádort, hogy az igazságtalan ítéletet változtassa meg.⁴⁹ Arról, hogy ez megtörtént-e, nem maradt írásos forrás.

6. KÖTELESSÉGSZEGÉS A FELKELESBEN

Az emberi természet velejárója, hogy a kötelesség és kötelességszegés kéz a kézben járnak egymással. Ez az insurrectióval sem volt másképp. A jegyzőkönyvekben rendre találunk olyan bejegyzéseket, amikor szökevények elfogásáról vagy csalók leleplezéséről tudósítanak. Most nézzünk ezek közül néhány érdekesebb példát.

Július 17-én Eklér Mihály táblabíró Salamon Mihály ezredes nevében jelentette, hogy a Keresztesen lakó ifjabb Horváth Mihály maga helyett 70 forintért cserébe egy szabó legényt küldött a seregbe. Megállapították, hogy Horváth Mihályt a törvény kötelezte a személyes felkelésre és ez alól nem is lehetett felszabadítani. Ezért utasították, hogy az ezredbe tüstént térjen vissza, különben dezertőr módjára, vásra verten fogják oda visszavinni.⁵⁰

Szintén a Keresztesen lakó Kósa József is ezt a csalárdságot követte el, mivel odahaza „lappangott”. Az előbbi utasítások rá is vonatkoztak.⁵¹

A szerencsétlen győri ütközet után Balla János mészárosnak adta ki magát, hogy szabadon és feltűnés nélkül tudjon mozogni. Elrendelték az elfogását és az ezredhez visszaküldték.⁵²

Nemes Mohoss Mátyás álszent módon nyavalyatörést színlelt, s Lethenyey Imre káplárnak még pénzt is ígért, ha a csalásban segít neki. A pénzből egy részt ki is fizetett. Miután pedig Mohoss hazatért, egy asz-

---

⁴³ Követeltek.

⁴⁴ FML, A. I. B. jkv., június 29. 981.

⁴⁵ FML, A. I. B. jkv., július 2. 995.

⁴⁶ Cs. kir. magyarországi főhadparancsnokság.

⁴⁷ FML, A. I. B. jkv., július 2. 996.

⁴⁸ FML, A. I. B. jkv., július 21. 1054.

⁴⁹ FML, A. I. B. jkv., augusztus 2. 1086, augusztus 14. 1126.

⁵⁰ FML, A. I. B. jkv., július 17. 1044.

⁵¹ FML, A. I. B. jkv., július 17. 1045.

⁵² FML, A. I. B. jkv., július 18. 1047.

szonyt annyira megvert, hogy életben maradása is kétségessé vált. Elfogatását elrendelték, s ez 6 nap alatt meg is történt, vasra verve vitték vissza az ezredbe.⁵³

A vármegyéknek rendszeres feladatot jelentett az elszökösök elfogása. Ellenük a felkelés fegyelmi törvénye, az 1808:11. törvénycikk szerint jártak el. Ennek ismertetésére területi okokból nem kerül sor.

7. AZ INSURRECTIO PÉNZBELI HÁTTERE

Bármilyen furcsán is hangzik, az országgyűlés képtelen volt előre megbecsülni a felkelés költségeit. Ennek alapvető oka a felkelés természete. Azzal ugyanis, hogy csak az országba való betörés esetén lehet összehívni, a szükséges kiadásokat akkor kell megtenni. Viszont nyílt háború idején a hadi konjunktúra miatt a költségek akár meg is sokszorozódhattak, így képtelenség volt előre kalkulálni. Az országgyűlésben többen az ellen is tiltakoztak, hogy a felkelők számáról beszéljenek: „annyi lesz, amennyi kell, ha nagy veszély jön, mind ott leszünk, de a legnagyobb veszély abból származna, ha az ellenség megismerné az ország haderejét”. Mária Terézia a haderő meghatározhatatlanságát az ország hasznos titkának nevezte.⁵⁴

A felkelési pénztárhoz való hozzájárulás kulcsáról is nagy vita folyt az országgyűlésben. Három lehetőség jött szóba: kapuk után, telkek után vagy önkéntes megajánlásként. Az első kettő nem volt járható út, mert a porták és telkek felmérésére 1802-ben kiküldött bizottság nem tudta közmegelegedésre, igazságosan elvégezni a munkát. Így maradt az önkéntes felajánlás: „Legillendőbb egy szabad nemzethez, hogy adózásának módja az ő becsületére és lelkiismeretére bízattasson”⁵⁵

R. Kiss adatai szerint egy gyalogos közkatona teljesen felszerelve 74 forint 6 krajcárba, egy közhuszár 173 forint 22 krajcárba került. De az említett hadi konjunktúra miatt az árak folyamatosan emelkedtek.

Egy lovasezred havi fizetése és zsoldja 9450 forintot tett ki, emellé még 34 710 kenyér és ló porció és egyéb apróbb kiadások is járultak, tehát egy ezred havonta legalább 10 000 forintba került. A 18 ezred havi költsége ezek alapján 180 000 forintra rúgott.

Egy gyalogos zászlóalj havi kiadása 7000 forint volt, a 19 zászlóalj havonta 133 000 forintba került. Összeadva, az egész felkelő sereg havonta 313 000 forintot emésztett fel. És ezek csupán az állandó költségek, a felszerelések még nincsenek is benne.

A végrehajtás alatt kiderült, hogy minden felszerelés drágább a vártnál, így ezekkel és az állandó költségekkel együtt a felkelés időtartama alatt a legoptimistább számítás szerint is a lovasság 10 619 680 forint 64 krajcárba, a gyalogság 3 787 146. forintba, összesen 14 407 826 forint 64 krajcárba került.⁵⁶

8. A FELKELÉS FELOSZLATÁSA

A Habsburgok és franciák a hosszas háborúskodást a Schönbrunnban, október 14-én aláírt békével zárták le. A béke hírére a felkelők szerettek volna hazatérni, ám ezt I. Ferenc még József nádor kifejezett kérésére sem engedélyezte. Emiatt a felkelők tömegesen kezdtek megszökni.

November 3-án az insurrectio főhadiszállását áthelyezték Székesfehérvárra, hogy ott tartsák meg a felkelést lezáró nagyszabású hadiszemlét. November. 7-16. között nagyjából 15 000 inszurgens gyűlt össze a város körül a környező települések mellett. A három napos szemle 17-én vette kezdetét. Ez a rengeteg felkelő irtózatot terhelte a megyére, elszállásolni és élelmezni kellett őket. Pedig a köznépek igen nehéz sorsa volt, egy hónappal korábban a megyének enyhítenie kellett a szállítmányozási terheket, mert az őszi földművelésben szembeszökő hátrány keletkezett és élelembéli szűkösség is fenyegetett.⁵⁷

A szemle megtekintésére az uralkodó Tata, Kisbér, Kőrakás, Zámoly útvonalon érkezett Székesfehérvárra. A szemle első napján a tiszamelléki kerületek lovassága vonult fel, hadgyakorlatot is tartottak. A második napon a veszprémi gyalogzászlóalj tartott tüzérségi bemutatót, a harmadik napon pedig a dunamelléki kerületek ezredei mutatták meg magukat. Végül a felállított szabados csapat vonult végig Ófelsege előtt.⁵⁸

---

⁵³ FML, A. I. B. jkv., augusztus 25. 1175., augusztus 31. 1204.

⁵⁴ R. KISS: i. m. I. kötet, 36-37. o.

⁵⁵ Uo. 36-37. o.

⁵⁶ Uo. 47-49. o.

⁵⁷ FML, A. I. B. jkv. szeptember 29. 1320.

⁵⁸ VIZI: i. m. (1992), 36-37. o., VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: A nemesi felkelés törvényi szabályozása a napóleoni háborúk idején, in PAJKOSSY GÁBOR (szerk.): *Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. századi Magyarországon*, 2000b, ELTE-BTK, Budapest, 126. o.

A szemle –a kedvezőtlen időjárás ellenére– fényesen sikerült. Ezt József nádor szavai tükrözik leginkább:

„Nyugodtan térek vissza, mert mindegyik csapatnál azt találtam, amit reméltem és amit jogom is volt várni, –engedelmességet, pontosságot, rendet és fegyelmezettséget. Meg vagyok győződve, hogy ugyanezt tanúsítanak a csapatok a harcmezőn is, miként ezt minden csapat teljesítene, amelyet forró hazaszeretet és kötelességtudás lelkesítenek... Elismerem a tábornok törzs-és főtisztek bűzgalmát s meghagyom, hogy köszönetem és megelégedésem a fölkelés tisztjeivel és legénységével közöltessenek.”⁵⁹

A nádor ezután még rövid ideig a városban tartózkodott, és építészeti tanácsot is adott. Javaslatára a Budai kapuval szembeni két házat a város lebontatta, s helyette sokkal tágasabb kaput épített, melyet azután Nádor kapunak, az utcát pedig Nádor utcának neveztek el. A látogatást megörökítő – eredetileg latin nyelvű – emléktábla ma is megtalálható a karmelita templom Kossuth utcai falán, és alatta az utókor által 1935-ben elhelyezett magyar nyelvű emléktábla is látható.⁶⁰

2. kép. Emléktábla a székesfehérvári karmelita templom Kossuth utcai oldalában.

November második felétől megkezdődött a felkelő csapatok hazavonulása, ezalatt a franciák is teljesen kivonultak az ország területéről. A hazatérés mégsem ment zökkenőmentesen. Pribék József kapitány levelében megírta, hogy a gyalogosok többsége mezítláb volt kénytelen menetelni, ezért sürgősen bakancsokat kért. A megye ezt példás gyorsasággal teljesítette. Ez a hiány a konkurrenciális pénztárnak volt felróható, erről nekik kellett volna gondoskodniuk.⁶¹

A hazatérő csapatokat mindenütt ünnepelték, a megyék –köztük Fejér is– olyan intézkedéseket hoztak, amik alapján a felkelés továbbélését feltételezhetnénk. Ez azonban nem így történt. A résztvevők még maguk sem sejtették, hogy ennek a sok évszázados hadi intézménynek az utolsó képviselői voltak. A reformkori politikai és társadalmi környezetben a nemesi adómentesség fundamentumaként szolgáló insurrectio nem létezhetett tovább. 1810 elején, bár még senki sem tudta, a nemesi felkelés hosszú története örökre véget ért.

ZÁRSZÓ

Az insurrectio nemcsak egy ősi hadi intézmény volt a magyar történelemben, hanem a rendi különbségek alapjául szolgált évszázadokon át. 1809-ig egyre részletesebb jogi szabályozást nyert, s ekkora érte el legkiforrottabb formáját. Azonban akkori politikának kényelmesebb volt saját hibáit elkendőzni, s inkább a felkelés hírét sárba tiporni. Ez hosszú évekig meghatározta a nemesi felkelésről alkotott képet. Meghajlunk R. Kiss István előtt, aki 1909-ben elsőként vállalkozott arra, hogy visszaszerezze az insurrectio megtépázott presztízsét és megcáfolja a felkelés körüli téveszméket és félreértéseket.

Az insurrectio immanens problémáját az jelentette, hogy már évszázadokkal a megszűnése előtt is katonailag elavulttá vált, de a magyar szokásjog olyan erős és élni akaró eleme maradt, hogy csak a polgári átalakulás tudta végleg elsöpörni. Nem a győri csata teljesítette be a felkelés sorsát, hanem a bécsi udvar. R. Kiss is megjegyezte, hogy a hálátlanság győzte meg ezt a nemzetet arról, hogy semmilyen áldozat sem elég

⁵⁹ VIZI: i. m. (2000a) 126. o.

⁶⁰ VIZI: i. m. (1992) 38. o.

⁶¹ Uo. 38. o.

az uralkodócsalád állandó jóakarátának és bizalmának megnyeréséhez. Ez a tapasztalat vezetett a '48-as eseményekhez.⁶²

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] KISFALUDY SÁNDOR: *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái*, 1931, Győregyházmezei Alap Nyomdája.
- [2.] ÓDOR IMRE: A magyar nemesi felkelés utolsó csatája, in HONVÁRI JÁNOS (szerk.): *Győri Tanulmányok*, 7. kötet, 1986, Győr Megyei Város Tanácsa, Győr, 37-46. o.
- [3.] R[UGONFALVI] KISS ISTVÁN: *Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére*, 1-2. kötet, 1909, Benkő Gyula Könyvkereskedése, Budapest.
- [4.] VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: Az utolsó nemesi felkelés Székesfehérváron és Fejér vármegyében, in VERESS D. CSABA (szerk.): *A napóleoni háborúk és a magyar nemesség*, 1992, Veszprémi Múzeumi Konferenciák 2, Veszprém, 29-43. o.
- [5.] VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: A magyar nemesi felkelés utolsó katonai erőpróbája, in BOBORY ZOLTÁN (szerk.): *Fidelitate Mariae. Előadások 1994-1999*, 2000a, Szent István Művelődési Ház, Székesfehérvár, 119-128. o.
- [6.] VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: A nemesi felkelés törvényi szabályozása a napóleoni háborúk idején, in PAJKOSSY GÁBOR (szerk.): *Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. századi Magyarországon*, 2000b, ELTE-BTK, Budapest, 5-18. o.

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- [1.] Fejér Megyei Levéltár: Fejér vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 33. köt.
- [2.] Fejér Megyei Levéltár: Fejér Vármegye Insurrectiós bizottságának iratai, lad. 6., jegyzőkönyv, parancskönyv, számadáskönyv, névsorok.

---

⁶² R. KISS: i. m. 1. kötet, 295. o.

AZ ŐRSÉG ÉS A BATTHYÁNYAK PERE

Az Őrség - ez a vasi tájegység - mai napig nevében hordozza, hogy lakói egykor katonai szolgálatot teljesítő kiváltságos népelemek voltak. Számos legenda kapcsolódik az őrségi örökhöz. Munkám elkészítésekor azt a célt tűztem ki, hogy az Őrség történetével összefüggő legendák valós magját elkülönítsem a folklorisztikus elemektől. Ezeket a legendák által közvetített történeteket jogtörténeti szempontból vizsgáltam. Arra a kérdésre kerestem választ, hogy mi az igazság abban, hogy az Őrség lakói nemesek voltak, és valóban a Batthyány család kényszerítette őket jobbágyosorba. Feltételezésem szerint nincs jogtörténetileg megalapozott bizonyíték ezekre az állításokra.

1. AZ ŐRSÉGI ŐRÖK ÉS A BATTHYÁNY CSALÁD

Az őrségi örök (speculatorok) 1391-ig őri szolgálatot teljesítettek ezen a vidéken. Ám szerepük a határvédelem korszerűsítésével egyre csökkent, a király számára már nem jelentettek nélkülözhetetlen katonáskodó réteget. Az 1391. november 23-án Budán kelt oklevélből tudjuk, hogy a Vas megyei *zalaewrök* (Szalaőrök) adományként Sarói László temesi ispán kezébe kerültek. „Zsigmond király hűséges szolgálatai fejében Mária királynő tudtával és jóakarátával, valamint a főpapok és bárók tanácsából a Vas megyei *zalaewr* nevű öröket (*universos spiculatores nostros vulgariter zalaewr nun-cupatos*) felmentvén őket az őri szolgálat igája, állapota és terhei alól, földjeikkel és mindenféle ingatlanaiikkal együtt Sarow-i Péter fiának: László (*magnificus*) temesi ispánnak adja adományba.”¹

A középkori eredetű Németújvár várát 1524-ben, az ugyanabban az évben fiúörökös nélkül elhunyt Ujlaki Lőrinc hercegnek a királyra szállt javaiból kapta Batthyány I. Ferenc (1497–1566) horvát-szlavón bán. Az Őrség 18 falujával a németújvári uradalom „tartozékaként” került a Batthyányak uralma alá.² Lakosairól az 1576-os urbárium alapján alkothatunk képet. Az Őrségben ekkor túlnyomó többségben negyedtelkes illetve féltelkes jobbágyok laktak.

A 17. századból Batthyány I. Ádámot és apját, II. Ferencet kell kiemelnünk, ők olyan gazdálkodó földesurak voltak, akik a tartományokat összefogó tevékenységet saját maguk látták el, ezért külön jószágigazgatót nem tartottak. Egy-egy uradalmi terület megszerzésekor azonnal tisztartót állítottak élére. Immár saját parancsolataikat tartalmazó instrukcióval, fizetési lajstrommal, urbáriummal stb. Területileg ilyen helyzet állt fenn Németújvár, Körmend, Gereben és Borostyánkő esetében. A földművelési, állattenyésztési, ipari, jobbágyszolgáltatási, bizonyos fokig a kereskedelmi és pénzkezelési tevékenységformák napi lebonyolítása az egyes tartományok további területi tagolódását igényelte. Így még két szintet különíthetünk el a Batthyánybirtokok területi sémájában: a sáfárságokat (vidékeket, járásokat) és a falvakat, illetve városokat. A németújvári uradalom a felsővidéki, strémi, lapincsmelléki és horvát sáfárságra, valamint egy ispánnal az élén az Őrség vidékére tagolódott. A sáfárságok szintjén ítélkezett a vidéki kántortörvény (ugyanis az év négy kántorböjtjén hívták össze), ami tulajdonképpen az úr székének alsóbb tagozatát jelentette.³

Az Őrség a németújvári uradalomban tehát külön districtus volt, melynek az élén az ispán és az őrnagy állt. Az őrnagy az Őrség bírja volt, aki képviselte a kerületet a földesúr, a vármegye, a török tisztségviselőivel folytatott tárgyalásokon. Egyezségeket kötött, nyilatkozott, kötelezettségeket vállalt, gondoskodott az adók beszedéséről. Mentessült a földesúri szolgáltatások, országos adók megfizetésének kötelezettsége alól. Szolgálati ideje alatt a szabados státus előnyeit élvezte.⁴ Az őrségi ispánról a 17. századtól találunk adatot. Ő szervezte és irányította a gazdasági munkákat. Hatásköre az egész kerületre kiterjedt, továbbá bírságot is joga is volt. Az Őrség esetében a rendelkezésre álló kevés adat alapján nehéz lenne az ispán és az őrnagy feladatköre között különbséget tenni.

¹ BORSA IVÁN (szerk.): *A Balassa család levéltára 1193-1526* (MOL kiadványai 2. sorozat : Forráskiadványok 18. 1990) =BL 199.

² MOL, DL 101593. *Collectio Diplomatica Hungarica*. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL-DF 5.1) 2009.

³ BÁN PÉTER: *A nyugat-dunántúli Batthyány-uradalmak birtokigazgatási rendszere a XVII. század első felében*, in *Agártörténeti Szemle* 21. (1977) 25. o.

⁴ STAHL FERENC: *Az Őrség jogállása*. 1. rész, in *Vasi Szemle* 28. (1974) 230. o.

2. AZ ŐRSÉGIEK 7 ÉVES KÜZDELME

Az Őrség lakossága első alkalommal 1678 tavaszán kísérelte meg a földesúri hatalom alóli szabadulást. Fegyveres összetűzés lett a következménye a már évek óta meglévő, s az idők során egyre növekvő elégedetlenségnek.⁵

Az őrségiek érvelésével - nevezetesen, hogy miért lázadtak a földesuraik ellen - először a megtorlások után találkozunk. Azt állították, hogy ők nem jobbágyok, s az uradalom jogtalanul követeli tőlük az úrbéres szolgáltatásokat. Károly Róbert 1327-es oklevelére⁶ hivatkoztak, amely a felsőöriek birtokában volt. A felsőöriekről tudni kell, hogy I. Ferdinánd a Pinka völgyét és az örközségeket 1530-ban a Christoph és Pantaleon von Ehrenreich testvérpár birtokába adta katonai szolgálataik ellenében. Az öriek az ősi magyar alkotmányra hivatkozva sikerrel tiltakoztak a döntés ellen a pozsonyi országgyűlésen. A diéta 1547-ben elismerte az öriek nemességét, és megtiltotta nemesi jogaik megsértését. Ezt követően II. Rudolf állított ki 1582-ben adománylevelet az alsóöriek számára, amelyet 1611-ben II. Mátyás király is megerősített. Ezek kiadásában a jogszerűségeken kívül valószínűleg ismét az játszott döntő szerepet, hogy a Bécs elleni ostromok során, illetve a törökkel folytatott háborúk miatt kialakuló politikai nyugtalanság idején a bécsi udvar biztosítani kívánta a katonai hagyományú népesség hűségét. Valószínűsíthető, hogy egy protestáns pap, végvári deák lehetett az első, aki az őrségiek állítólagos szabadságához érveket keresett, s ismerte a felsőöriek sorsának alakulását.

Mivel a földesúrral a tárgyalások nem vezettek eredményre, ezért az őrségiek az uralkodóhoz fordultak. Az első áttörést az őrségiek ügyében a pozsonyi kamara 1678. augusztus 4-én az udvari kamarának tett jelentése hozta meg. Ekkor kezdte el vizsgálni a kamara,⁷ hogy létezik-e olyan okmány, amely bizonyítja, hogy az Őrség lakosait régi kiváltságaik ellenére jogtalanul kényszerítették a Batthyányak jobbágyosorba.

Az őrségiek és a Batthyány család között zajló hétéves küzdelem legfontosabb sajátossága, hogy azt mindvégig a bécsi udvar és a rendi alkotmány érvényesítéséért harcoló magyar főúri körök pillanatnyi erőviszonyai befolyásolták.⁸

1681 tavaszán I. Lipót visszaállította a rendi alkotmány törvényes kereteit, megszüntette a guberniumot, Sopronba országgyűlést hívott össze. Batthyány Kristóf helyzete pedig megerősödött, s júliusban az országgyűlés elé terjesztette az őrségi ügyet, amely a birtokos nemesség sok más sérelmével együtt napirendre került ott.

Az Őrség az országgyűléshez beadott emlékiratában⁹ fejtette ki érveit. Azt hangoztatták, hogy mindenkor a királyok szabad öröllői voltak, és „nem tudjuk, miképpen jutottak eleink a Jobbágysághra és paraszti állapotra. ...király Szabadosy és Eörálloy voltak eleink...” Leírták, hogy a királytól oltalomlevelet kaptak, amíg el nem dől, hogy a koronához vagy a németújvári uradalomhoz tartoznak-e. Állításukat csak azzal tudják alátámasztani, hogy öri státusuk „köz hír... az egész Tartományban”, s csupán a keveset mondó tanúvallomásokra hivatkoztak. A király és a rendek között ezt követően vita alakult ki, melynek zárásaként fogalmazódott meg az 1681. évi LV. törvénycikk. A rendek a földesúr véleményét közvetítették a király felé felirataikban, így azt az álláspontot képviselték, hogy a Batthyányoknak joga van az őrségiek ellen a törvények és a szokásjog alapján úriszéken eljárni. A király pedig leirataiban rendszerint a kamarát nevezte meg, mint az őrségiek ügyében eljáró szervet. Novemberben azonban már leiratában visszakozott a király, arra hajlott, hogy a Batthyány családot jogtalanság ne érje. A rendek érvelésük során nem jogi vitát, hanem parasztlázadást emlegettek, és az ügy elbírálása szerintük a földesúr kizárólagos hatáskörébe tartozik. Az uralkodó tehát meghátrált a nádor nyomására - aki egyébként a Batthyányak ügyének legfőbb támogatója volt -, és az országgyűlés elfogadta az 1681. évi LV. törvénycikket.

„S minthogy az ország karai és rendei tapasztalták, hogy az eörségiek a Batthyány család jogának és szokott használatának, melyeket az eörségiekkel szemközt emberemlékezet óta gyakorolt, csorbitására, ugyan-

⁵ STAHL: i. m. 2. rész. 390. o.

⁶ 1327-ben I. Károly király rendezte az Újvár és Borostyán várak között élő örök (spiculatores nostri, qui inter castra Viuar et Borostyan vocata residencias et possessiones haberent vel habere dignoscerentur) helyzetét, s parancsot adott az idők során szétszóródott örök összegyűjtésére. Károly a feladat végrehajtásával felsőöri Péter fia Miklós ispánt bízta meg, akit az örök közül kiemelve megnemesített, és kapitányként az örök élére állított (quem capitaneum ipsorum spiculatorum ... constituimus esse et existere).

⁷ A 16–17. századi Magyarországon a magyar kamara volt az egyetlen központi, állandóan működő és testületi ügykezelést megvalósító kormány szerv, amely ennél fogva időnként a közigazgatásban, különböző magán- és államjogi kérdésekben, sőt politikai ügyekben is tevékeny részt vállalt, s amelynek a kor színvonalán jól szervezett, az egész országot behálózó szakapparátusa volt. is.

⁸ STAHL: i. m. 2. rész 391-392. o.

⁹ U.o. 394. o.

azon Batthyány család ellen bizonyos védlevelet vettek ki, s ekképpen magukat a mondott család joghatósága alul felszabadítani akarják;

I. § Azért az ország karai és rendei elhatározzák, hogy a Batthyány család, ellent nem állhatván efféle védlevelek vagy bármely más akadályok, jövőben is előbbi és folytontartó jogával élhessen az eörségiek irányában.¹⁰

A törvény ellen még az országgyűlésen a jogügyi igazgató mandatariausa tiltakozást nyújtott be, mivel az a királyi fiscus jogait sértette.

Batthyány az ügyet a lehető leghamarabb az úriszék elé akarta vinni. A kamara levélben fordult Batthyány Kristófhoz és Csáky Lászlóhoz (a kiskorú Batthyányak gyámja), amelyben felhívták a földesurak figyelmét, hogy az őrségiek királyi oltalom alatt állnak, ezért csak a fiscus tudtával lehet pert indítani ellenük. Júliusban már arról tájékoztatták Batthyányt, hogy a kamara és a kancellária megbízottjai nem fognak megjelenni az úriszéken, sőt a kamara a királynál készül lépéseket tenni az úriszék ellen. Az úriszék ezek ellenére távollétükben marasztalta el az őrségieket, akik nem jelentek meg a tárgyaláson, de még ügyvéddel sem képviseltették magukat. Az ítélet: 40 Forint bírság, az elmaradt szolgáltatások teljesítése.¹¹ Batthyány Kristóf ezek után 8 falut dúlt fel csapataival, elhajtotta az állatokat, több embert elhurcolt. A kegyetlen végrehajtásról az őrségiek tájékoztatták a kamarát. A kamara fel volt háborodva Batthyány eljárása miatt, sürgette a kancelláriát, hogy lépjen közbe. Az 1681 és 1683 közötti időszakot a király mandátumai, az őrségiek panaszlevelei, és Batthyány Kristóf meg nem alkuvása jellemzi. Az őrségi segítségkérést szinte minden alkalommal Lipót mandátumlevelei követik, amelyekben megkéri Batthyány Kristófot, hogy a bebörtönzötteket engedje szabadon, s elégedjen meg az eddigi szolgáltatásokkal; ám Batthyány mit sem törődve a királlyal és az őrségiekkel, továbbra sem engedi szabadon a rabokat, és a terheket is növeli.¹²

Az 1681 utáni időszak katonai, politikai eseményei jelentősen befolyásolták a király és a magyar főurak - köztük a Batthyányak - viszonyát. 1684-ben a lázadó főurak amnesztiát kaptak, a Batthyány család is bekapcsolódott a török ellen meginduló háborúba, s ott különösen az időközben nagykorúvá lett Batthyány II. Ádám játszott fontos szerepet. Ekkor beszélhetünk először az Őrség és Batthyányak közti közeledésről. Amikor a hódolt Őrség felszólítást kapott Kanizsáról a töröknek való élelmiszerszolgáltatásról, akkor az Őrség őrnagya, Ábrahám Péter Batthyány Kristófhoz fordult segítségért.¹³ Az őrségiek küzdelmében a (váratlan) fordulat 1685. szeptember 12-én következett be. Az Őriszentpéterre összehívott őrségi képviselők, Bátszemeyi Ferenc Vas megye alispánja és Hunyadi László, a királyi tábla és nádori kancellária jegyzője jelenlétében a következő nyilatkozattal elismerték a Batthyány család földesúri jogait: „...méltóságos Familia ellenünk ezután is előbbeni szokott Iussával élhessen. „...kérnénk Eönagyságotul... ..fogságban lévő szomszéd Atyánkfiait továbbá való büntetés nélkül kegyelmesen ell bocsáttya...” „Robotunka minden zugolódás és engedtlenség nélkül praestallyuk.” Az egyezséget a földesúr sietve közhitelű tanúsítványokba foglaltatta.¹⁴

Az Őrség hét éves küzdelme tehát eredménytelenül végződött. Ahogy az előzőekben már bemutatam, az Őrség küzdelmét a kamarai hivatalokban lévő, a Lipót-féle abszolutizmus hívei támogatták a magyar földesuraik ellenében. Minden olyan alkalommal, amikor befolyásuk csökkent, az Őrség ügye is egyre rosszabbra fordult. Így történt 1685-ben is, amikor a török elleni nagyszabású hadjáratához az udvarnak a magyar főurak támogatására is szüksége volt, a nagypolitika síkján jelentéktelen kis vitát sietve rendeztek.

3. BATTHYÁNY CSALÁD ÉS AZ ŐRSÉGIEK TÁBLAI PERE

Az Őrség 1836. évi XLIII. törvény alapján felperesként perbe hívhatja a Batthyány családot.: „Vas Vármegyében kebeleztetett Őrségi Kerület lakosai kiváltságos jusaiktól állítólag történt erőszakos megfosztása eránti panaszainak birói elintéztethetése végett, az 1681-ki 55-dik törvénycikkely rendelete akkép világosítatik: hogy a Panaszolkodók igazaiik bebizonyítását rendes Törvény útján eszközölhessék; minek könnyebbítése végett ügyöket a Korona Ügyvédje pártolása alá veendi.”¹⁵ A felperesi legitimáció megszerzésére azért volt szükség, mert az 1802. évi XX. törvény ugyan tett engedményeket a nem nemesek perlekedésével kapcsolatban, de a földesúri hatalom alatt lévők „mivel alig vagy csak kárvallással pörösködhethének,

¹⁰ 1681. évi LV. törvénycikk. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4329>, 2012.03.30.

¹¹ MOL Batth. lt. AA. Alm. 1. lad 6. No 63.

¹² STAHL: i. m. 396-397. o.

¹³ MOL Batthyány-missilisek 26. 1. Ábrahám Péter levele

¹⁴ STAHL: i. m. 398-399.o.

¹⁵ 1836. évi XLIII. törvény. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5188>, 2012.03.14.

ezután is a földesurak védelmezzék azon ügyekben, melyek eddigelé az ő fölperességük alatt indítottak.”¹⁶ Esetünkben pedig az a helyzet állt elő, hogy a jobbágy saját földesurával szemben akart pert indítani. Ahhoz, hogy a pert meg lehessen kezdeni az uralkodótól kellett speciális felmentést kérni a felperességet kizáró törvény alól.

Az 1836-os törvény megszületésében fontos szerepet játszott értelmiségiek közül elsőként Pálóczi Horváth Ádámot¹⁷ kell megemlítenünk. Ő volt a reformátusok ágense, így került kapcsolatba az őrségi reformátusokkal 1795-ben. Mindvégig kitartott azon álláspontja mellett, hogy az őrségiek ősei nemesként bírták a kerületet. Azt tanácsolta nekik, hogy okiratok segítségével igazolják állításukat, azonban ezeket semmiképpen se az országgyűléshez nyújtásuk be.¹⁸ 1805-től Szép Ábrahám, pápai ügyvéd is az őrségiek ügye mellé állt. A birtokukban lévő okiratok átvizsgálása után arra a következtetésre jutott, hogy 1536-os I. Ferdinánd-féle donatio hamisítvány és a Rudolf-féle 1595-ös oklevél eredetiségének bizonyítása is további kutatásokat igényel. A nemesedéstről így ír: „Aki meg akar nemesedni a Vármegye Fiscalisat kell neki megactiózni, hogy a Jobbágyi tereh alól felszabadulhasson. Ezen kívül ... a maguk Genealógiáját mind addig tartoznak de gradu ad gradum megmutatni, míg az öreg Attyokra érnek...”¹⁹

A 18-19. században egyre élesebb lett a kontraszt a még mindig feudális vonásokkal rendelkező jog és a polgári irányú gazdasági-társadalmi fejlődés között. A jogrendszer az uralkodó osztály védelmét szolgálta, s mindinkább a fejlődést akadályozta. Ez a megállapítás érvényes volt a perjogra is, amelynek legfőbb jellemvonása a fellebbezési lehetőségek egységes szabályozásának hiánya volt. Így a polgári ügyek közül a szolgabírói vagy az alispáni ítélőszéken indult per (a hétszemélyes tábláig) 4, a megyei sedrián indult per 3, a királyi táblán kezdett ügy 2 fórumot járhatott meg. A királyi tábla ugyanis vegyesfokú bíróság volt: a királyi fiscus aktív és passzív perei, az őrségi joggal kapcsolatos sokféle ügy, az ún. nagyhatalmaskodás esetei stb. első fokon a királyi tábla hatáskörébe tartoztak. Egyéb, az alsó bíróságok előtt indult perek viszont fellebbezés útján kerültek a királyi tábla elé. Utóbbtól mindkét esetben fellebbezhetett volt helye a hétszemélyes táblához.²⁰ „Az egész Országra tartozik a Királyi Cúria, amelly két Tanátsból áll, az alsó a Királyi Tábla a Personális előlülése alatt, a felső az, amelly jóllehet már most háromszor hét személyekből áll még is a régi mód szerint Septemvirális Táblának nevezetik a Palatinus vagy az Ország Birája vagy más Ország-Bárója előlülése alatt.”²¹

A XVI. századtól az írásbeli per (processus sollemnis) vált általános típusú a polgári peres eljárásban, míg a szóbeli per (processus summarius) csak a polgári eljárás alsóbb fórumain maradt meg. Az írásbeli perben a bíró a két fél vitájának szemlélőjeként volt ismert, csak egyes perfázisokban jutott neki szerep.²²

3.1. A táblai per szakaszai

A táblai per perszakaszokra osztva mutatható be legpontosabban. Hat perszakot kell megemlítenünk, időrendben haladva először az előkészületi szakot, aztán az exceptiók szakaszát, majd az allegatiók szakaszát, s végül a befejezési-, a perorvoslati- és a végrehajtási szakokat, amely három a valóságban gyakran összefonódott.

A per megindítása keresetlevél (libellus actionalis) benyújtásával történt a leggyakrabban, sok alperes esetén pedig a perbehívó paranccsal (mandatum evocatorium). „Vagynak olyan bírói parantsolatok, amelyeket törvényes orvoslásoknak nem tarthatni, de még is köz-hasznúak; p.o. az Idéző-parantsolat (Evocatorium), Kereset-levél helyett szolgál amikor a Királyi Táblára sok embert kell citálni, s azt a Próká-

¹⁶ 1802. évi XX. törvény. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4999>, 2012.03.14.

¹⁷ Pálóczi Horváth Ádám (1760-1820) Ügyvéd, mérnök és költő. 1790-től országgyűlési követ, Zala, Veszprém, Baranya és Somogy vármegyék táblabírája. Buzgó kálvinista, egyháza világi gondviselője. Legmaradandóbb műve: Ötödfélszáz énekek című gyűjteménye. Az „őrségiek jötevője” - áll Bajánsenye református templomának díszkapuja és a szócikk mellett elhelyezett emléktáblán.

¹⁸ STAHL: i.m. 3. rész 557.o.

¹⁹ PAPP VILMOS: *Őrségi iratok* 1. rész, in *Vasi Szemle*, 1970/4. szám, 597-612. o.

²⁰ VARGA ENDRE: *Polgári peres eljárás a királyi curián, 1724-1848/49*, in *Levéltári Közlemények*, 39. (1968) 2. szám, 269-270. o. és BÓNIS GYÖRGY - VARGA ENDRE - DEGRÉ ALAJOS: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zala Megyei Bíróság és Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996. 157.o.

Béli Gábor felhívja a figyelmet arra, hogy az idézett munkák abban a korszakban jelentek meg, amikor megkövetelték a fennálló rendszert igazoló elvek beleszövését a tudományos munkákba. Így figyelemmel kell lennünk a polgári korszak ismertetésénél a hangsúlyeltolódásokra.

²¹ KÖVY SÁNDOR: *A magyar polgári törvény*. Sárospatak, 1822. 263.o.

²² BÓNIS GYÖRGY - VARGA ENDRE - DEGRÉ ALAJOS: i.m. 158-159.o.

*tor készíti el, s adja bé a Personalisnak.... ....mellyet osztán a felperes annyiszor leírat vagy kinyomtattat, amennyi embert akar citálni...*²³

A királyi tábla elé idézést perbehívásnak (evocatio) nevezték. Az esetek többségében a felperes ügyvédje a keresetlevél benyújtásakor az alperesnek szóló idéző levelet kért a personalistól. A királyi táblán állították ki az idézőlevelet, amely a perfelvétel napját közölte, s annyi példányban készült el, ahány perbehívandó alperes volt. Az idézőlevél minden példányához csatolták a keresetlevélnek egy-egy hiteles másolatát is.²⁴ Az őrségiak e fejezetben vizsgált pere során az első forrás egy 1840. augusztus 22-én kelt levél, amelyből megtudjuk, hogy a perbehívás megtörtént. Az őrségiak ebben a levélben kérték a személynőktől azt is, hogy szorítsa az alpereseket érdemi védekezésük lehető leghamarabbi előterjesztésére. Ez azért volt szükséges, mert az alperesek formai kifogásokkal hosszú ideig kerülték a válaszadást a keresetre. A per felvétele végül 1841 szeptemberében történt meg a királyi tábla előtt. A fiscust Hubay József képviselte, alperesként Batthyány Zsigmond és Károly szerepeltek.²⁵

Érdeemes megemlíteni, hogyan zajlott a perfelvétel (levata) valójában. A kitűzött napon az ülés megkezdése előtt a felperes ügyvédje a királyi táblán az expeditornál benyújtotta a perjegyzőkönyv első ívét a per alapját képező első melléklettel együtt. Szólításra állott elő az alperes ügyvédje, és a királyi tábla előtt jelentkezett. Amennyiben a felperes nem jelent meg a levatára, az alperes elleni kereset elejtése mellett a bíróság a felperest bírságon marasztalta el. Azonban a keresetlevél alpereshez kézbesített másolata alapján a megjelent alperes felvételhetette a pert a távolmaradó felperes helyett. Ezt hívták levata ex paribus-nak. Ha az alperes távolmaradt, akkor a levata napján estig volt lehetősége jelentkezni, ellenben megjelenés (per non venit) illetőleg makaesség (contumacia) címén elmarasztalták az egész kereseten valamint a perköltségeken.²⁶

Így indult meg ténylegesen a per, s lépett aztán a második perszakba. Mind az exceptió, mind az allegatiós szakasz az ősi, szóbeli perre emlékeztetett. Az allegatiós és exceptió szak közös jellemzőjének tekinthetjük a perbeli feleselést, amely részletkérdésekben elmerülve magában foglalta a felek érveit, feleleteit és viszontfeleleteit. Az eljárás ezen második szakaszával kapcsolatban meg kell említeni, hogy az alperes ügyvédje excipiálni szokta a keresetlevél és a többi felperesi irat formáját, szövegezését. Esetenként megpróbálta bebizonyítani, hogy a kereset többféle követelést tartalmaz (actio est cumulata). Az utóbb említett kifogás a perrenddel volt kapcsolatban, ugyanis egy actioban csak egyetlen dolgot, és csak egyetlen címen lehetett követelni. Szintén az alperes ügyvédje által alkalmazott eszköz volt a felperes jogi cselekvőképességének kétségbe vonása olyan címen, hogy például az ellenfél kiskorú, nemessége vitás, stb.²⁷ A két perszak közti különbséget ott találhatjuk meg, hogy az exceptió szakaszban az ügy érdemét nem érintő kifogásokkal találkozunk, e kifogások azonban a per leszállását eredményezték. Kövy Sándor 1822-ben írt művében a következőket írja a kifogásokról: „ az alperes... ..minekelőtte a keresetlevél foglalatjára, meritumára felelni, a sok lehető kifogások (exceptio) közül három nevezetesebbeket előhozhat.”²⁸ Szintén e könyvből tudjuk meg, hogy mik alkotják a lehetséges kifogások halmazát: a bíró személye elleni, az idézés hibája miatti, a bíró hivatala elleni, a keresetlevél külső formája elleni, a kereset oka vagy a per neme elleni, a felperes személyének alkalmatlan volta miatti exceptio és az, amikor a felperesnek nincs jussa az alperesen kereskedni. A per leszállítása ugyan a fent felsorolt esetekben bekövetkezett, de a felperes előről kezdhette a pert, tehát perlési jogát nem veszítette el. Ha viszont az alperes azt kifogásolta, hogy a felperes őt a perrel csalárdul zaklatja, illetve a felperes keresete elévült, akkor a per végleg elenyészett, hiszen ezek érdemi jellegű kifogások voltak.²⁹

Az őrségiak érvelésüket írásos bizonyítékaikra építették. Ezek közé tartozott a zágrábi káptalan jelentőlevele I. Ferdinándhoz 1536-ból. A káptalan név szerint felsorolt nemeseket iktatott be a király mandátuma alapján az Őrség 18 falujának birtokába. I. Ferdinánd oklevelében hivatkozott III. Lászlóra mint korábbi adományozóra. A felperesek bemutatták továbbá III. Ferdinánd-féle 1648-as mandátumukat, valamint bizonyítékaik közt szerepelt az 1681-es országgyűlési jegyzőkönyv kivonata, a földesúr és az Őrség között 1685-ben kelt egyezség, Rákóczi Ferenc protekcionálisa, a Vas megyei megbízottak 1834-es jelentése.

Érvelésük alapját elsősorban az 1536-os adománylevél jelentette. A káptalani jelentést 1817-ben a zágrábi káptalan elismerte sajátjának, ezen kívül Horváth István pesti professzor szakértői véleményét is mellé-

²³ KÖVY: i.m. 327-328. o.

²⁴ VARGA: i.m. 273-275. o.

²⁵ STAHL: i.m. 561.o.

²⁶ BÓNIS-VARGA-DEGRÉ: i.m. 161-162. o.

²⁷ VARGA: i.m. 281-285. o.

²⁸ KÖVY. i.m. 283. o.

²⁹ U.o. 285.o.

kelték a felperesek, amely tanúsította, hogy a szakértőnek bemutatott oklevél hiteles. A periratok az 1536-os oklevelet egyszerű átiratban közölték, tehát annak csak a tartalmát ismerhették. A közigazság törvénye Magyarhonban második része a következőket írja a nemesség bizonyításával kapcsolatban: „*a nemességet a maga gyökeréből kell bizonyítani, azaz: törvényes eredetét kimutatni. És mivel azt egyedül igaz koronás Fejedelem adhattya, adgya pedig országfiának nemes jószág örök adományozása vagy nemesítő levél és törvény által; annál fogva bizonyítás alapjául is csak ezen okok szolgálhatnak; feltéve még, hogy a levelek erejét semmiféle hiány nem rontja.*”³⁰

Az őrségiek érvelésének másik támpontja I. László törvénykönyvének (II. 17.) az örökről szóló cikke volt, amely következőket mondta ki: „*Tehát a végbeli katonák, a kiket közönségesen öröknek neveznek, ha az ispán tudtán kívül mivelnek valami afféle dolgot, ha szegények, veszítsék el szabadságukat.*” Az ügyvéd ebből a cikkelyből fontos következtetéseket vont le. Szerinte az örök - értelemszerűen ide tartoznak az Őrség lakosai - királyi szerviensek, akiket ezért megilletnek a nemesi jogok, a személyes szabadság és a tulajdonhoz való jog.³¹

1845. szeptember 15-én a per folytatására utasította egy közbenső ítélet a feleket. Az ítélet ellen az alperes ügyvéd rögvest fellebbezést jelentett be. A táblán a „perbeli feleselés” addig tartott, míg a felek valamely részletkérdést bírói döntés alá bocsátották. Az ilyenkor hozott közbenszóló ítélet (deliberatio interlocutoria) zárta le az illető részkérdést, majd az ügyvédek tovább folytatták vitájukat. Az alaki kifogások kimerítése után az ügyvédek az ügy érdemébe bocsátkoztak, ez volt a litis constentatio. A harmadik, allegatiós szakasz ettől a mozzanattól az utolsó, definitív ítéletig tartott. Ezt a perszakot tekintjük a per derekának, mivel itt folytak az ügy lényegét érintő, érdemi viták. Az érdemi érvelések, allegatiók számát négyben határozták meg mindkét fél részére. A valóságban ezzel szemben az ellenfelek válaszai, viszontválaszai (a replikák, duplikák, triplikák, quadruplikák, quintuplikák) a fent meghatározott számot többszörösen meghaladták.³² Az allegatiós szakaszhoz kapcsolódó perorvoslatok között kell megemlítenünk az allegatió visszavonását, az ügyvédszó visszavonását és végül a per részleges vagy végleges letételét. Előbbi két lehetőség mind az alperest, mind a felperest megillette, az utolsóhoz csak a felperesnek volt joga.

A per a befejezési szakba lépett, ha a felek kimerítették az allegatiókat, vagy ügyüket végítéletre bocsátották. Az ítéletet a bíróság szóban hirdette ki, amelyet a periratok vagy az azokról készített kivonatok alapján hozta. A per egyezséggel is befejeződhetett.³³ Amint arra Varga Endre A magyar bírósági szervezet és perjog története című kézikönyvben rámutatott, a bizonyítási eljárás az allegatiós perszak lényegéhez tartozott. A formális bizonyítás, mint például a felek esküje egyre kisebb jelentőséggel bírt, ezzel szemben az oklevelek és tanúk jelentősége egyre nőtt. Az oklevelek lehettek közokiratok és magánokiratok. Teljes bizonyító ereje csak annak az eredeti vagy átirat oklevélnek volt, amely hiteles pecséttel volt ellátva.³⁴ A Batthyányak ügyvédje a felperesek érveire történő válasza során először a felperesek legitimációjának értelmezését támadta, szerinte a per megindításának a lehetősége még nem jelenti törekvéseik igazolását. Majd az oklevelek bizonyító erejének kétségbe vonása után tért vissza a perjogi kifogáshoz. Szerinte az 1836. évi XLIII. tv. nem elégséges, hiszen az őrségiek jobbágyok, és esetükben a földesúri fórum, az úriszék megkerülésével kívánják ítéletet hozni a perben.³⁵

A tanulmányomban elemzett per harmadik szakaszában az őrségiek történelmi példákkal igyekeztek alátámasztani igazukat, s itt hívták fel a figyelmet arra, hogy helytelen az a következtetés, miszerint az őri kötelesség megszűnésével a kiváltság is megszűnt volna, és az örök jobbágysorba süllyedtek. A szentgáli királyi vadászok, a szentkirályszabadjai királyi szakácsok és a felsőőriek is nemesi szabadsággal rendelkeztek. Az alperesi ügyvéd pedig ismét az I. Ferdinánd féle oklevelet támadta érvelése során. Elsősorban arra hivatkozott, hogy az 1286-os oklevél hiányában, az „ősöktől” történő leszármazás bizonyítása nélkül, a Kúrián hiányai ellenére elfogadott oklevél sem jelentene elegendő bizonyítékot.

Később az alperes ügyvéd a per megszüntetését indítványozta a bíróság számára. Két okkal támasztotta alá igényét: az őrségiek az 1685-ös egyezés érvénytelenítése nélkül nem perelhetnek, másrészt egy 1678-as úriszéki ítéletet kellett volna perújítással megtámadniuk, nem pedig táblai pert kezdeményezni. A perirat bejegyzései a következőkkel zárulnak: „*Kimutattam azon fölül, hogy a fölpörösök merő fellegvárakat állítottak fel maguknak és ott a saját képzeldésük alkotta kéjeket örömittasan élvezik, ami ugyan a*

³⁰ FRANK IGNÁC: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. Buda, 1846. 465. o.

³¹ STAHL: im. 561. o.

³² VARGA: i.m. 286-287. o.

³³ BÉLI GÁBOR: *Magyar jogtörténet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs, 2000. 290-291. o.

³⁴ BÓNIS – VARGA - DEGRÉ: i.m. 166. o.

³⁵ STAHL: im. 562. o.

*felpörösöknek mint tanulatlan és tudatlan egyéneknek még csak meg bocsátható lenne, mert hiszen az ő fejükben a felső Öriek példája az az állaga üthetett talán szöveget, holott azokkal a fölpörösök semmi legkisebb összefüggésben sincsenek, és illyesmit maguk sem igényelnek. De ha tanácsadók által is illy édes álmokba ringattatnak, mint millyenek e pörben részükről előadattak, úgy nem csodálom, hogy foyamatosan zavarognak...*³⁶ A peranyag nem tartalmaz több bejegyzést az 1846 húsvét utánin kívül.

A per megszüntetését nem a Kúria mondta ki. Vizsgált perünk a pereknek azon csoportjához tartozik, amelyeket befejezetlen táblai pereknek (*processus tabulares non terminati*) nevezünk. E polgári perek jellemzője, hogy a királyi táblán első fokon 1790-1848 között kerültek felvételre, s az anyagi jog változásai, illetőleg az osztrák törvénykezési rendszer bevezetése következtében befejezetlenül maradtak. Azonban az 1848. évi IX. tv kimondta „*az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések megszüntetését,*”³⁷ így az új kor küszöbén az őrségiek már földjeik szabad tulajdonosaivá válhattak.

4. AZ ALPERESEK ÜGYVÉDJE

Sztrókay Antal (nemescsói), az alperesek ügyvédje Salfán (Vas) született 1780-ban, hol atyja közbirtokos volt. Középiskolai tanulmányait Sopronban az evangélikus líceumban végezte. 1803-ban Keszthelyen gr. Festetics György írnoka volt, akinek megbízásából Hochberg Georgikáit fordította, több magyar és latin nyelvű alkalmi költeményt írt. Aztán a pesti egyetemre ment törvénytudulás végett. 1804-ben ügyvédi oklevelet nyert, s ügyvédi pályáját Kőszegen kezdte, 1807-től pedig Baján folytatta, mint e nagy uradalom rendes ügyésze. 1810-ben Pestre költözött, hol keresett táblai ügyvéd lett, s első rangú jogtudós. A Magyar Tudományos Akadémia 1832-ben Zsidó jog című munkája tekintetéből választotta a törvénytudományi osztálya rendes tagjává, s e helyen lelkiismeretesen működött haláláig (1850). Ő fejezte be a Perger János által szerkeszteni kezdett Törvénytudományi műszótárt. Örököse, Sztrókay Lujza, hátrahagyott vagyonából nevére s emlékének megörökítésére 1000 arany alapítványt tett a Magyar Tudományos Akadémiánál jog- és államtudományi körben forgó pályamunkák jutalmazására, s az alapítvány, melynek jutalmából Zlinszky, Wlassics stb. részesültek, igen szép sikerekre vezetett.³⁸

Frank Ignác így ír az ügyvédekről: „*szükséges ... hogy illő tudományos készüllet, vagy is húzamosabb tanulás után, a királyi vagy báni Táblánál szoros vizsgálatot kiállva, és felesküdvé, az ügyvédi pályára szabadságot, és erről hiteles pecséttel erősített bizonyság levelet nyerjen; mellynek bemutatása nélkül törvényszék előtt hivatalát nem is űzheti. Hogy a per, mellyben eljárni akar, törvényesen reá bízva legyen.*”³⁹ Nem jogosított képviselőre a peres fél és az ügyvéd közti pusztán szóbeli megállapodás, a bíróság előtt megbízólevél nélkül nem lehetett fellépni más ügyében. Csupán akkor volt elegendő a szóbeli ügyvédvállás, ha perbíróság előtt történt, de ekkor is meghatározott ügyre, meghatározott bíróság előtti eljárásra volt csak érvényes. Az írásbeli ügyvédvállás volt annak az eszköze, amikor a prókátort több ügy vitelére kívánták megbízni. Az írásbeli ügyvédrendelés legtöbb esetben hiteles hely előtt történt, de egyes kiváltságos személyeknek nem volt szükséges hatósághoz fordulni, saját pecsétjük alatt is vallhattak ügyvédet. Ha a prókátor nem megfelelően kiállított ügyvédválló levéllel akarta képviselni megbízóját, a perbeli ellenfél perbeli kifogásként érvényesíthette vele szemben az ügyvédválló levél hibáját. Elmondható, hogy a perbeli képviselőt szabályait a Hármaskönyvön alapuló normák, és újabb törvénycikkek rendelkezései határozták meg a 19. század második feléig, amíg nem került sor a perjog átfogó törvényi rendezésére.⁴⁰

Arról nincsen adatunk, hogy Sztrókay Antal csak ebben a perben látta-e el a Batthyány család képviselőt, vagy pedig több ügyben is a család ügyvédjeként járt el. A periratok⁴¹ tanulmányozásakor feltűnt, hogy Sztrókay Antal választékosan használta a magyar nyelvet, ez összefügg azzal, hogy jelentős irodalmi tevékenységet is folytatott a korban. Néhány példával szemléltetném stílusát: „Ha az, hogy én egykor

³⁶ MOL Bírósági Levéltár O 20 Processus tabulares non terminati. 61. csomó „E” 1822-1847. Eörseg pere 1841. szept. 15.

³⁷ 1848. évi IX. tv. <http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=527>, 2012.03.28.

³⁸ A Pallas Nagy Lexikona XV. köt. : Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben : Simor-kódex – Tearózsa. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1897. 843. o.

³⁹ FRANK IGNÁC: i.m. 58-59. o.

⁴⁰ KORSÓSNÉ DELLACASSE KRISZTINA: A perbeli képviselőre vonatkozó szabályok a tradicionális jogban, in *Jogtörténeti Szemle* 2004/4. szám. 38-40 o.

⁴¹ MOL Bírósági Levéltár O 20 Processus tabulares non terminati. 61. csomó „E” 1822-1847. Eörseg pere 1841. szept. 15.

panaszolkodtam idő járásával bizonyítékot nyújtana panaszom helyüssége fölött – boldog ember! hova vezetne ez?” A következő: „Hanem mintha ezen 19-ik sz. mellékletből következtetést lehetne vonni arra, mint-ha a fölpörösök Sz. László II:17. fejből említett Eurók alatt hasonlóan értenének – az ezen mellékletből következtetni csak nem olyan, mint baculus in angulo ergo pluit.”⁴²

ZÁRÓ GONDOLATOK

A Őrségiek perében szóban forgó „1286”-os oklevelet csak 1997-ben tették közzé, amikor a református pápai egyházkerület levéltárának okleveleit kiadta Köblös József.⁴³ Két oklevél is előkerült: a már említett „1286”-os, és ennek egy valószínű 18-19. századi átirata. Azonban a szerző mindkét oklevelet hamisnak tekinti. Az állítólag 1286-ban kiadott oklevélben helytelenül szerepel III. László neve, hiszen ekkor IV. László uralkodott (1272-1290). Az is érdekes, hogy a 18-19. századi másolaton már IV. László szerepel. Az oklevél pecsétje is hamis, és az évszámban is javítás van. Az oklevélben felsorolt családneveket Stahl Ferenc összehasonlította az 1550-es urbárium⁴⁴ családneveivel, és egyetlen azonosságot sem talált. Én is tanulmányoztam ezt az urbáriumot, mely 356 családfő nevét sorolja fel, és több esetben találtam egyezést a hamis oklevél 103 családneve között, pl.: Fodor, Baxa (Baksa), Saska (Sáska), Zép (Szép), Zabó (Szabó) stb. Ezek az adatok azt ugyan bizonyítják, hogy régóta ugyanazok a családok lakják az Őrséget, de azt nem, hogy nemesek lettek volna.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1.] BÁN PÉTER: *A nyugat-dunántúli Batthyány–uradalmak birtokigazgatási rendszere a XVII. század első felében*, in *Agrártörténeti Szemle* 21. évf. (1977)
- [2.] BÉLI GÁBOR: *Magyar jogtörténet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2000.
- [3.] BÓNIS GYÖRGY - VARGA ENDRE - DEGRÉ ALAJOS: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zala Megyei Bíróság és Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996.
- [4.] FRANK IGNÁC: *A közigazgatás törvénye Magyarországon*. Buda, 1846.
- [5.] KORSÓSNÉ DELLACASSE KRISZTINA: *A perbeli képviseletre vonatkozó szabályok a tradicionális jogban*, in *Jogtörténeti Szemle* 2004/4. szám.
- [6.] KÖVY SÁNDOR: *A magyar polgári törvény*. Sárospatak, 1822.
- [7.] *A Pallas Nagy Lexikona XV. köt. : Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben : Simor-kódex – Tearózsa*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1897.
- [8.] PAPP VILMOS: *Őrségi iratok* 1. rész, in *Vasi Szemle*, 1970/4. szám.
- [9.] STAHL FERENC: *Az Őrség jogállása*. 1 -3. rész, in *Vasi Szemle* 28. (1974)
- [10.] VARGA ENDRE: *Polgári peres eljárás a királyi curián, 1724-1848/49*, in *Levéltári Közlemények*, 39. (1968) 2. szám.

FORRÁSOK:

- [1.] BORSA IVÁN (szerk.): *A Balassa család levéltára 1193-1526* (MOL kiadványai 2. sorozat : Forráskiadványok 18. 1990) =BL 199.
- [2.] *Collectio Diplomatica Hungarica*. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL-DF 5.1) 2009.
- [3.] KÖBLÖS JÓZSEF: *A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának magyar vonatkozású középkori oklevelei 1265-1525*. (Forrásközlések 1.) Dunántúli Ref. Egyházker. Tud. Gyűjt., Pápa, 1997. <http://mek.niif.hu/02200/02253/html/06.htm>, 2012.03.28.
- [4.] MOL Batth. lt. AA. Alm. 1. lad 6. No 63.

⁴² Bot van a sarokban, tehát esik; olyan következtetésekről mondják, melyek az előzményekkel semmilyen logikus összefüggésben nincsenek.

⁴³ KÖBLÖS JÓZSEF: *A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának magyar vonatkozású középkori oklevelei 1265-1525*. (Forrásközlések 1.) Dunántúli Ref. Egyházker. Tud. Gyűjt., Pápa, 1997. <http://mek.niif.hu/02200/02253/html/06.htm>, 2012.03.28.

⁴⁴ *Az Őrség urbárium* 1550. MOL Mikrofilmtár 4315. doboz.

- [5.] MOL Batthyány-missilisek 26. 1. Ábrahám Péter levele
- [6.] MOL Bírósági Levéltár O 20 Processus tabulares non terminati. 61. csomó „E” 1822-1847. Eörseg pere 1841. szept. 15.
- [7.] Az őrség urbárium 1550. MOL Mikrofilmtár 4315. doboz.

JOGFORRÁSOK:

- [1.] 1681. évi LV. törvénycikk. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4329>, 2012.03.30.
- [2.] 1802. évi XX. törvény. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4999>, 2012.03.14.
- [3.] 1836. évi XLIII. törvény. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5188>, 2012.03.14.
- [4.] 1848. évi IX. tv. <http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=527>, 2012.03.28.

ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYZHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

1.A VALLÁSELLENESÉG FORRÁSA

A kommunizmus materializmusa és ateizmusa azt tanította, hogy a vallás a butaság megnyilvánulása, a nép ópiuma, s ez idővel fokozatosan el fog tűnni. A kommunisták szerint a vallás csupán arra jó, hogy a kizsákmányolt emberek egy nem létező támaszhoz meneküljenek (hit Istenben és a mennyországban). Így nem próbálnak meg javítani a helyzetükön, ezáltal passzívak lesznek és abban fognak reménykedni, hogy ha elviselik a szenvedéseket a földi életben, akkor a túlvilágon majd boldogok lesznek. Marx és követői azt az ideológiát hirdették - és mely egyik alapja lett a támadásoknak -, hogy az Egyházak vezetői egyek lettek a gazdagabb társadalmi rétegekkel és tanításuk ezt a réteget támogatja. Marx szerint az osztály nélküli társadalom csakis a vallás és annak megintézményesülése, az Egyház nélkül létezhet.

Értelemszerűen ezek alapján az első feladat az Egyház és a vallás megsemmisítése. A kommunizmus magával akarja felváltani a kereszténységet, mintegy új vallásként. Nem tűr meg egyetlen vallást sem, csak magát tartja igaznak. Bizonyos értelemben nem akarja kiirtani a vallást, hiszen akkor magát sem tűrhetné meg. Azonban nehéz feladat elé állította magát, hiszen itt nem egy néhány ezerfős egyesületről volt szó. Jelen helyzetben milliók lelkéről kell beszélni (1949-es népszámlálás során tartott felmérés szerint 9 183 834 fő tartozott valamelyik felekezethez, ebből a katolikusok száma 6 340 424 fő volt¹) Ezt a szellemet egyszerűen nem lehetett és nem is tudta maradéktalanul az ellenőrzése alá vonni. Ahhoz, hogy a kommunisták teljesen átvehessék a hatalmat a baloldali hatalomátvétel egyik „legnagyobb akadályát, az erős struktúrával, saját törvényekkel, hierarchiával, saját működési elvekkel és továbbra sem elhanyagolható tradicionális társadalmi bázissal rendelkező Katolikus Egyház jelentette.”²

Ezt a magyarországi katolikus hierarchiát próbálták meg elpusztítani a már ismert módszerekkel, melyek közül a legfontosabbak a nagy visszhangot keltő koncepciók perek. Mivel csupán az Egyházak voltak képesek szilárd talajon álló erőt felmutatni a kommunistákkal szemben, ezért elsőszámú célponttá váltak. A kommunisták minden erejükkel azon munkálkodnak, hogy visszaszorítsák őket, illetve az államosítással és a szerzetesrendek működési engedélyének megvonásával magukhoz kaparintsák a hatalmat. Számukra félelmetes ellenerőt képviselt az Egyház a visszaszoruló ellenzéki pártok helyett, így nem csoda, hogy a kommunisták hatalmuk biztosítását ennek a nagy erőnek a letörésében látták.

Az Egyház számára rémisztő képet festett a hazánkban is megjelent kommunista materialista-ateista világnézet, és előre vetítette a jövőt, hogy a Szovjetunióban is a lakosság jelentős része vált ateistává az erőszakos vallásellenesség miatt. A kommunista ideológiában lényegét tekintve a proletár réteg váltja meg magát és hoznak létre új világot, éppen ezért mindenféle vallás feleslegessé válik. A kizsákmányolás a tetőfokát a kapitalizmusban éri el. Azonban jelen van egy „réteg”, amely nem esett a kizsákmányolás bűnébe. A proletariátus feladata az emberiség felszabadítása, aminek a megvalósításához fel kell építeni a proletariátus diktatúráját, amely nem titkoltan elítéli és tagadja a szabadságot és a demokráciát. A lenini ideológia szerint az erkölcs az, ami a proletariátus céljait szolgálja.

„Számunkra az erkölcs a proletár osztályharc érdekeinek van alárendelve. Erkölcs az, ami elősegíti a kizsákmányoló társadalom pusztítását, valamennyi dolgozó egyesülését a proletariátus körül.”³

A kommunisták gondolata szerint az Egyház és a vallás a feudalizmus még fennálló intézményei s ezek értéktelenné, haszontalanná váltak a 20. század második felére. Bár a vallási vezetők rég óta jelen voltak a társadalom felsőbb rétegeiben és az ekkor leváltani kívánt politikai hatalmi rendszerben, az elképzelés mégis hibás volt, hiszen a Katolikus Egyház fontos szerepet töltött be a társadalmi életben, ezer éves múltra tekintett vissza, s ezt az időszakot nem lehetett néhány öt éves terv alatt elpusztítani.

Az államszocialista hatalom kettős vonalon folytatta egyházellenes politikáját. Először is a propagandát felhasználva elhitette a nemzetközi világgal, hogy támogatja az Egyházakat, emellett azonban folyamatosan támadta azt. Legjelentősebb vádak a rendi gimnáziumokban történő demokráciaellenes tanítás, illetve a

¹ GERGELY JENŐ: *Katolikus Egyház, magyar társadalom 1890-1986*, 1989, Tankönyvkiadó, Budapest, 104. o.

² BÁNKUTI GÁBOR: A szerzetesrendek feloszlata Magyarországon 1950, in *Rubicon*, 2006/4. szám, 47. o.

³ TOMKA FERENC: *Halálra szántak, mégis élünk!*, 2005, Szent István Társulat, Budapest, 42. o.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

fiatalok befolyásolása volt. A politikai harcok terén használt taktikájukhoz híven az egyházak esetében is belülről akarták megbomlasztani az egységet, szembeállítva a különféle rétegeket az Egyházon belül. A kommunisták által hirdetett vallásszabadság náluk a templomokba korlátozódik, s még ezt is különféle eszközökkel igyekeztek szűkíteni. Minden területen diszkrimináció érte az egyháziakat. Azonban a kommunisták nehéz helyzetben voltak, hiszen "mind a magyar politikai élet, mind a magyar lakosság nyers ellenszenvvel viseltetett a kommunisták, és a kommunisták pártjával szemben."⁴

2.A FÖLDREFORM ÉS AZ EGYESÜLETEK KÉRDÉSE

A szocialista tanok egyre mélyebben hatották át a katolikus tömegeket, amelyet az Egyház is aggodalommal nézett. Vallási problémák iránt még érdeklődést mutató fiatalok úgy gondolták, hogy az Egyház a gazdagok és a polgárok pártján állt, és ez biztos érv számukra, hogy elhagyják az Egyházat. Megkezdődtek a szakszervezetek alapításai, amelyekkel az Egyház nem tudott mit kezdeni, el kellett fogadnia. Azonban azzal a kritériummal kiegészítve, hogy a szakszervezetek a munkásosztály megtérítésén fáradozzanak. Kénytelen elfogadni, de a maga mivoltában elítélte a mozgalmat, mivel az a proletariátus osztályharcának szervezett megtestesítése. Az Egyház olyan szakszervezetek létesítését segítette, amelyek feladata a keresztyén dolgozók eltávolítása az osztályharctól. Az Egyház látszólag idomul a keresztyén munkások törekvéseihez, de próbálja a maga kijelölt irányzatán belül tartani őket és a szocializmust fogadtatni el ellenségnek. XIII. Leó pápa (1878-1903-ig római pápa) megengedte a katolikus munkásegyletek létrehozását, amelyek célja "»az erkölcsi és vallási tökéletesedésre törekedni.«"⁵ Mivel az osztályharc szembe helyezkedik el a keresztyéniséggel, ezért a katolikus egyesületeknek kerülniük kell. A katolikus szakszervezetek támogatásának legfőbb célja a munkásosztály partikularizálása. Az Egyház nem akarta, hogy a munkásosztály részt vegyen az osztályharcban.

A második világháborút követően nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió érdekszférájába fog kerülni Magyarország, ami együtt jár azzal is, hogy a szovjetek a hazai, illetve az emigrált magyar kommunisták felhasználásával meg akarják honosítani a pártállami rendszert Magyarországon is. Az 1940-es években már folyamatosan szivárogtak vissza a Szovjetunióba "kiképzett" magyar kommunista emigránsok, az ún. moszkoviták, a hatalomátvétel és az átalakítás tökéletesnek hitt koncepciójával. A folyamat jól ismert: létrehozzák az új társadalmi rendszert, melyet szocializmusnak neveznek, majd a proletárdiktatúra révén fog a kommunizmus megvalósulni. A kommunisták kisebb álcát használtak, annak érdekében, hogy az emberek ne ijedjenek meg ezektől a kifejezésektől, ezért elnevezték a fejlődési folyamat ezen szakaszát népi demokráciának, amely már megnyugtatóbb volt a társadalom számára. A Magyar Kommunista Párt persze azonnal nem tudott hatalomra törni, mivel még nem rendelkezett elég támogatottsággal. Az első támadás a 600/1945. sz. miniszterelnöki rendelet volt, amely úgy rendelkezett, hogy államosítani kell a megművelhető fölterületeket, utána pedig újra szét kell osztani őket. A reformrendelet kimondta: "Teljes egészében igénybe kell venni az 1000 katasztrális holdat meghaladó minden mezőgazdasági birtokot."⁶ A Katolikus Egyháznak nagy földbirtokosként 862 704 holdja volt, amelyből államosítottak 765 ezret. A rendelet veszélyt jelentett az Egyház világi, szociális intézkedéseire és kiadóvállalataira, hiszen ezek finanszírozása elsősorban a birtokok bevételeiből történt. A Püspöki Kar már korábban felvetette a földreform kérdését és annak végrehajtásának módját, így megbukik az a vád, hogy az Egyház a földjeik elvétele miatt ellenkeztek volna, illetve, hogy a földreform ellen voltak. A tiltakozások elsősorban a kártalanításra vonatkoztak, hogy abból továbbra is fenn tudják tartani az intézményeiket. A kártalanítással a rendelet VII. fejezetének 39. §-a foglalkozik: "Az igénybevett földbirtokok tulajdonosainak kártalanítása, [...] az állam feladata."⁷ Ennek ellenére a kártalanítás elmaradt, vagy minimális összegű volt, amik nehezen voltak csak elegendők ahhoz, hogy az addig fennálló intézményeket továbbra is működtessék, azonban az új birtokosok nem fordultak el az Egyháztól, és támogatták azt. Akik földhöz jutottak, azoknak is kellett volna megváltási árat fizetniük, azonban ebből sem lett semmi. De azok sem bírhatták sokáig a földjeiket, akik 1945-ben részesültek belőle, hiszen " a politikai fordulat éve 1948 után az 1945-ben meghagyott földek birtokosai hamarosan kuláklisra kerültek, s arra kényszerültek,

⁴ MÉSZÁROS ISTVÁN: *Kimaradt tananyag, Diktatúra és az Egyház 1945-1956*, 1993, Márton Áron Kiadó, Budapest, 17. o.

⁵ KANAPA, JEAN: *Az Egyház társadalmi tanítása és a marxizmus*, 1964, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 163. o.

⁶ 600/1945. M. E. rendelet 11. § <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8213>, 2012.08.12 .

⁷ 600/1945. M. E. rendelet 39. §.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

hogyan e földterületeket előbb-utóbb "felajánlják" az államnak."⁸ Továbbá ezek felgyorsítására "a papság megfélemlítésének és zaklatásának az akasztófahumor szintjét közelítő eszközei voltak a gazdasági és köztörvényes cselekményekkel való vád alá helyezések."⁹

Az állam segélyeket, ún. kongruát utalt az egyháznak, így az a kormánytól függő helyzetbe került. A második támadás a közéletben érte az egyházat, azzal, hogy a katolikus pártok létét ellehetlenítették. Rajk László belügyminiszter 20 egyesület megszüntetését rendelte el a 7330/1946. ME sz. rendelettel. Példának okáért a KALOT-ot (Keresztény Agrárfiújsági Legényegyletek Országos Testülete) és a KALÁSZ-t (Katolikus Asszonyok, Leányok Szövetsége) is feloszlatták, melyek az egyik legnagyobb testületek voltak. A KALOT összesen 100 ezer taggal rendelkezett, a KALÁSZ pedig 576 szervezettel. Jelentős erőt képviselt továbbá a sajtó és a könyvkiadás, melyek segítségével az Egyház még mindig tudott hatást gyakorolni a társadalomra. Így ez a rendelet egy jelentősebb támadás volt a kommunistáktól a katolikus újságokat is célozva. Nemcsak megszüntetett, de a fennmaradtakat is jelentősen korlátozta. Csupán néhány folyóirat maradhatott fenn, annak is szűkítve a téma lehetőségeit és az oldalszámait. Két legjelentősebb ilyen jellegű folyóirat a Vigília és az Új Ember című katolikus újság.

1945. augusztus 16-án Mindszenty József esztergomi érsek lett, amely érsekség székét október 7-én foglalta el. Mindszenty lett a Magyar Katolikus Egyház legnagyobb védelmezője, aki minden eszközzel igyekezett megvédeni azt. Személye éppen ezért a legjobb támadási felület lehetett a kommunisták számára, azzal a váddal, hogy Mindszenty a klerikális reakció legfőbb vezetője. A klerikális reakció egy politikai kifejezés, olyan személyek, intézmények, mozgalom megnevezésére, minősítésére, amelyek a Katolikus Egyház és papság oldalán álltak. A kommunisták ezt tartották egyik legfontosabb eszközüknek 1945 után az egyházi személyek, segítők lejáratásában és az Egyház tekintélyének visszaszorításában.

3. AZ EGYHÁZI ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA

A támadások nem enyhültek. Rendszeres gyűléseket tartottak a kommunisták, ahol a fiatalságot a klérus és az egyház ellen hangolták: „Óvakodjatok a papságnak a társadalomban gyakorolt hatalmától, mert mindig visszaél vele, amint azt a történelem is tanúsítja”¹⁰ Ebben az időszakban tömegével alkalmaznak koncepciók pereket, melyeknek célja, hogy megtörjék a Magyar Katolikus Egyházat. Az 1946. március 23-án létrehozott "hóhérvény"¹¹, mely fokozottan védi a demokratikus államrendet, lehetővé tette jóformán bármire azt mondani, hogy izgat az államrend ellen, és megbüntetni azt. Jól szemlélteti a kommunisták által alkotott képet a beismerő vallomásokról Visinszkij elmélete, melyben a beismerések az elsőszámú bizonyítékok voltak. Andrej Januarjevics Visinszkij¹² szovjet ügyész volt a szellemi atyja annak a gyilkos elméletnek, amely tényként kezeli a valószínűséget, és a beismerő vallomás alapján állapítja meg a bűnösséget. A civilizált joggyakorlatban a beismerő vallomás már enyhítő körülménynek is számít, de bizonyító ereje messze nem kizárólagos. A bűncselekmény bizonyítása a vád képviselőjének és nem a vádlottnak a feladata¹³ (Mindenképpen meg kell jegyezni a beismerő vallomás kínzással történő kikényszerítéséről, hogy „az európai államok a XVII. század végétől kezdődően a kínzás alkalmazását fokozatosan felszámolták. A XX. században azonban totalitárius diktatúrák kerültek hatalomra a Szovjetunióban, Németországban és számos európai országban. A polgárok az előző két évszázad során kivívott szabadságjogaikat elvesztették, és ismét az állami diktatúrák alattvalóivá váltak. A különféle kínzási módszerek alkalmazása a rendőrség és más állami szervek

⁸ Hatvan éve történt: Az egyházi földek államosítása. *Új Ember* LXI. Évf. 11. 2005.03.13. <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2005.03.13/0801.html>, 2012.08.12.

⁹ Uo.

¹⁰ BOZSÓKY PÁL GERŐ – LUKÁCS LÁSZLÓ: *Az elnyomatásból a szabadságba*, 2005, Vigília Kiadó, Budapest, 19. o.

¹¹ A törvény teljes megnevezése: 1946. évi VII. törvény a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről.

¹² „Visinszkij *A perbeli bizonyítás elmélete* című könyvéért 1947-ben Sztálin-díjat kapott. Fő tézisei a következők voltak: a büntetőjog az uralkodó osztály fegyvere, minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja, a vádlott beismerő vallomása a bizonyítékok királynője. Mivel az ártatlanság védelme nem létezett, a vádlottakat eleve bűnösnek tekintették, akiktől (ill. környezetüktől) csak a megfelelő beismerő vallomás kikényszerítésére volt szükség. Ez a gyakorlat jól ismert a magyarországi koncepciók eljárások történetéből.” lásd: DEMETROVICS LÁSZLÓ: Dr. Klivényi, a népi demokrácia ellensége, in *ArchívNet*: 2009/6. szám http://www.archivnet.hu/technikai_menu pontok/cikkek.html?r_id=3&hir_id=96&vev=1904&vhonap=7, 2012.09.02.

¹³ Véli Tomka. Lásd: TOMKA: i. m. 51. o.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

működésében mindennapos gyakorlattá vált, azt a hatalomgyakorlás szokásos eszközének tekintették.”¹⁴ Így ebben az időszakban a jogfejlődés szempontjából jelentős visszalépés történt). Ezen elmélet használatával alakult ki a koncepció per egy a korszakban ismert fogalma: " A koncepció alatt értettük, hogy az őrizetes által önként elismert valamilyen gyanús, de a valóságnak megfelelő tényadathoz olyan adatokat fűztünk, amelyek esetleg megfelelnek a valóságnak, de annak bizonyítására semmiféle eszköz nem állott rendelkezésünkre. Így aztán az őrizetessel azt elismertettük, és mint bizonyítékot mutattunk be az eljárás során, mintha megtörtént volna.”¹⁵ (Mára a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 227. §-ának 1. bekezdése kimondja: „Az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetőleg ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, büntetést követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”)

A párt legfőbb támasza a politikai rendőrség volt. A legnagyobb támadást a keresztény iskolák ellen indították. Eszközük a lejáratás volt. Úgy állították be az iskolákat, mintha oda csak gazdag diákok járnának, a munkások gyermekei pedig nem tudnak bejutni. A Magyar Államrendőrség Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Osztályából (PRO) 1946-ban szervezett Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (MÁ ÁVO), majd 1948-ban pedig Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (BM ÁVH) 1947-48-ban, éjszakánként az egyházi középiskolákba lőfegyvereket, lázító iratokat rejtett el, amiket a következő napon a kutatásnál "véletlenül" megtaláltak. Ezekkel az akciókkal akarták bizonyítani, hogy a reakció központjai az egyházi középiskolák, ezért meg kell szüntetni őket. Fegyveres megmozdulásokról is beszéltek, amelyek a katolikus kollégiumokban zajlik. Itt azonban nem volt szó többről, csak olyan használhatatlan lőfegyverekről, amelyeket a gyerekek összegyűjtöttek. Mindszenty bíboros összegyűjtötte az információkat a katolikus iskolák vezetőitől, amely jelentésekben tökéletesen az ellenkezőjét bizonyította a kommunisták által elmondottaknak.

Rákosi Mátyás 1948 januárjában kijelentette: ”»az év végéig végezni kell az egyházi reakcióval.«”¹⁶ Az idő teltével a kommunista hatalom egyre jobban terjeszkedett és elérkezettnek látta az időt, hogy végleg leszámoljon a Magyar Katolikus Egyházzal. A feszültség egyre csak fokozódott, mikor újabb támadást indítottak a katolikus iskolák ellen. Megszületett a keresztény iskolák államosításáról szóló tervezet (1948. XXXIII. tc.), a "nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában" melyet június 17-én fogadtak el. Az államosítást több síkon történő hazugságáradat előzte meg, illetve követte. Ilyen volt többek között az, hogy a magyar katolikus iskolák korszerűtlenek, demokráciaellenesek stb. 1948 júniusában kezdődött meg az átvétel. Az Egyháztól több ezer iskolát vettek el, 600 000 tanulóval együtt. Június 22-én a törvény már hatályba is lépett. Ortutay Gyula cselhez folyamodott és megkérte a világi személyzetet, hogy folytassák munkájukat. Ennek a lépésnek a célja a külföld megnyugtatása volt, miközben megkezdődött a rendházak és ingatlanok elkobzása is. A hivatalos szervek folytatták eközben a Mindszenty elleni hadjáratukat. A baloldal azt állította, hogy Mindszenty az egész Egyházból akar politikai pártot kreálni. Személyéhez tartozik a kor egyik legnagyobb koncepció per. A kommunisták terve az volt, hogy a nagyobb vezetőket eltávolítják, így könnyebb lesz megtörni a püspököket. Azonban ez nem így történt. A hívők és vezetők teljes hitükkel ragaszkodtak az Egyházhoz. Hatalmas anyagi kár mellett sokkal nagyobb érvágást jelentett a szellemi- erkölcsi-lelki értéknek az elvesztése, amely az egész keresztény kultúrát érintette. Következő számok segítenek átlátni, milyen arányban voltak a katolikus Egyház által fenntartott intézmények az államosítás előtt.

Intézmény	Összes	Egyházi	Katolikus	Összes %-a
Óvoda	1246	202 (=16 %)	193	15 %
Általános és nép-	7016	4288 (=68 %)	2885	41 %

¹⁴ HARASZTI MARGIT KATALIN : *A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében*, http://www.obh.hu/allam/aktualis/pdf/20100311_tanulmany.pdf, 2012.09.02.

¹⁵ TOMKA: i. m. 51. o.

¹⁶ NAGY GÁBOR: „A magyar népnek van ereje, hogy lesújtson minden hazaárulóra”, A Mindszenty-per „visszhangja” egy üzemi lapban, in *ArchívNet* 2009/ 5. szám. http://archivnet.hu/technikai_menuPontok/cikkek.html?r_id=4&hir_id=93&vev=1945&vhonap=1, 2012.08.12.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

iskola				
Polgári iskola	354	107 (=30 %)	86	24 %
Gimnázium	173	87 (=50 %)	48	27 %
Tanító-, tanítónő- és óvónőintézetek	62	47 (=75 %)	35	56 %

Forrás: Mészáros István: *Kimaradt tananyag, Diktatúra és az Egyház 1945-1956*. Budapest: Márton Áron Kiadó, 1993. p. 72. (szöveges formában)

Az egyházi iskolák államosítása ügyében voltak rémhírek, melyektől joggal retteghettek a hívők. Egy ilyen dokumentumban talált "Jelentés az iskolák államosításával kapcsolatos községi hangulatról" címmel ellátott részben olvashatjuk a következőt 1948. június 14-én.

„2, Mi történt a községben az államosítás ellen?

c, Hangulatkeltés egyéb izgatók részéről s kik azok?

Személyt megnevezni nem tudok, de azon hiedelemben voltak az államosítással kapcsolatban, hogy nem bíznak azon ígéletben, hogy megmarad a kötelező hittanítás s attól félnek, hogy az Isten fogalmát kizárva fogják a gyermekeket tanítani. A pedagógus kiküldött megnyugtatta őket, hogy ő is állami iskolában tanult s tanít már 25 év óta s talán vallásosabb nevelést kaptak az állami iskolában a tanulók, mint sok egyházi iskolában.”¹⁷

Folyamatosan adtak útmutatást a kommunisták a reakció ellen folytatott harchoz. A Politikai Bizottság tagjainak 1948. novemberében átadott „A klerikális reakció elleni harc” című iromány egyértelműen megmutatja a kommunisták céljait:

„Kiszorítani a reakciós befolyást, első sorban a munkásság és parasztság köréből. Mindszenty tevékenységét és a mindszenyizmust rendőrileg, politikailag, gazdaságilag lehetlenné tenni. Előkészíteni az egyház és az állam különválásához. Fokozni a közvetett vallásellenes propagandát.

A munkásosztályon belül célul kell kitűzni a klerikális befolyás teljes megsemmisítését.

Ezen kívül: a mindenféle jótékonyági és gyűjtési akciót olyan engedélyhez kötni, melyet Budapesten a kerületi elöljáró és községeken a jegyző külön is támogatott már. A koldusokat személyre szóló igazolvánnyal felszerelni. A házmegbízott és a házfelügyelő felelős azért, hogy a nélkül gyűjtési és jótékonyági akció a házban ne folyhasson. A körzetek vezetésével tömbönként, itt-ott házanként akcióbizottságok alakítandók az egyházi reakció elleni munkára. Ezek leleplezik és a helyi viszonyoknak megfelelő módszerekkel eltávolítják a házi apostolokat és a klérus többi agitátorait. Szervezik az antiklerikális felvilágosító és politikai előadások közönségét. [...] Vasárnapok meghódítása – különösen az ifjúság körében. Multságok, szórakoztató előadások, érdekes viták, sportesemények, színházi és mozi-akciók szervezése, külön erre a célra felállított helyi bizottságok segítségével [...] Egyházközségekbe behatolás csoportosan (viták szervezése).

Iskolák. Cél: a klerikális befolyás megsemmisítése a tanulóifjúság körében, úgy az iskolán belül, mint az iskolán kívüli szabadfoglalkozásban. A kötelező hitoktatás eltörlése – első lépésként a dolgozók iskolájában. [...] Agitáció: a klerikális reakció a tanulás és a tudomány ellensége, nem akarja, hogy jó szakembereink legyenek, veszélyeztetik az ifjúság kenyerét, és jövőjét. Kongregációk és Szívgyárda működésének adminisztratív megnehezítése, vezetőinek áthelyezése, diszkreditálása. Egyes tekintélyes középiskolák és egyetemek tanári kara testületileg foglaljon állást és nyilatkozzon a klerikális reakció garázdálkodása ellen az iskolákban.”¹⁸

4.A HITOKTATÁS FAKULTATÍVVÁ TÉTELE

Az 1949. évi „új” alkotmány - 54. § 2. bekezdésében olvashatjuk, hogy az állam – elvileg biztosítja a vallás szabad gyakorlását: „A Magyar Népköztársaság biztosítja az állampolgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának a jogát. a lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az Egyházat különválasztja az államtól.”¹⁹ Azonban a gyakorlatban ez nem valósult meg, és folytatták az Egyház visszaszorítását.

¹⁷ Veszprém Megyei Levéltár, Pápai Levéltári Osztály, 2136 A pápai járási főjegyző elnöki iratai, A állam: Általános iratok I. doboz, 1945: Felszabadulás előtti és utáni iratok, fond: 1945-1950. (Továbbiakban: Pápai Levéltári Osztály).

¹⁸ KISZELY GÁBOR: *ÁVH – Egy terrorszervezet története*, 2000, Korona Kiadó, Budapest, 105-108. o.

¹⁹ 1949. évi XX. Törvény: A Magyar Népköztársaság Alkotmánya 54. § (2) bekezdés.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYZHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

Ezután újabb támadással próbálták meg gyengíteni a Katolikus Egyházat. Az Elnöki Tanács 1949:5. sz. törvényerejű rendelete által az iskolai hitoktatás fakultatív lett. A szülők, a sok feltétel miatt, nem merték gyermeküket beírni az órákra. A hitoktatásra való beiratkozásnál egy párttag volt jelen, aki akár a fenyegetéstől sem riadt vissza, annak érdekében, hogy a szülő ne írassa be gyermekét. Előírták, hogy 10 fő szükséges, hogy meginduljon a hitoktatás. Ha az előírt számú tanuló összegyűlt, akkor előfordult, hogy áthamisították és kevesebbet írtak be. Ha indult, akkor a tanárokkal figyeltették a hittanra járó gyerekeket. A diákok kiközösítették őket, illetve a tanárok lerontották jegyeiket, illetve az egyetemre való bejutást is akadályozták. A Szentmiséket is folyamatosan figyelemmel követték a párttagok, és jelentéseket adtak le. Egy ilyen jelentést olvashatunk a következő sorokban, melyekből egyértelműen látszik, hogy mindig volt, aki beszámolt a katolikus papok cselekvéseiről:

„Jelentem, hogy VI. hó 13-ikán megtartott misén a r.-kat. plébános a templomban felhívta az iskolás gyermekek szüleit, hogy szerdán, tehát június 16-ikán reggel jelenjenek meg gyermekeikkel együtt a r.-kat. iskolában>>„nem a gyermekek beírása, hanem a jövő tanévre előjegyzés céljából.”<<”²⁰

Ideológiai hadjárat is indult a vallás ellen könyvek formájában, amely az ateizmust támasztotta alá, Isten létét elvetve. Természetesen ezeket a könyveket kötelező volt tanulni. A hivatalnak sikerült megosztani a keresztény közösségeket, illetve csökkenteni az "utánpótlást" az Egyház számára. A fegyelmet igyekeztek mindenkire ráerőltetni. Csakis a materialista és ateista marxista-leninista ideológia lett uralkodó, és mivel ezen eszme nem fér össze a kereszténységgel, logikusnak tűnik a harc vele szembe.

Mindszenty bíboros szavát tette, hogy az 1948: XVII. törvénycikk garantálja a vallás- és egyesülési szabadságot, és a kiadott rendelet ezzel ellenkezik. Hatalmas felháborodást váltott ki a határozat. A szülői munkaközösségek és egyházközségi tanácsok sorakoztak fel Mindszenty mellé. A Kiszabadapártban, ebben az időszakban megkezdődtek a tizedelések. Ez idő alatt nem folytatták a hitoktatással kapcsolatos harcot, de csapást mértek a sajtóra, amelyben kettős cenzúrát vezettek be. Az Új Ember című katolikus hetilap tiltakozott a rendelkezés ellen, melyre a válasz elkobzás illetve betiltás volt (2 hétre). A Tájékoztatási Minisztérium jogot szerzett a pásztorlevelek kiadásával kapcsolatos kérdésekhez, amely a klérus egyik leghatékonyabb eszköze volt a hívekkel való kapcsolattartásra és a hívek tájékoztatására.

5.A MEGÁLLAPODÁS ÉS A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSA

Miután Mindszenty bíborost, 1948 decemberében letartóztatták, Grósz József vette át a Püspöki Kar vezetését, aki kész volt az állammal való tárgyalásra, azonban minden erejével az Egyház védelmét kívánta szolgálni. Mindszenty bíboros személye körüli koncepciók per igencsak megosztotta az embereket. Erre példa a következő két dokumentum. A kommunisták mindenkit az ellenőrzésük alatt tartottak, és ha esetleg Mindszentyvel szimpatizáltak, akkor rögtön megtették a szükséges lépéseket. Arra is láthatunk példát, mikor a papok fordulnak el Mindszenty bíborostól, oly szinten, hogy még a büntetést is keveslik, amit kapott.

Az első dokumentum 1949. február 4-én adott jelentés az "Egyházzal kapcsolatos intézkedések"-ről a Pápai járás egyik községéből:

„4. Mindszenti mellett agitációt általában nem észleltem, azonban előfordult egy eset, mégpedig febr. 2-ikán Harkai József állami erdész Marcalgergelyi községben, a korcsmában többek jelenlétében olyan nyilatkozatot tett, hogy: Mindszenti jó magyar ember, Mindszenti nem népellenes, Horthy sem népellenes. Az ügy külszolgálatom alkalmával jutott tudomásomra és amint hazaérkeztem azonnal jelentettem a rendőrségnek, mely az eljárást megindította. Jelenleg egy nyomozó van kint Pápáról, aki az ügyet vizsgálja, Marcalgergelyiben a kihallgatást lefolytatta és ma itt folytatja tovább. Eredmény még nincsen, illetve a letartóztatás még nem történt, de az valószínűleg az itteni kihallgatás után fog megtörténni.”²¹

A második dokumentumban a lelkészi kar véleményéről olvashatunk ugyancsak a Pápai járás egy községéből, melyet a "Mindszenty ügyben észlelt jelenségek" című jelentésben adtak le 1949. február 10-én:

„A tárgyrovatban megjelölt ügyben tisztelettel jelentem az alábbiakat: A bírósági tárgyalás tartama alatt a Mindszenty ügy iránt a község lakosság körében bizonyos érdeklődés nyilvánult meg. Ez az érdeklődés nem Mindszenty személye iránt, hanem inkább a kiszabandó büntetést illetően nyilvánult meg. Községem r. kath. lelkészével az ügyben folytatott beszélgetés folytán megállapítottam, hogy maga a lelkészi kar is szigorú, sőt szigorúbb büntetés kiszabását várta. A bírósági ítélet a község lakossága körében semmiféle

²⁰ Pápai Levéltári Osztály.

²¹ Pápai Levéltári Osztály.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

megmozdulást nem váltott ki a r. kath. lakosság részéről bizonyos részvét megnyilvánulása észlelhető volt, mely azonban már teljességgel elült. Mindszenty elítélésével a falusi lakosság érdeklődése az ügy iránt teljesen megszűnőben van."²²

1950 júniusában váratlanul több ezer szerzetest és szerzetesnővért hurcoltak el kolostoraikból, mindenféle jogos indok nélkül. Párhuzamosan ezzel az eseménnyel, a másik támadás az alsópapság felől érkezett, ugyanis a kommunisták elkezdték szervezni a "békepapok" mozgalomát, akiknek feladata az lett volna, hogy a nép körében hirdessék a rendszert. A cél ezekkel a támadásokkal nem más volt, minthogy tárgyalásra bírják a püspöki kart. A "tárgyalást" nyugodt szívvel tehetjük idézőjelbe, ugyanis nem egyenlő félként beszéltek egymással a szembenállók. A kommunista hatalom továbbra is élt a megfélemlítés eszközével, s Rákosi Mátyás által diktált feltételek elfogadására kényszerítették a magyar Katolikus Egyházat.

Ebben a helyzetben, 1950. június 17-én a szerzetesrendek vezetői a püspöki karhoz fordultak segítségért: "Az elmúlt két hónap alatt a sérelmek nemhogy megszűntek volna, de egyre sűrűbbek lettek. Minden előzőnél súlyosabban érintenek azonban bennünket - és velünk együtt az egész katolicizmust - az utóbbi napokban a déli országrészekben történt események. Ezen a nagy földterületen ugyanis a szerzetesség de facto megszűnt. Az ottani összes női és férfi szerzeteseket - köztük 80-85 éves aggastyánokat, beteget, nyomorékokat és örök- klauzurás apácákat -, számra mintegy ezer embert, [...] erőszakosan elhurcoltak és kényszerlakásként a felsőbb országrészekben lévő szerzetesházakban és püspöki palotákban zsúfoltak össze, ahol - bár a hivatkozott rendeletek ilyesmiről nem tudnak - a kijelölt házakat elhagyniuk nem szabad. A kijelölt szerzetesházakban a szerzetesek az ott lakókkal sűrűn, a legtöbb helyen teljesen gettószerűen vannak összezsúfolva, szállásaikról, ételmezésükről gondoskodás nem történt, nem egy helyen a legelemibb életszükségleteik kielégítése is kérdéssé válik, mert a kitiltás és elszállítás mindenütt az éjszakai órákban meglepetésszerűen történt, [...] úgy érezzük, elérkezett az utolsó pillanat a minden eddiginél hathatósabb közbelépésre. Éppen ezért fiú alázattal kérjük a Nagyméltóságú Püspöki Kart, méltóztassék sérelmeink orvoslása és a további sérelmek megállítására érdekében megtalálni a hathatós fellépés módját."²³

Sajnos azonban a Püspöki Kar sem tudott semmit tenni ebben a feszült helyzetben, ahol a támadások mindennaposak és kiszámíthatatlanok voltak. 1950. június 28-án kezdődtek meg a tárgyalások, amelyek két hónapig tartottak. Az első tárgyalás nem hozott eredményt, mivel a püspöki kar küldöttsége a szerzetesek ügyét akarták rendezni, főleg kívánságokkal álltak elő. Az öttagú kormánybizottság Darvas József vezetésével azonban konkretizálta, hogy a szerzetesek helyzetének megoldása csupán mellékes dolog, amely majd a megegyezés következménye lesz. 1950. augusztus 30-án írták alá a megállapodást. A kormány részéről Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter, a katolikus Püspöki Kar részéről pedig Grósz József és a többi püspök. A megegyezés fontos tárgya volt, hogy milyen kérdésekre, milyen széles körben tudja kitágítani az állam a megegyezés körét. Természetesen az egyház célja az volt, hogy minél jobban leszűkítse ezt a hatáskört. Mindenképpen olyan megállapodást akartak, amely sok előnnyel, ugyanakkor kevés kötelezettséggel jár. A megállapodásból olvashatunk a következőkben részleteket:

"I. (1) A Püspöki Kar elismeri és állampolgári kötelességének megfelelően támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét és alkotmányát. Kijelenti, hogy az egyház törvényei szerint eljár azok ellen az egyházi személyek ellen, akik a Magyar Népköztársaság törvényes rendje és kormánynak építő munkája ellen fellépnek.

(2) A Püspöki Kar határozottan elítél minden, bárhonnan jövő, a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen irányuló felforgató tevékenységet. Kijelenti, hogy nem engedi meg a hívők vallási érzelmeinek, valamint a Katolikus Egyház államellenes politikai célokra való felhasználását.

(3) A Püspöki Kar felhívja a katolikus hívőket, hogy mint állampolgárok és hazafiak, minden erejükkel vegyék ki részüket abból a nagy munkából, amelyet a népköztársaság kormányának vezetésével a magyar nép egésze végez, az ötéves terv megvalósításával, az életszínvonal emelését és a szociális igazságosság érvényesítését. A Püspöki Kar különösen arra hívja fel a papságot, hogy ne fejtse ki ellenállást a mezőgazdasági termelészövetkezeti mozgalommal szemben, mert az, mint önkéntes szövetkezés az emberi szolidaritás erkölcsi elvén alapszik.

²² Pápai Levéltári Osztály.

²³ BÁNKUTI: i. m. 49-50. o.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

II. (1) A Magyar Népköztársaság kormánya a népköztársaság alkotmányának értelmében biztosítja a katolikus hívek számára a teljes vallásszabadságot, ugyancsak biztosítja a katolikus egyház számára a működési szabadságot.

(2) A Magyar Népköztársaság kormánya hozzájárul nyolc katolikus egyházi iskola (6 fiú- és 2 leányiskola) visszaadásához valamint ahhoz, hogy a katolikus egyházi iskolákban a tanítás ellátására szükséges megfelelő számú férfi és női tanító rend működjék.

(3) A Magyar Népköztársaság kormánya a többi vallásfelekezettel már megkötött megegyezés szellemében kész gondoskodni a Katolikus Egyház anyagi szükségleteinek fedezéséről oly módon, hogy 18 éven át, tehát addig, amíg a Katolikus Egyház saját forrásaira támaszkodva maga tudja fedezni anyagi szükségleteit, három-, illetve ötvenként arányosan csökkenő mértékben megfelelő összeget utal ki katolikus egyházi célokra. A Magyar Népköztársaság kormánya külön súlyt helyez a lelkeskedő papság létminimumának biztosítására."²⁴ "A fenti megállapodás gyakorlati végrehajtására paritásos bizottságot kell alakítani a Magyar Népköztársaság Kormányának és a Püspöki Karnak a megbízottjaiból"²⁵

A soron következő tárgyaláson sikerült megfogalmazni pontokat, köztük a Paritásos Bizottság tervezetét, ugyanakkor az egyházi küldöttek is elfogadták a kormánybizottság pontjait. A végleges aláírás előtt még tisztáztak néhány pontot, például átírtak szavakat, hogy az Egyháznak konkrét állásfoglalása legyen, illetve kötelességek szemszögéből aktívabb szerepet kért. A másik ilyen pont volt, a vallásszabadság és annak biztosítékainak értelmezése a két fél által. A megállapodást nem mindenütt fogadták örömmel, főleg azért nem mert ezt a Vatikán jóváhagyása nélkül hozták meg. A Püspöki Kar hatáskörét meghaladó kérdésben döntött. A Szentatya áldását adta egy egyházra, de nem a megállapodásra.

A leghevesebb támadások sorozatát a jezsuita rendnek kellett elszenvedni, melynek Pálos Antal atya is tagja volt. Lázár Kovács Jánosnak adott interjújában a következőkről emlékezett vissza:

"A leírt állapot megértésében hogyan alakult, változott az Önök, a jezsuiták helyzetfelismerése? Az egyházi vezetés hol tartott ugyanebben?

A diszperzióval kapcsolatban nem volt a rendi jogban csak egy pont. Az, hogy ebben az esetben az előjárók igyekezzenek mindenkivel kapcsolatban maradni, és mindenkiről legyen információjuk. Csávossy beépített három testvért a központi szemináriumba Marcell Mihály engedélyével, ahol papi szabadságot rendeztek be. A földszinten volt ez a papi szabadság, még a portás is jezsuita testvér volt. [...] A szerzetesrendek feloszlásával végleg tárgyalóasztalhoz kényszerültek a püspökök. A szerzetesség az iskoláik korábbi elvétele után addigra már csak féllábú, vagy inkább negyedlábú volt, de még volt körülbelül 600 rendházuk. Átcsúsztak aztán a plébániai vonalra, a tanárok lelkipásztorok lettek. Vállaltak plébániát. Lelkipásztori stratégia nem volt, inkább csak az, hogy a meglévőket fenn kell tartani. [...] Czapik meg Rákosi vezették a küldötségeket. Darvas volt az elnök a másik oldalon, de Rákosi vitte a prímet. A püspöki Kar először csak a szerzetes ügyeket akarta tárgyalni, mondván hogy többre ők nincsenek meghatalmazva. Végül belementek mindenbe. Ez augusztus 30-án volt. A hívek óriási zavarodottságot éltek át, annyira, hogy egyházhűségben felülmúlták az egyházi vezetőséget. Például, ha megtudták, hogy békepapot kaptak, akkor megszervezték, hogy nem mennek misére. A vége persze az lett, hogy mentek misére, hiszen a mise azért kell. [...] Aztán a helyi párt-szervezetek az ott élő aktívabb hívőket elkezdtek figyelteni. Ez is zavarodottságot okozott. Állásuk elvesztésével fenyegették őket. A kommunista taktika - nagyon helyesen - a tanítói réteget alakította át először a magáévá. Igen sok helyen a tanítók nem is szimpatizáltak az egyháziakkal, hiszen az egyházközségek vezetői hivatalból a papok volta, akik éreztették, hogy itt ők a főnökök. Sok megaláztatás érte a tanítókat. Az ő beszervezésük így sok helyütt semmi problémát nem okozott. Az ő szellemi képességük az értelmiségi réteg második vonalát jelentette..."²⁶

²⁴ GERGELY: i. m. 137-138. o.

²⁵ Állam és Egyház közti megállapodás, Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/A/%C3%81llam%20%C3%A9s%20Egyh%C3%A1z%20k%C3%B6zti%20meg%C3%A1llapod%C3%A1s.html>, 2012.08.12.

²⁶ LÁZÁR KOVÁCS JÁNOS: Beszélgetés Pálos Antal jezsuita atyával, in *Vigilia*, 2009, <http://www.vigilia.hu/regihonlap/2009/3/lazar.htm>, 2012.08.12.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYZHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

Veszprém megye környéki levéltárakban való kutatás során a dokumentumok átnézése közben feltűnt az, hogy ebben a térségben jóformán semmi tiltakozás nem volt a kommunisták intézkedései ellen. Pálos Antal atya elmondása alapján a tanítók részéről mutatott passzivitás így már érthető, melyet a következő dokumentum is igazol. A kezem alatt megfordult jelentések kivétel nélkül hasonló információkat tartalmaztak 1948-ból:

"Jelentés az iskolák államosításával kapcsolatos községi hangulatról.

1. - Mi történt a községben az iskolák államosítása mellett? Illetékes szervek a lakosság hangulatát figyelemmel kísérik.

2. - Mi történt a községben az államosítás ellen?

a. / Hangulatkeltés az Egyház részéről: Nem volt.

b. / Hangulatkeltés a tanítók részéről: Nem volt.

c. / Hangulatkeltés egyéb izgatók részéről: Nem volt.

3. / Rémhírek a községben: Nincsenek.

4. - Pap állásfoglalása az iskolák államosítása kérdésében: Jóindulatúan passzív.

5. - Tanítók állásfoglalása az iskolák államosítása kérdésében: Államosítása mellett vannak.

6. - Milyen a nép hangulata? Teljesen nyugodt, a kérdéssel nem foglalkoznak.

7. - Az iskolák felszerelésének elrejtése ellen milyen intézkedések történtek? ...megőrzésére leltár mellett átadva."²⁷

A legnagyobb veresztetés csak ezek után érte az egész egyházi életet. 1950 szeptemberében kiadott, 1950. évi 34. törvényerejű rendelet volt a legnagyobb egyházellenes támadás, ami csak valaha érthette az Egyházat, és amely példátlan volt Európában. A magyar társadalom ekkor fordult a lejtő felé, amelyről nem volt visszaút. A törvényerejű rendelet a Magyarországon működő összes szerzetesrend működési engedélyét megszüntette, kivétel a megállapodásban említett négyet. 1950-es megállapodás alapján 4 szerzetesrend és azok nyolc katolikus gimnáziuma kapta vissza a működési engedélyét. A bencések Pannonhalmán és Győrben, Budapesten és Kecskeméten a piaristák, Esztergomban és Szentendrén a ferencesek, Budapesten és Debrecenben a szegény iskolanővérek. Az 1950. szeptember 7-i iskolai egyezmény alapján a visszakapott gimnáziumokban, évfolyamonként két-két párhuzamos osztályt indíthattak, melyek közül az egyik humán a másik reáltagozatú volt. A katolikus gimnáziumokból nagyon kevés diákot vettek fel egyetemekre. Később a katolikus gimnáziumokban megszervezték a felvételi elbeszélgetéseket, melyek során a tanárok beszélgettek a leendő tanulókkal.

6. AHOGYAN EGY PANNONHALMI BENCÉS ÖREGDIÁK LÁTTA

Felvéve a kapcsolatot az abban az időszakban élt bencés öregdiákokkal, a következő beszámolót kaptam az 1952-ben, Pannonhalmán végzett Dr. Csillag Lászlótól és feleségétől Faggyas Jankától:

„Talán segíthet neked a munkában, ha az 1952-ben Pannonhalmán végzett osztályról írok. Amikor 1950. szeptember első napjaiban az állammal kötött megállapodás alapján visszakapták a bencések a pannonhalmi gimnáziumot, az négy évfolyammal indult újra: Az I. és II. évfolyam a/ és b/ osztállyal, a III. és IV. évfolyam 1-1 osztállyal - a jelentkezők számának megfelelően. A mi osztályunk, a III. osztály egész különleges összetételű volt. A körül-belül 29 fős létszámból 7 fő korábban is ott járt - köztük két lány - az egyházi és állami időszakokban. 22 főt egyházi intézményekből vettek át: 7 fő a bencések novíciusaiából került ki - ezek két évig nem jártak hivatalosan sehová - 4 fő korábban Zircen a cisztereknél oblátusként (papi előkészítő iskola) magántanuló volt és Pannonhalmán utólag levizsgázott a II. osztályból. Továbbá 8 verbita, két karmelita és 1 jezsuita kispap jött. A létszám évközben is változott; néhányan elmentek, például elvitték őket katonának, továbbá 2 iskolából eltanácsolt, vagy kirúgott civil tanuló érkezett. A felettünk indult IV. osztályban és az alattunk indult II/a-ban hasonló volt a helyzet, a II/b-nek viszont a zöme már "civilből" állt. Az induló I/a-ban volt még néhány "egyházi" gyerek. Az eddig mondottakat most kiegészítem feleségem - egykori osztálytársam, Faggyas Janka - alábbi véleményével:

>> "11 éves koromtól jártam Pannonhalmán iskolába. Visszatekintve két - részben különböző - sze-

²⁷ Veszprém Megyei Levéltár XXI. 4b: iktatószám: 11589/1948 Iskolák államosítása.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

repkörét látom az intézménynek. 1948-ig ott tanultak általában azok a diákok, akik a háború előtt és alatt az internátusban élve ott kezdték a gimnáziumot. Egy részüknek a háború után megváltozott a társadalmi helyzetük: a szülők politikailag nemkívánatosak lettek, gazdaságilag deklasszálódtak, sőt voltak olyanok, akiknek az apja börtönben, hadifogságban volt, vagy éppen hadiárva lett a gyerek. A bizonytalan politikai helyzet miatt a háború után többen nem jöttek vissza az internátusba, de helyüket betöltötték a környékbeli - részben apátsági alkalmazottak családjából való - bejáró diákkal, akiket szüleik előzőleg más városokban járattak iskolába. A vonattal elérhető távolabbi falvakból jöttek tehetséges falusi fiúk is, akik eddig ugyancsak távolabbi iskolákban voltak bentlakók. 1950-ben, amikor - két év kihagyása után - újra visszajöttek a bencés atyák, ismét megváltozott az a társadalmi kör, amelyből a diákok jöttek. A környéki, illetve falusi bejáró és bentlakó diákok mellett az Egyház menteni igyekezett elkötelezett fiataljait - ilyenekből állt a mi osztályunk is, az utána következő években azonban az induló osztályokat már zömmel a vallásos értelmiségi családok gyerekei töltötték be. Visszatérve a mi osztályunkhoz, néhány olyan dologról írok, ami talán számodra érdekes lehet: A következő évben a nyári szünidő elején két osztálytársunkat kitelepítették. Az egyik: Mazgon Sándor három év múlva visszatérhetett Pannonhalmára és itt le is érettségizett. A másik: Márki Iván, a kitelepítés után katonai munkaszolgálatosként levelező úton fejezte be a gimnáziumot, 1956-ban fegyveresen harcolt Budapesten, majd emiatt disszidálni kényszerült és jelenleg is az USA-ban él.

Még talán magamról annyit, hogy engem sem vettek fel érettségi után az egyetemre, csak egy évvel később, fizika-matematika tanár szakra. Ezt elvégezve - rövid tanítás után - tudományos kutatóként dolgoztam több mint negyven évig. Pannonhalmi éveim alatt egyetlen említésre méltó esemény történt velem: 1951-ben néhány hónappal Pannonhalmára érkezésem után hívtak Nagy Vencel bencés főszámvevőhöz. Amikor beléptem hozzá, egy ismeretlen fiatalembert találtam nála, aki úgy mutatkozott be, hogy ő segített bérmaapámnak néhány hónappal korábban a disszidálásban. Hallotta tőlük, hogy itt tanulok Pannonhalmán. Ha akarom, szívesen segítene nekem is a kimenekülésben. Nekem persze azonnal gyanússá vált a helyzet és csak annyit válaszoltam, hogy eszem ágába sincs ilyesmi, köszönöm szépen, és minden jót kívánva leléptem. Később hallottam, hogy Vencel atyának gyanús dolgai voltak. Most néztem meg az interneten: Ő tagja volt az 1950. aug. 29-ikén alakult egyházi és állami vegyes bizottság egyik albizottságának.” <<

A megállapodásban olvashattuk, hogy egyik pontja alapján megalapították a Paritásos Bizottságot, melynek tényleg tagja volt Nagy Vencel: „A szociális albizottság tagja volt állami részről Veres József, Simon Lajos és Cséki Sándor államtitkár. Egyházi részről Hagyó Kovács Gyula ciszterci kormányzó (később Szörényi Gábor jezsuita), Nagy Vencel bencés főszámvevő (később Szücs Imre piarista) és Szabó Erna szatmári irgalmas nővér. Ennek a szociális albizottságnak elsősorban az volt a feladata, hogy a Paritásos Bizottság szociális határozatainak és döntéseinek végrehajtását, gyakorlati megvalósítását elősegítse. Munkájának legnagyobb részét az idős, beteg, rokkant, valamint a kereséktelen szerzetesek ügyeinek elrendezése képezte.”²⁸

7. A KOMMUNISTA KORMÁNY INTÉZKEDÉSEINEK KÖVETKEZMÉNYEI

Az egységesített iskolarendszert ellátták új tantervvel is, amely az új rendszernek megfelelő nevelési irányokat fogalmaz meg. A 1950-es tanterv szerint az általános iskola és a gimnázium feladata munkára való nevelés, a marxista-leninista világnézet érvényesítése, küzdés a babonák és a reakciós ideológia ellen. A tanterv feladata egyértelműen az volt, hogy a vallás ellen harcoljon. A kormány minden eszközzel próbálta a materializmust-ateizmust egyeduralmukodóvá tenni a fiatalság egész körében, hogy jó kommunista embereket neveljenek belőlük. A kommunisták semmibe vették a lelkiismereti és vallásszabadságot, amit ráadásul még az 1946. évi I. törvényben is deklaráltak. Az oktatás súlyos válságba került. Az egyetemes emberi kultúra számos kiemelkedő személyét nem tanították. Az iskolák feladata a kommunista nevelés volt, ezáltal teljesen leszűkítve a mozgásteret, igaz az 1950-es évek elején nem torpant meg az iskolákba járók száma, sőt jelentősen emelkedett. Ezt a hatalmas létszámú növekedést, azonban még mindig ugyanannyi iskolaépület várta, mint előtte, ráadásul a tananyag is teljesen le volt egyszerűsítve a kommunista ideológia érdekei szerint, melynek "köszönhetően" az oktatás minősége is romlott. Nőtt azon alsóbb társadalmi rétegbe tartozók tanulók száma, akik felsőfokú oktatási intézményekbe kerültek. Ez régebben is jelen volt a hazai oktatás életé-

²⁸ Római katolikus Egyházi Szeretetszolgálat: Az első harminc év: http://www.szeretetszolgalat.hu/tortenet_3.html, 2012.08.12.

HANCZ PATRIK: ADALÉKOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BALOLDALI HATALOM ÉS A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYÁHOZ A FÖLDREFORMTÓL A SZERZETESRENDEK MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÉNEK MEGVONÁSÁIG (1945-1950)

ben, azonban ekkor ezt már politikai céllal tették, hogy kineveljék az új kommunista értelmiségi réteget. Az 1948-ban magyar katolikus püspöki kar megtiltotta, hogy a szerzetesek az államosított iskolákban tanítsanak. Jó döntés volt, hiszen folyamatos megfigyelésnek, meghurcolásnak lettek volna áldozataik. Nehéz a vallásról és a hitről beszélni egy olyan iskolarendszerben, melyben az elsősorú ideológia a materialista-ateista világnézet. A szerzetesek is egyetértettek az intézkedéssel, hiszen a szerzetespapi hivatásuk az iskolákon kívül is végezhető a falvakban és a plébániákon. A jövőt még nem ismerhették, hogy az 1950-es megállapodás ezt is ellehetetleníti. Sokat köszönhetünk azoknak a pedagógusoknak, akik ebben a helyzetben is lelkiismeretesen kiálltak elveik mellett és a diákokat a humánus életvitelről tanították. Az ilyen tanárok sorsa nem volt könnyű ebben a rendszerben, állandó áthelyezések, alacsony fizetés jellemezte helyzetüket.

Azzal, hogy az Egyház és az állam közti szakadék még szélesebb lett, a társadalmi erkölcs rohamos hanyatlásnak indult. A Magyar Katolikus Egyház mindig is hirdette az erkölcsös életet és a szeretetet embertársaink iránt, amely egyfajta visszatartó erő is volt az emberek számára, aminek ereje az egyházi oktatás kiszorításával megfogyatkozott. Több mint hatvan év elteltével feltehetjük a kérdést: Vajon a kommunizmus elérte-e a célját és fel tudta-e akkor venni a harcot a vallás és hit ellen? Ha figyelembe vesszük a jelen kor emberét, és viszonyát a hithez és valláshoz, be kell látnunk, hogy a kommunizmus, ha nem is teljes, de rész-sikert sajnálatosan elért a rezsím fennállásának 44 éve alatt. Ha nem kapunk észhez időben, akkor nem kell sok idő és elfelejtünk hinni, elfelejtünk keresztény emberek lenni. Nem szabad hagynunk, hogy amit már Friedrich Nietzsche korábban megírt a Vidám tudomány 18. aforizmájában, igaz legyen: „Isten halott. És mi öltük meg.”²⁹

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- [1.] ADRIÁNYI GÁBOR: *A Katolikus Egyház története a 20. században*, 2005, Kairosz Kiadó.
- [2.] BÁNKÚTI GÁBOR: A szerzetesrendek feloszlása Magyarországon 1950, in *Rubicon*, 2006/4. szám, 46-53. o.
- [3.] BOZSÓKY PÁL GERŐ – LUKÁCS LÁSZLÓ: *Az elnyomatásból a szabadságba*, 2005, Budapest, Vigilia Kiadó, 318. o.
- [4.] DEMETROVICS LÁSZLÓ: Dr. Klivényi, a népi demokrácia ellensége, in *ArchívNet*, 2009/6. szám, http://www.archivnet.hu/technikai_menuPontok/cikkek.html?r_id=3&hir_id=96&vev=1904&vhonap=7, 2012.08.12.
- [5.] FRIEDRICH NIETZSCHE: <http://sagv.gyakg.u-szeged.hu/tanar/farkzolt/FILTETEL/NIETZS.HTM>, 2012.08.12.
- [6.] GERGELY JENŐ: *Katolikus Egyház, magyar társadalom 1890-1986*, 1989, Tankönyvkiadó, Budapest.
- [7.] HARASZTI MARGIT KATALIN: *A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések ti-lalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jo-tevékenységében.* országgyűlési biztósának http://www.obh.hu/allam/aktualis/pdf/20100311_tanulmany.pdf, 2012.08.12.
- [8.] Hatvan éve történt: *Az egyházi földek államosítása*, in *Új Ember*: LXI. Évf. 11. 2005.03.13. <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2005.03.13/0801.html>, 2012.08.12.
- [9.] KANAPA, JEAN: *Az egyház társadalmi tanítása és a marxizmus*, 1964, Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- [10.] KISZELY GÁBOR: *ÁVH – Egy terrorszervezet története*, 2000, Korona Kiadó, Budapest.
- [11.] LÁZÁR KOVÁCS JÁNOS: Beszélgetés Pálos Antal jezsuita atyával, in *Vigilia*, 2009. <http://www.vigilia.hu/regihonlap/2009/3/lazar.htm>, 2012.08.12.
- [12.] MÉSZÁROS ISTVÁN: *Kimaradt tananyag*, 1993, Márton Áron Kiadó, Budapest, 127. o.
- [13.] Római katolikus Egyházi Szeretetszolgálat: *Az első harminc év*: http://www.szeretetszolgalat.hu/tortenet_3.html
- [14.] TOMKA FERENC: *Halálra szántak, mégis élünk!*, 2005, Szent István Társulat, Budapest, 487. o.
- [15.] Veszprém Megyei Levéltár XXI. 4b: iktatószám: 11589/1948 Iskolák államosítása.
- [16.] Veszprém Megyei Levéltár, Pápai Levéltári Osztály, 2136. A pápai járási főjegyző elnöki iratai, A. állag: Általános iratok I. doboz, 1945: Felszabadulás előtti és utáni iratok, fond: 1945-1950.

²⁹ FRIEDRICH NIETZSCHE: <http://sagv.gyakg.u-szeged.hu/tanar/farkzolt/FILTETEL/NIETZS.HTM>, 2012.08.14.

REQUIEM A MAGYAR NEMZETI KATONAI BÜNTETŐJOGÉRT AVAGY ADALÉKOK A HAZAI KATONAI BÜNTETŐJOG SZOVJETESÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

Minthogy a rendszerváltás utáni hazai jogi diskurzusban a katonai büntetőjog és annak története már-már a pária témák közé tartozik, így széles körben nem vizsgált és nem ismeretes annak XX. századi története sem. Ebből következik, hogy sokan a katonai büntetőjogra és igazságszolgáltatásra kizárólag, mint bűnös szocialista hatalmi eszközre tekintenek, figyelmen kívül hagyva annak II. világháború előtti és régre nyúló hazai történetét és fejlődési pályáját, valamint azt a tényt, hogy a katonai jog és apparátus épp csak annyira volt dicstelen hatalmi eszköz, mint amennyire a jogrend maga, illetve az államgépezet lényegi egésze.

Ismeretes, hogy a második világháborút követően katonai büntetőjogunk és igazságszolgáltatásunk – ahogy állam- és jogrendszerünk egésze – előbb egy két irányba egyszerre ható időszak elé nézett 1945 és 1961 között, majd pedig az 1961. évvel szabályozási szinten is a szovjet-szocialista jogi gondolkodás áldozatává vált. Az első időszakban a nemzeti szabályozás koncepcióját még nem érte el az államszocialista gépezet, de számos katonai bírót tett hatalmi eszközzé és ezzel koncepciók perék kellékévé. A második időszakban pedig a hatalmi célokra is használt apparátust és jogot a rendszer önképére, pontosabban a „Nagy Testvér” képére formálta derékba törve annak korábbi, nemzeti fejlődését.

Kritikus téma ez, hiszen e speciális büntetőjogi területet pontosan a fenti politikai ítélet miatt – valamint átfogó szakmai ismeretek és kutatási eredmények hiányában – még ma is inkább elsorvasztja a jogalkotás. Mégis – magunk és témával foglalkozó szűk kortárs kör kutatási eredményeire hivatkozva – ki kell mondanunk, hogy katonai büntetőjogunk dicstelen korszakának is voltak – paradoxonnak tűnve – olyan elemei, olyan momentumai, melyeket a katonai jogtörténeti ív egészéből nézve fejlődésként kell objektíve értékelnünk. Ezeket azonban még ma sem tárta fel a kellő mértékben sem a tudomány, sem a jogalkotás, vagyis a katonai büntetőjog rehabilitációja 1989-et követően nem történt meg.

Az összkép tehát az, hogy az elkülönült nemzeti szabályozás II. világháborús különbíróóságok által is megtépzott, mégis értékes tapasztalatait és elért fejlődését a tárgyalt időszak az 1950-es évekkel kezdődően megtörte és besározta. Mindeközben viszont – ha előbb a maga hatalmi-politikai törekvései okán is, de – megoldotta az igazságügyi szervezet irányítási-felügyeleti problémáit, s a szervezeti elkülönülés megtartásával ugyan, de a katonai igazságszolgáltatást kivonta a katonai vezetés és hierarchia alárendeltségéből, hogy az egységes igazságszolgáltatási szervezethez kapcsolja, ami vitathatatlan fejlődés volt a korábbi korszakhoz képest.

Jelen rövid munkában tehát célunk képet adni ennek az 1945 és 1961 közötti időszak katonai büntetőjogi változásairól az objektivitás mércéjét megcélozva, kitérve azokra az adalékokra, melyekkel egy menteni nem kívánt korszak katonai jogi változásai mégis szakszerűbben és igazságosabban értékelhetővé válnak, s ezzel törleszteni egy apró részletet a katonai jog történelmi rehabilitációjának számlájáról.

1. A RÁKOSI- MAJD KÁDÁR-HATALOMÁTVÉTEL ÁRNYÉKÁBAN: KATONAI BÜNTETŐJOGUNK ÉS IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSUNK 1945 ÉS 1961 KÖZÖTT

Az 1867 és 1945 közötti katonai igazságszolgáltatási szervezet elfogadhatatlanul avított megoldásai, a történelmi kor, a második világháború túlkapásai, majd a nagy háború utáni politikai stigmatizáció várható módon lépett fel a második világháború előtti katonai büntetőjog szinte összes eredményével és intézményével szemben.

Az 1930. évi első önálló magyar katonai büntetőkódex érintetlenül hagyása nyilvánvalóan kizárt volt. Nem volt azonban egyértelmű, hogy milyen irányba mozdul – a szovjet jelenlétet és az ezzel összefüggésben zajló baloldali megerősödést is figyelembe véve – a fegyveres védelmi szervezet, s ettől elválaszthatatlanul a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás újraszervezése. Különösen igaz ez, ha figyelembe vesszük, hogy a választási eredmények szerint „1947. őszére a munkáspártok, mindenekelőtt a kommunista párt a hadseregen belül meghatározó szerepet vívott ki magának, a Szovjetunió, illetve a SZEB határozott támogatásával.”¹

A demokratikus törekvésű új rendszer, melyet az 1946. évi I. törvény léptetett hatályba, a katonai büntetőjog klasszikus fejlődési pályája mellett tette le a voksát a korábban szükséges korrekciók megtételének szándékával. Ez pedig úgy az anyagi és eljárási, mint a szervezeti jog vonatkozásában kitapintható volt.

¹ GONDA ANDRÁS (SZERK.): *Hadtörténelem*, 1994., MH Tanintézeti Főnökség, Budapest, 472. o.

Emellett azonban már a kezdetekkor jól érezhető volt a személyi-szervezeti politika alárendelése a baloldali, kommunista politikai érdekeknek a teljes állami fegyveres védelmi apparátus tekintetében.²

Megalkotásra került az 1948. évi LXII. törvény, vagyis a háború utáni új, önálló, elkülönült katonai büntető törvénykönyv, melynek megalkotásában egyebek mellett a hazai büntetőjog egyik meghatározó alakja Schultheisz Emil is részt vett. Ezzel összefüggésben születtek normák a szervezeti és eljárási kérdések rendezésére is. Ilyen volt például az 1948. évi XLVI. törvény a honvédelmi miniszternek honvéd ügyészségek felállítása és megszüntetése tekintetében adott felhatalmazásról, az 1948. évi XLVII. törvény a katonai titok tekintetében elkövetett hűtlenségre vonatkozó hatásköri rendelkezésekről, és az 1948. évi LXIII. törvény a katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról. Eközben pedig folyamatosan zajlottak a fegyveres testületek tekintetében a mondhatni jögon kívüli átalakítások.

Ennek típuspéldája, hogy „a hadsereg létszámgondjainak megoldására az MDP 200 funkcionáriust irányított a hadseregbe, akik gyorsított tanfolyamon kaptak kiképzést. Belőlük került ki a katonai felsővezetés jelentős része.”³

Eleinte tehát még „a fordulat évében” sem volt egyértelmű, hogy milyen irányba halad a hazai katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás fejlődése. Az 1950-es évekkel azonban egyre nyilvánvalóbbá vált az 1945 és az első egységes büntetőkódex 1961-es megalkotása közti időszak paradox kétirányúsága, vagyis az elkülönülő szervezet megerősítése és átpolitizálása, amivel egy időben az elkülönülő szabályozás elleni fellépés zajlott a politikai perek⁴, illetve letartóztatások⁵ híres és kevésbé híres katonai szárnya erősített fel. Utóbbiak keretében „a katonai bíróságok 1949-52 között 24 409 személyt ítélték el. (1945 és 1962 között 59 ezret.)”⁶

1.1. Az anyagi katonai büntetőjogi szabályozás változásai

Mint azt már említettük, a második világháború után részben a törvény negatívumai, részben pedig a történelmi körülmények és a megváltozott alkotmányos, illetve politikai helyzet miatt elképzelhetetlen volt az 1930:2. törvénycikk érintetlenül hagyása és a katonai anyagi büntetőjog újraszabályozásának elmulasztása. Ez meg is történt az 1948. évi LXII. törvény, az „új” katonai büntetőtörvénykönyv megalkotásával.

A kódex megalkotására reformbizottságot hívtak össze, mely 1948. márciusában ülésezett és számos a hazai jogtudományban meghatározónak számító alak tagja volt. Erről Kardos Sándor Schultheisz Emil Professor hagyatékának ez eddig nyilvánosságra nem hozott jegyzőkönyvek alapján tudósított, mikor lejegyezte, hogy a „bizottságban a szakma kiválóságai is részt vettek, így dr. Auer György, dr. Bacsó Ferenc, dr. Rácz György, dr. Kádár Miklós, a javaslat szerkesztője pedig maga Schultheisz Emil volt[...].”⁷ A bizottság első ülését 1948. március 3-án a Minisztertanács épületében tartotta és tevékenységének irányvonalát

² Ezt igazolja a teljes védelmi apparátus átalakítása. A csendőrség kollektív bűnösséggel bélyegzése és ez alapján történő feloszlata, a rendőrség politikai motívumokban gazdag újjászervezése, a politikai nyomozóosztályok kialakítása körüli parázsviták és feszültségek – mint amilyen a Péter Gábor Tömpe András rivalizálás volt –, de ide sorolandó a tapasztalt és jól képzett tisztikar eltávolítása is az ezredesi rendfokozatú, vagy annál magasabb rangú tisztek zömének nyugdíjazásával, vagy leszerelésével.

³ GONDA ANDRÁS i.m. (1994.) 473. o.

⁴ „A Rajk-per mintájára akarták összekapcsolni a szociáldemokrata pereket a katonai vezetők ügyével. Miután ez nem sikerült, megindultak a »tábormok-perek«.” HORVÁTH CSABA: *Magyarország 1944-től napjainkig*, 1991, Régió Bt., Pécs, 103. o.

Ezen ügyek körében került megrendezésre a Katpol. korábbi vezető tisztjéhez köthető Pálffy (Oesterreicher)-per, illetve a talán leghíresebbnek is nevezhető Sólyom-per, melynek keretében 48 főt tartóztattak le, 10 főt ítélték halálra és 13 főt életfogytig tartó szabadságvesztésre. E perek mellett azonban számos – nem ritkán halálos ítélettel záruló – per indult katonai bírák és ügyészek ellen is, akikkel szemben a rendszer vagy azért lépett fel, mert nem a politikai direktívák szerint végezték munkájukat, vagy azért mert túl jól szolgálták a rendszert. Ez utóbbit példázza a Tábormok-perben ítélező Jávor Iván hadbíró ezredes elleni per.

⁵ A rendszer működésének kiszámíthatósága és groteszk jellege mutatta a katonai körökkel szembeni félelmet. Király Béla vezérezredes úr visszaemlékezéseiben kellő plasztikussággal írja le letartóztatásának előzményeit és körülményeit. A Katonai Akadémia akkori parancsnokát hosszak megfigyelés után egy hadgyakorlat közepén rendelték be a HM-be hajnalban, ahova azonban késve érkezett, így onnan a Katonai Akadémiára hívták, ahol nyolc ÁVH-s letartóztatóval fogták le, akik különböző szekrényekben és mellékszobákban rejtőztek a tábormok számára nyilvánvaló kelepce titokban tartása érdekében. Bővebben lásd: KIRÁLY BÉLA: *Honvédségből néphadsereg*, 1986, Áramlat független kiadó, Párizs-New Brunswick, 187-199. o.

⁶ HORVÁTH CSABA i.m. (1991.) 104. o.

⁷ KARDOS SÁNDOR: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*, 2003, Ph.D értekezés, Miskolc, 160. o.

Schultheisz jelölte ki, mikor arra hivatkozott, „hogy az ország demokratikus szellemű átalakulásával párhuzamosan indokolt volt az 1930-ban elfogadott katonai büntető törvénykönyv reformja.”⁸ Fontos kiemelni, hogy maga Schultheisz is reformra, nem pedig hatályon kívül helyezésre és újra alkotásra rendezkedett be a munka kezdetén.

A bizottság, a korábbi kódex hibáit orvosolandó, célul tűzte ki a halálbüntetés alkalmazási számának szűkítését, a katona fogalmának véderő törvény általi megállapításának fontosságát, a katonai bűncselekménnyel halmazatban álló polgári bűncselekmény esetén a polgári kódex alkalmazását. A második ülésre 1948. március 10-én Ries István igazságügy-miniszter elnökletével került sor. Ez alkalommal került megfogalmazásra Szebenyi Endre által az az igény, hogy a rendőrök által elkövetett bűncselekményeket is a katonai eljárás hatálya alá vonják.

Ezen – az 1930:2. törvénycikktől való elkülönözésen alapuló – törekvések mindegyike részben megvalósult a törvény javaslatával. E javaslatot – a kor későbbi jogalkotási gyakorlatát megelőlegezendő – az országgyűlés igazságügyi, alkotmányjogi és közjogi, valamint honvédelmi bizottságai együttes jelentésben dr. Dulin Jenő elnökletével lényegében módosítás nélkül⁹ „*általánosságban, egyhangú határozattal elfogadta.*”¹⁰

A törvény javaslatát Hajdú Gyula terjesztette az országgyűlés elé annak 92. ülésén 1948. december 15-én. Ezt követően a Tisztelt Ház az Országgyűlés 93. ülésén 1948. december 16-án vitatta meg a javaslatot. Ezzel kapcsolatban írja Kardos, hogy „*a tárgyalás kifejezés teljesen nem is helytálló, mert az Országgyűlési Napló tanúsága szerint az előadó Hajdú Gyula mintegy hat oldalon keresztül tette meg előterjesztését. [...] A törvényjavaslathoz mindössze három képviselő szólt hozzá, akik a Horthy-rendszer hadseregének viszonyairól mondtak bírálatot [...].*”¹¹

A szónok, Hajdú Gyula leszögezte, hogy az új törvénykönyv „*kiegészíteni kívánja a büntető törvénykezés területén a katonai részt illető rendelkezéseket olyan módon, hogy e területnek pönalitásai, az ezt a területet érintő büntető intézkedések a népi demokrácia szellemének, a népi demokrácia igényeinek megfelelők legyenek.*”¹² A vezérszónok, eltérve a kodifikációs bizottság kezdeti szándékától, jelezte a kódex célja nem novelláris módosítást végbevenni, hanem a korábbi jogszabály félre tételével egy új törvénykönyv megalkotása. Kritikaként emeljük ki, hogy az Országgyűlési felszólalásában Hajdú Gyula történetileg igaztalanul állította a javaslatról, hogy az a polgári élet–katonai élet viszonya tekintetében teljesen újító jellegű. Bár az igaz, hogy nem követi az egykori 1855-ös osztrák Ktbtk. megoldását, azonban arról hallgat, hogy ezt a forradalmi újítást az 1930:2. törvénycikk szabályozási rendszere és különösen 1.§-a korábban már megtette, mikor csak annyiban szabályozta az egyes kérdéseket amennyiben azt a katonai viszonyok megkövetelték, és kihangsúlyozta, hogy egyéb vonatkozásban a katonákra is a polgári büntetőkódex irányadó.

A Tisztelt Ház előtti felszólalás fontos momentuma annak nyílt megvallása, hogy a politikai elitben már ekkor adott volt a szándék egy új egységes polgári büntetőkódex megalkotására, hiszen e vonatkozásban emeli ki Hajdú, hogy a benyújtott katonai javaslat „*kiegészítője az ezidőszert érvényben lévő kódexnek és automatikusan kiegészítője marad az új kódexnek, amikor az elkészül és amikor azt az országgyűlés törvényerőre fogja emelni.*”¹³

Ezt követően a vezérszónok kimondja a végső politikai kádenciát, és felfedi a novelláris módosítás helyett az új norma megalkotásának tényleges okát. Eszerint „*1930-ban született egy új büntető törvénykönyv a katonák részére, amely viszont azt a szellemet tükrözte vissza, amely abban a korban uralkodott: a*

⁸ KARDOS SÁNDOR i.m. (2003.) 160. o.

⁹ A bizottságok egyetlen módosítási javaslatot tettek, ennek alapja pedig egy idő közben megvalósult jogszabályváltozás volt, mely a Btk. 338. §-át hatályon kívül helyezte és ahelyett az 1948. évi XLVIII. törvény 35. §-át javasolta alkalmazni az új törvényjavaslat szövegében is. Lásd: Az országgyűlés igazságügyi, alkotmányjogi és közjogi, valamint honvédelmi bizottságának együttes jelentése „a katonai büntetőtörvénykönyvről” szóló 213. számú törvényjavaslat tárgyában, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai IV. kötet, 1949, Budapest, 221. szám.

¹⁰ Az országgyűlés igazságügyi, alkotmányjogi és közjogi, valamint honvédelmi bizottságának együttes jelentése „a katonai büntetőtörvénykönyvről” szóló 213. számú törvényjavaslat tárgyában, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai IV. kötet, 1949, Budapest, 221. szám.

¹¹ KARDOS SÁNDOR i.m. (2003.) 161-162. o.

¹² Országgyűlési napló az Országgyűlés 93. ülése 1948. évi december hó 16-án, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója V. kötet, 1949, Budapest, 146. hasáb.

¹³ Országgyűlési napló az Országgyűlés 93. ülése 1948. évi december hó 16-án, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója V. kötet, 1949, Budapest, 146. hasáb.

*horthyismus szellemét. A büntetések nem voltak többé olyan abszolút brutálisak, mint annakidején, de a Horthy-fasizmus szellemének megfelelően lényege az volt ennek a büntetőtörvénykönyvnek, hogy a tiszt úr szentség, a tiszt úr az Isten és a tiszt tekintélynek, még inkább a tiszt személyének bármiképpen való megközelítése a pönalítás maximumával kell, hogy megtoroltassék.*¹⁴ Bár magunk sem vitatjuk, hogy az 1930:2. törvénycikkben számos a tiszteket indokolatlanul pozitíve diszkrimináló norma jelent meg, jól érezhető, hogy ez a megfogalmazás nem a korábbi jogszabály elemzésén, hanem politikai tételeken alapult. Ezt igazolja egyébként az 1948. évi kódex előkészítő bizottságára való visszautalás is, mivel Schultheisz Emil a bizottság összehívásakor a reformot – vagyis a régi módosítását, újítását, és nem egy teljesen új megalkotását – tűzte célul.¹⁵ Ezen reform szellemével tökéletesen összefért az 1930:2. tc. normáinak átvétele, ami azonban politikailag eltagadandó volt. Ezt kiválóan példázza, hogy Hajdú a kódex 60. §-át mint eddig ismeretlen novumot vezeti be, mikor lejegyzí, hogy „*ha a tettes nyomában az előjárója, vagy feljebbvalója részéről szenvedett súlyos sérelem feletti erős felindulásban ragadtatta magát az előbbi szakaszokban meghatározott függelemsértésre, a büntetés a törvényben megállapított bármely enyhébb büntetési nemben, annak legkisebb mértékében kiszabható.*”¹⁶ Maga norma persze álláspontunk szerint is kiemelten fontos az alárendeltek egyenlő elbánása jegyében, azonban nem újszerű 1948-ban, hiszen ez a szabály tartalmilag nagyrészt az 1930:2. törvénycikk 76. §-ának megfelelője.¹⁷

Összességében tehát elfogadható, sőt a kifejtettek alapján megerősíthető Kardos állítása az Országgyűlési „tárgyalás” vonatkozásában, melyről álláspontunk szerint elmondandó az is, hogy azt szinte teljes egészében a politikai érdek és közhangulat határozta meg.

Ilyen politizált környezetben pedig már nem is meglepő, hogy az országgyűlés ellenszavazat nélkül, egyetlen tárgyalási nap alatt, egyhangúan fogadta el és emelte törvényerőre a javaslatot. A Tisztelt Ház körében uralkodó hangulat és jelleg ellenére, azonban úgy véljük az 1948. évi LXII. törvény becikkelyezése helyénvaló döntés volt, igaz azt nem politikai okok, hanem a kódex egyes fejlődést hozó megoldásai és rendelkezései indokolták.

Az 1948. évi kódexről általában elmondható, hogy nem követi a korábbi két nagy részre tagolható 1930. évi katonai büntetőtörvény szerkezetét a részek tekintetében, hiszen a katonai bűncselekményeket taglaló második (különös) rész után, a harmadik részben fejti ki, hogy a kódex rendelkezései miként vonatkoznak a rendőrökre, amivel a katona büntetőjogi fogalmának kiterjesztéséhez kiegészítő rendelkezéseket csatol, méghozzá úgy, hogy mindvégig figyelemmel van a két hivatásrend közti különbségekre. Ahogy erre példaként Kardos kiemeli: „*Figyelemre méltó, hogy a törvény a rendőrrel szemben nem lefokozást, hanem állásvesztést alkalmaz.*”¹⁸

A kódex szabályai közül kiemelendő, hogy „*Amennyiben a törvény eltérően nem rendelkezik, a katonai büntetőbíráskodás alá tartozó személyekre mind a közönséges bűncselekmény, mind a katonai büntett és a katonai vétség tekintetében a közönséges büntetőtörvény szabályait kell alkalmazni.*”²⁰ Ez lényegében – ahogy azt korábban is jeleztük – az 1930:2. tc. hasonló tartalmú első szakaszának történelmi megerősítése és a jogfejlődés tételeinek elfogadása. Kiemelendő azonban a politikai perek okán a törvény azon passzusa,

¹⁴ Országgyűlési napló az Országgyűlés 93. ülése 1948. évi december hó 16-án, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója V. kötet, 1949, Budapest, 147. hasáb.

¹⁵ Lásd: KARDOS SÁNDOR i.m. (2003.) 160-162. o.

¹⁶ Országgyűlési napló az Országgyűlés 93. ülése 1948. évi december hó 16-án, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója V. kötet, 1949, Budapest, 148. hasáb.

¹⁷ „76. § Ha a tettes nyomában az előjárója vagy följebbvalója részéről szenvedett súlyos sérelem feletti erős felindulástól ragadtatta magát a függelemsértésre, a büntetés a törvényben megállapított legkisebb mértékén alul is, sőt a megállapítottnál enyhébb büntetési nemben is kiszabható. Olyan esetben, amelyben a törvény a függelemsértést agyonlövésel végrehajtandó halálbüntetéssel sújtja, három évnél rövidebb tartamú börtönbüntetés meg nem állapítható; e büntetés további enyhítése nincs megengedve.” 1930:2. tc. „*A katonai büntető törvénykönyvről.*”

¹⁸ KARDOS SÁNDOR i.m. (2003.) 164. o.

¹⁹ Ennek alapja, hogy a törvény 13. §-ához fűzött indoklás kifejtette, hogy „a katonai rendfokozatnak különleges jellege van és ez teszi szükségessé azt, hogy rendfokozattal bíró katonákkal szemben a lefokozás - mint mellékbüntetés - megállapíttassék. A rendőrség egyes tagjai a katonai rendfokozat mintájára rendfokozatot viselnek, azonban a rendőrség nincsen katonailag szervezve, a rendőrség a honvédségnek nem szerves része. Ezekre tekintettel és mert a rendőrség nem minden állománycsoportjába tartozók viselnek rendfokozatot, a rendőrség tagjaival szemben lefokozást kimondani nem lehet. Ezért e § (1) bekezdése kimondja, hogy lefokozás helyett a rendőrség tagjaival szemben állásvesztést kell kimondani, ugyanis arra nem méltó rendőr a testületnek tagja nem lehet.” („*A katonai büntetőtörvénykönyvről*” szóló 1948. évi LXII. törvény 122.§-hoz fűzött indoklás.)

²⁰ 1948. évi LXII. törvény „*A katonai büntetőtörvénykönyvről*” 1.§.

miszerint „Katonai büntett vagy vétség az a bűncselekmény is, amelyet más törvény annak nyilvánít.”²¹ Ez a szakasz fogja ugyanis egyrészt jogilag megalapozni a koncepciók perекet és nem maga a katonai büntető törvénykönyv, illetve a tág értelemben vett katonai büntetőjog.

Fontos leszögezni, hogy a kódex fenntartva az 1930:2. tc. hasonló hibáját, nem tartalmazza a katona anyagi jogi fogalmát, s így rendelkezéseinek érvényesülését a mindenkor védelmi, illetve eljárási szabályozók tartalmától tette függővé. Emellett a politikai színezetű megvitatáskor hangsúlyozott újító szellemét és egyben Schultheisz Professor törekvését is negáló módon jelenik meg a törvényben az agyonlövés végrehajtandó halálbüntetés, mint speciális katonai halálnem.²² A kódex tizenegy esetben rendelkezik halálbüntetésről, mint lehetséges büntetésről.

A büntetések tekintetében a kódex mintegy színesítette a katonai mellékbüntetéseket. Ezek (1) a lefokozás, (2) a visszavetés a rendfokozatban, (3) a kizárás az előléptetésből, (4) a rend- és díszjelek elvesztése, melyek mindegyikét a korábbi katonai büntetőjog már legalább részben ismerte.

A katonák indokolatlan – osztályjellegű – megkülönböztetésének politikai el nem fogadása, sőt tagadása ellenére a kódex több az általános büntetőjogtól eltérő normát is tartalmaz. Ilyen például azon korábról ismert szabály fenntartása, hogy katonai eljárásban dologházba, vagy szigorított dologházba utalás nem rendelhető el.²³

Kiemelhető ezeken felül az általános rész szabályai közül, hogy azokban a fiatakorúakra vonatkozó eltérő szabályok – Schultheisz feltett szándéka ellenére is – csak kismértékben jelennek meg. A törvény ugyanis kizárja a fiatakorúakra vonatkozó szabályok alkalmazását, kivéve, ha a fiatakorú mint polgári egyén kerül a katonai eljárás hatálya alá.

Ami a kódex általános és különös részi szabályozása körében bekövetkezett változás létének, vagy nem létének kérdését illeti, úgy gondoljuk, hogy néhány a háború miatti, illetve a kényes politikai helyzetből következő árnya mellett az 1948. évi kódex a fejlődő, újszerű, átgondolt és rendezett szabályozás, valamint a katonai bűncselekmények szabályozásának történelmi kihívásokra reagáló jellege által határozható meg a legjobban és a legkövetkezetesebben. E jellemzésből azonban nem maradhat ki annak kiemelése, hogy álláspontunk szerint az 1948. évi kódex nagyban épített az 1930:2. tc. szabályrendszerére és vívmányaira, sőt több ponton – sajnos – átvette annak erőteljes, kritizált szabályait is. Nem mellékes, hogy az 1948. évi Kbtbk. szabályai között helyet kaptak továbbá olyan normák is, melyeknek a kor jogfejlődési színvonalán már valóban nem volt létjogosultsága, s melyek még az 1855. évi Oktbtk-ban is kritikus szabályként kerültek jellemzésre.²⁴

Az 1948. évi kódex katonai bűncselekményeket szabályozó rendelkezéseinek összképe egy olyan katonai bűncselekmény-katalógust tár elénk, melyben a fegyelem és szolgálati rend ellen ható legtöbb büntetőjogilag releváns cselekmény bűncselekményként jelenik meg, azonban a büntetések terén a kódex már lényegesen racionálisabb, emberségesebb és összességében nézve visszaszorította – de nem szüntette meg – a társadalmi rétegek közti feszültségeknek táptalajt adó egyoldalú rendelkezéseket.

A katonai bűncselekmények szabályozása ebben a kódexben követi az 1930. évi törvény hagyományait és reformtörekvéseit, azonban a tiszti fegyverhasználatról eltekintve inkább csak másként tematizálta annak hatalmi karakterű rendelkezéseit és szigorát.

Fontos kiemelni, hogy egészében véve a szabályozás megfelelt a kor követelményeinek és alkalmas volt a katonai rend és fegyelem megtartására, s mint ilyenre nem vethet józan és racionális elemzés keretei között végzetes árnyékot politikai perek lefolytatása, annál is inkább, mert azok tényállási alapját rendszerint a kódexen kívüli „rendkívüli” jogszabályok adták, melyeket sok esetben egyetlen utaló norma kötött a katonai büntetőjoghoz.

---

²¹ 1948. évi LXII. törvény „A katonai büntetőtörvénykönyvről” 2.§ (1).

²² „7.§ A halálbüntetést agyonlövésessel kell végrehajtani: a) ha katonai büntett miatt szabták ki és a jelen törvény másikként nem rendelkezik; vagy b) ha a halálbüntetésnek kötéssel végrehajtása akadályba ütközik.” - 1948. évi LXII. törvény „A katonai büntetőtörvénykönyvről” 7.§.

²³ 1948. évi LXII. törvény „A katonai büntetőtörvénykönyvről” 11.§.

²⁴ Ennek ékes példája az 1948. évi Kbtbk. 37-38.§-ában szabályozott „gyáva magatartás” és annak büntetése. „37. § Gyáva magatartást tanúsít az a katona, aki személyes biztonságát féltve, szolgálati kötelességét nem teljesíti, vagy nem megfelelően teljesíti. [...]38. § (1) A gyáva magatartás büntetése öt évig terjedhető fogház, súlyos esetben, vagy háború idején elkövetés esetében öt évig terjedhető börtön, háború idején súlyos esetben pedig tíz évig terjedhető fegyház. (2) Halállal kell büntetni a gyáva magatartást: 1. ha a tettes parancsnok és az alakulatát elfogatni engedte vagy azt elhagyta, 2. ha a tettes a cselekményt harcban követte el és az mások gyáva magatartását is maga után vonta.” - 1948. évi LXII. törvény „A katonai büntetőtörvénykönyvről” 37-38.§.

Ahogy azt a megalkotás történeti körülményeinek feltárásakor kiemeltük, az akkori jogalkotói szándék – nagyobb részt lekövetve a Szovjetunió szabályozását – az 1948. évi LXII. törvényt hosszú távra kívánta megalkotni, méghozzá úgy, hogy a későbbi – akkor már tervezett – új polgári büntetőkódex mellett továbbra is önállóként létezzen. Sajnos ma már tudjuk, hogy ez a szándék nem maradt fenn 1961-ig még annak ellenére sem, hogy a kódex 1948-as indoklása kiválóan szemlélteti a már akkor is dominánsnak számító szovjettípusú törekvések meghatározó jellegét. Az indoklás ugyanis lejegyzí, hogy „*A katonai büntető törvénykönyv természetéből logikusan következik, hogy alap gondolata csak az lehet: a fegyveres erőnél elengedhetetlenül szükséges fegyelmet minél hathatósabban biztosítani. Sztálin a Vörös Hadsereghez intézett 95. számú napi-parancsában mondja: »A Vörös Hadsereg és a Vörös Hajóhad szüntelenül tökéletesítse harci tudását, szilárdítsa fegyelmét, rendjét és szervezetségét«; és a 16. számú parancsában: »Valamennyi közlegény és al-tiszt pontosan teljesítse előjáróinak parancsát, szigorúan tartsa be a fegyelmet és a rendet, fokozza a szervezetségét.«*”²⁵

A szovjet hivatkozás és eszmei alap tehát jelen volt és adott volt. Efelé mutat Névai László Cshikvadze könyvéről írt recenziójában is, mikor lejegyzí: „Világos, hogy a néphadseregünk megerősítését és ütőképességének fokozását szolgáló katonai büntetőjog művelése és továbbfejlesztése során is mindenekelőtt a leghaladóbb jogtudományra, a szovjet jogtudományra vetjük pillantásunkat.”²⁶

Igaz azonban, hogy e szovjetizálás ekkor még a magyar jogrendszer eme speciális területén normatíve nem teljeseedett ki. A szovjetizálás azonban a katonai jog területén is megindult, igaz az anyagi jog vonatkozásában 1961-ig főként indoklási és értelmezési szinten volt érezhető csupán, de az igazságszolgáltatás működésére már ekkor komoly és több esetben – a nem tisztán katonai jogalkotás kritikus termékei révén – szégyenletes hatást gyakorolt.

Az anyagi jog átpolitizálása a gyakorlat számára készített szakirodalmi útmutatók révén volt igazán tetten érhető. Ezt példázza az az állásfoglalás, miszerint „*A Katonai Büntető törvénykönyvet a fordulat évében alkották, amikor éppen csak eldőlt a harc, hogy hazánk a polgári demokrácia, vagy a népi demokrácia útján fejlődik-e tovább. [...] A Katonai Büntető törvénykönyv szocialista büntető törvényhozásunk egyik része. Célja a fegyveres testületek sajátos életviszonyainak megfelelő büntető jogi védelem biztosítása. E sajátos körülmények ugyanis olyan kötelezettségeket rónak a fegyveres testületek, így a rendőrség tagjaira is, amelyek a polgári életben ismeretlenek, vagy azok megsértése ott nem jár olyan súlyos kihatással, hogy elkövetőit büntető eljárás útján kellene felelősségre vonni.*”²⁷

Ezen szakirodalmi és indoklási hatások után azonban az anyagi katonai büntetőjog vonatkozásában a szovjetesítés 1950-ben jelenítette meg először az elért fejlődés sutba dobásának fenyegető szellemét. Ekkor az Országgyűlés törvénybe iktatta az 1950. évi II. törvényt a Büntető törvénykönyv általános részéről, mely közvetlenül katonai szabályokat nem tartalmazott ugyan, de egységesnek titulált szabályait a katonai eljárásban is alkalmazni kellett, így az a *lex posteriori derogat legi priori* elv alapján lerontotta a Kbtbk. szabályait a maga elsőbbségével. 1950-ben – és még majd öt éven át – azonban a szakirodalomban sem jelent meg a teljes integráció szándéka, amit számos más forrás mellett Schultheisz Emilnek a Jogtudományi Közleányben megjelent cikke is igazol, hiszen a különös részi kodifikáció tekintetében nem emeli ki a katonai normák beolvasztásának fontosságát, szándékát.²⁸

1.2. Az eljárásjogi szabályozás változasképe 1945 és 1961 között

A katonai eljárásjogi szabályozás kérdése a második világháború után messze nem alakult olyan rendezetten és átláthatóan, mint ahogy azt az anyagi jog vonatkozásában tapasztalhattuk. Ennek oka – az utókor szemével nézve – nyilvánvalóan az, hogy az 1948-ban hatalomra kerülő politikai elit elsődleges céljának és feladatának a hatalmi stabilitás kényszerítő erővel történő kialakítását tekintette, melyhez a kulcs – a katonai jog vonatkozásában – nem az anyagi, hanem a hatáskört és eljárást megállapító eljárási, illetve szervezeti szabályok voltak. Kiváló jellemzést ad a korszakról, hogy „*a folyamatos változások szinte követhetetlenek voltak, mert jellemző, hogy 1946 és 1954 között 43 különböző jogszabály foglalkozott csak a katonai ügyészség szervezeti, alárendeltségi és hatásköri problémáival.*”²⁹ Ezekon felül jelentek meg továbbá a bírói szervekre, a

²⁵ Kiemelés „A katonai büntető törvénykönyvről” szóló 1948. évi LXII. törvény általános indoklásának II. részéből.

²⁶ NÉVAI LÁSZLÓ: V.M. Cshikvadze: A Szovjet katonai büntetőjog (fordította dr. Tardy Lajos. Budapest 1950. 404. oldal, a Honvédelmi Minisztérium kiadványa), in *Jogtudományi Közleány* 1950. 11-14. szám, 423. o.

²⁷ *A katonai büntetőjog tankönyve*, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1959., 6-7. o.

²⁸ Lásd: SCHULTHEISZ EMIL: Szempontok a büntető törvénykönyv különös részének kodifikációjához, in *Jogtudományi Közleány* 1951. 4. szám. 200-202. o.

²⁹ KARDOS SÁNDOR i.m. (2003.) 167. o.

minisztériumi szintre, illetve általában az eljárásra vonatkozó szabályok, s mindezek felett – a politikai megtorlások eszközrendszerének biztosítására – a különböző különleges eljárásokat biztosító hatásköri normák. Ezek létalapját a szovjet-szocialista diktatúra kialakításának eszménye adta.

A katonai büntetőeljárásra a második világháború után éveken át a többször – egyebek mellett az 1930:3. tc-vel – módosított 1912:33. tc. vonatkozott, mely állapot politikai vonatkozásban kiemelten kellemtelen volt a regnáló hatalom számára, aminek az értelmezés, valamint a jogalkotás útján is hangot adott.

Az első politikai élű változás már 1945-ben megtörtént. „Az első ilyen rendelkezés volt az 1945. február 5. napján hatályba lépett, a népbíráskodásról szóló 81/1945. (II.5.) ME számú rendelet (Nbr), amely kivonta a katonai bíróságok hatásköréből azoknak a katonáknak az ügyét, akiket háborús vagy népellenes bűntett elkövetésével vádoltak és a rendelettel létrehozott politikai bíróságok, a népbíróságok hatáskörébe utalta.”³⁰ Ezzel a változással nyílt meg a katonai koncepciók peres első hulláma, melyben egyebek mellett Jány Gusztáv, Szombathelyi Ferenc, Bély Alajos, Szügyi Zoltán és további tábornokok, főtisztok peres zajlottak le, melyeknek vége több esetben is a katonai rendfokozattól való megfosztás és a végrehajtott halálos ítélet volt, s mely pereseket a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága szinte kivétel nélkül felülvizsgált az 1990-es évek elején az elítéltek rehabilitálásával.

Ezt követően a jogalkotási változások folytatódtak. E körben kiemelendő az a formális jogállamiságot is mellőző eset, mikor az 1740/1946. számú ME. rendelettel módosították az 1912:33. törvénycikket, hogy a katonai igazságszolgáltatási szervezetet az új igények szerint átalakítsák, illetve, hogy az ekkor felállított honvéd ügyészségek hatáskörét és feladatait meghatározzák. Ez a beavatkozás rossz előjele volt a későbbi eseményeknek, melyek 1948-ban az igazságszolgáltatási szervezet átalakításával folytatódtak.

„A szocialista hatalomátvételt követően egyre felerősödtek azok a nézetek, hogy a katonai büntetőeljárás elkülönített szabályozásának célja, hogy az uralkodó osztályok hatalmának támaszát, a hadsereget szembeállítsa a dolgozó néppel.”³¹ Ennek szovjet-szocialista mintájú orvoslására született egyebek mellett az 1948. évi LXIII. tv., mely eljárásjogi tekintetben megerősítette a világháború előtti időkre jellemző szervezeti dependenciát, azonban ekkor már a politikai és nem a katonai vezetés részéről, mikor törvénybe iktatta, hogy „5.§ [...] (6) A katonai főtörvényszék elnökét, másodelnökét, tanácselnökeit és ítélőbíráit a honvédelmi miniszter nevezi ki a hadbírák állománycsoportjából. [...] 15. § (1) A katonai főtörvényszék mellett a vádlói tennivalókat a katonai főügyész látja el. A katonai főügyészt a honvédelmi miniszter nevezi ki a hadbírák állománycsoportjából. (2) A katonai főügyész helyettesítésére a honvédelmi miniszter katonai főügyész-helyettesként egy vagy több hadbíróat nevez ki. (3) A katonai főügyész és helyettesei a katonai főtörvényszéktől függetlenek s a honvédelmi miniszternek vannak alárendelve.”³²

Erre az időszakra egyébként az igazságszolgáltatási személyzet szinte korlátok nélküli politikai preszcionálása mellett a katonai büntetőeljárás hatályának lehető legszélesebbre bővítése volt jellemző a szovjet minta figyelembe vételével, mely szerint „a katonai személyek által elkövetett valamennyi – mint katonai, mind egyéb – bűncselekményeket katonai bíróságok tárgyalják.”³³

„Ez időben a katonai bíráskodás hatálya alá tartoztak valamennyi bűncselekmény elkövetése esetén: a honvédség tényleges szolgálatot teljesítő egyénei; a honvédség rokkantjai, akik katonai rokkantházban voltak elhelyezve; mindazok, akik a honvédségnél ellenük indított bünvádi eljárás folytán előzetes letartóztatásban, vagy vizsgálati fogságban voltak, vagy valamely szabadságvesztés büntetést katonai büntetőintézetben töltöttek; a honvédség állományában megmaradó mindazok, akik valamilyen katonai bíróság által rájuk szabott szabadságvesztés büntetést polgári letartóztató intézetben hajtották végre; a tényleges szolgálatból eltávozott mindazok a szökevények, akik eltávozásuk idejében katonai büntetőbíráskodás hatálya alatt álltak; mindazok, akik mozgósított, vagy olyan honvéd csapatok kíséretéhez tartoztak, amelyek az országon kívül voltak; a honvéd csapatok vagy parancsnokságok őrizete alá helyezett hadifoglyok és túsok; [...] a honvédség nem tényleges egyénei a katonai behívóparancs iránt tanúsított engedetlenség miatt; a honvédség nem tényleges egyénei az ellenőrzési szemle alatt elkövetett minden katonai bűncselekmény miatt; a honvédség nem tényleges tisztjei azok miatt a katonai bűncselekmények miatt, amelyeket katonai egyenruhában követnek el; végül

³⁰ FARKAS GYÖNGYI: *A Hadtörténelmi levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium 1802-1991*, 2003, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 62. o.

³¹ HAUTZINGER ZOLTÁN: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai*, 2011, Dialóg Campus – PTE ÁJK, Pécs, 42. o.

³² 1948. évi LXIII. törvény „A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról” 5. §, 15. §.

³³ N. D. DURMANOV: *A szovjet büntetőjog alapjai*, 1949, Hírlap, Szaklap- és Könyvkiadó Rt., Budapest, 59. o.

azok a polgári személyek, akik hűtlenség büntetést követtek el.”³⁴ Ez a kör azonban az 1948-as Kbt. hatálybalépésével, majd az 1950. évi 5. és 6. sz. tvr-ekkel tovább bővült az Államvédelmi Hatóság állományával és a letartóztató intézeti alkalmazottakkal, s ezt követően számos-számtalan alkalommal változott a rendszerváltozásig, majd azt követően is.

A személyi hatály mellett kirívó módon és példátlanul változott a tárgyi hatálya is az eljárásnak. „*Ebben az időben látott napvilágot a népi demokratikus jogalkotás legkirívóbb és a legsúlyenteljesebb jogszabálya, amelynek alapján az emberek százait igen súlyos börtönbüntetésre, nem ritkán halálra ítélték. Ez a Népköztársaság Elnöki Tanácsának, az ország területének elhagyására vonatkozó büntető rendelkezések kiegészítéséről szóló 1950. évi 26. számú törvényerejű rendelete volt, amely törvényerejű rendeletet soha nem hirdették ki a Magyar Közlönyben, helyette ott, ezen a számon a Magyar Nemzeti Bankról szóló jogszabály volt található. [...] Ezt a Magyar Közlönyben meg nem jelentetett, tehát ki nem hirdetett tvr-t a honvédelmi miniszter 02387/Min.Ir.-1950 számú parancsa szerint a rendelettel ellátott parancsnok alakulatánál (parancsnokságánál) három havonta és a nagyobb létszámváltozás alkalmával magának a parancsnoknak vagy helyettesének ki kellett hirdetni, oktatás tárgyává kellett tenni, felhívva a figyelmet a katonai titoktartásra.*”³⁵ A törvényerejű rendelet a külföldre szökés bármilyen előkészítését, megkönnyítését, vagy tervezését alapesetben tíz év szabadságvesztéssel rendelte büntetni³⁶, emellett 3.§-a úgy rendelkezett, hogy 5 év börtönnel és teljes vagyonek Kobzással kell büntetni azt a hozzátartozót aki a külföldre szökést nem jelentette, még akkor is ha arról nem tudott. Ezen tvr. alapján ítélték halálra és végezték ki például Szücs Sándort, az UTE rendőr századosi rangban játszó középhátvédjét, valamint börtönözték be hozzátartozóját, Kovács Erzsébetet.³⁷

A tárgyi bővítés másik, a koncepciók perék zömét megalapozó, vetületét a népköztársaság elleni bűncselekmények katonai eljárásba utalása alkotta. Ennek alapját az Országgyűlés politikai, alkotmányjogi és közjogi bizottságának 1949. augusztus 12-i együttes jelentése alapján a BHÖ-be törvényalkotási eljárás nélkül megváltoztatott tartalommal beiktatott 1946. évi VII. törvény adta mely módosított szövegével a Magyar Népköztársaság Alkotmányában meghatározott népi demokrácia elleni cselekményeket rendelte büntetni.

*Az eljárási jogban a következő nagy változást az 1951. évi III. törvény, vagyis az új bűnvádi perrendtartás megalkotása hozta, pontosabban az 1951. évi 31. számú törvényerejű rendelet, mely a Bp. hatályát kiterjesztette a katonai eljárásra is. A kódex újfent – a világháború lezárása után többedszerre – megváltoztatta a bírósági szervezetet, méghozzá úgy, hogy a katonai bíróságokat az egységes bírósági szervezet részeként tartotta számon. A tvr. emellett rendezte és átláthatóvá tette a katonai büntetőeljárás hatályát, ami azonban továbbra is egy rendkívül széleskörű hatáskört biztosított. A tvr. értelmében „Katonai büntető eljárás alá tartoznak: a) a Néphadsereg, b) az Államvédelmi Hatóság, c) a rendőrség, d) a hivatásos légoltalmi szervezet, e) az állami tűzoltóság, f) a pénzügyőrség tagjai, g) a letartóztatóintézeti alkalmazottak, valamint h) az a)-e) alatt említett testületek egyéb alkalmazottai, azok miatt a bűncselekmények miatt, amelyeket e szolgálati viszonyuk tartama alatt követtek el.”*³⁸

Ezt követően több változás következett az 1950-es években. Előbb az 1952. évi 6. számú törvényerejű rendelet szűkebb körű módosításai, majd az 1953. évi 13. számú törvény erejű rendelet a Magyar Népköztársaság Ügyészségéről és ehhez kapcsolódóan a 29/1954. Mt. sz. rendelet, mely a katonai ügyészségeket az egységes ügyészségi szervezethez igazította és kizárólag a Legfőbb Ügyésznek rendelte alá, felszámolva ezzel a Honvédelmi Miniszter közvetlen befolyásolási lehetőségét. Kulcsár e szervezeti változások indoklására írja, hogy: „természetesen más a katonai büntetőjog és bírászkodás feladata, jellege és szerepe a szocialista országokban. Az itt uralkodó törvényesség egységének követelménye, amelyet alátámaszt a nép és a hadsereg egysége, nem tűr el a fentiekben példázott elkülönülést, és egyebek között megköveteli az egységes

---

³⁴ FARKAS GYÖNGYI i.m. (2003.) 65. o.

³⁵ FARKAS GYÖNGYI i.m. (2003.) 66. o.

³⁶ A törvényerejű rendelettel és a külföldre szökés cselekményével kapcsolatban fontos kiemelni, hogy az egészen az 1980-as évek végéig sajátos elbírálás alá tartozott, mivel a felderítés és nyomozás körében jelentkező feladatokat e vonatkozásban az Állambiztonsági Szervek látták el és a katonai ügyészségek feladata csak a vádemelésre és vádképviseletre vonatkozott. Ennek megfelelően az ilyen ügyeknél keletkezett iratok állambiztonsági minősítés alá kerültek és az Állambiztonsági szerveknél kerültek elhelyezésre.

³⁷ A Törvényerejű rendeletről bővebben lásd: FARKAS GYÖNGYI i.m. (2003.) 66. o.

³⁸ 1951. évi 31. számú törvényerejű rendelet „Az 1951. évi III. törvénybe iktatott büntető perrendtartás hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról” 20. §.

bírói szervezet kialakítását is.”³⁹ Ezt követően még számos további szervezeti változás következett be, melyek az ügyészi és bírósági szervezetet egyaránt érintették, s melyeknek egyesítésben történő részleges elkülönülését is ideologizálni kellett. A korabeli szakmai-tudományos indoklás szerint: „Az az »elkülönülés« tehát, amely abban rejlik, hogy az egységes ügyészi és bírói szervezetben egyáltalán vannak katonai ügyészségek és bíróságok, kizárólag arra vezethető vissza, amint már mondtuk, hogy a hadsereg tagjaira jóval több kötelesség hárul, mint a polgári egyénekre, több büntető jogszabály és szigorúbb fegyelem hatálya alatt élnek, tehát a katonai igazságügyi szerveknek ezt a szempontot is érvényre kell juttatni, másrészt pedig a hadseregnek, mint a honvédelmet szolgáló fegyveres erőnek, különleges, Lenin szerint is nélkülözhetetlen szervezete van, melyből az igazságügyi szervek kikapcsolása, a katonai rend és fegyelem, következőleg a honvédelem érdekeinek sérelme nélkül lehetetlen volna.”⁴⁰

A szinte vég nélküli szervezeti átalakítások és változások viharában újabb tárgyi hatályt érintő rendelkezés született az 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelettel, mely a rögtönbíráskodással kapcsolatos eljárásokra terjesztette ki a katonai eljárás hatályát, mikor úgy rendelkezett, hogy a „rögtönbíráskodási eljárás a katonai bíróság hatáskörébe tartozik.”⁴¹ Ezt a kiterjesztést erősítette aztán fel az 1957. évi 34. számú törvényerejű rendelet, mely kizárólag az 1956. évi események megtorlását volt hivatott biztosítani számos rendelkezése mellett azzal, hogy a katonai bíróságok hatáskörét kiterjesztette a népbírósági tanácsok által elbírárlható ügyekre, valamint a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiumánál e célból külön tanács létesítését tette lehetővé.

A folyamatos változásokat végül a 14/1957. (III.2.) sz. kormányrendelet és a Magyar Népköztársaság Ügyészségéről szóló 1959. évi 9. számú törvényerejű rendelet zabolázta meg, melyekkel a bírósági szervezet követően az ügyészségi szervezet kérdései is megoldódtak, s ez alapján az alaki jog szabályainak alkalmazása – a rendszer jellegéhez mérve – következetesen valósulhatott meg.

Az 1945 és 1961 közti időszak vonatkozásában az alaki jog tehát jól láthatóan számos változáson ment keresztül, méghozzá azzal a központi céllal, hogy meg tudjon felelni a politika vezetés hatalmi céljainak, s ezen belül a terror érvényesítésének is. A szinte nem is követhető, illetve már-már átláthatatlan változások körében azonban kiemelendő az egységes bünvádi perrendtartás megalkotása és alkalmazása a katonai büntető eljárásra, valamint a bírósági és ügyészségi szervezetet egységesítő és véglegesítő normák. Ezek ugyanis – összhangban a szakmai hozzáállás anyagi jogra vonatkozó, 1950-es évek második felétől bekövetkező változásaival – előre vetítették a két irányba ható időszak végének közeledtét, vagyis az anyagi jog jövőbeni változásait, melyeket a megtorlás után szükségképpen következő konszolidáció csak még inkább sürgetett.

2. AZ EGYSÉGES BÜNTETŐJOG KORA (1961-1989)

2.1. Elvi-szakideológiai összkép az 1950-es évek végéről

1955-öt követően – elsősorban a Szovjetunió katonai jogi rendszerének változásai miatt – a hazai jogi és politikai hozzáállás is érezhetően megváltozott az elkülönült szabályozással szemben. Ekkor már erőteljes volt a szándék az egységes büntetőkodifikációra, azonban ez az 1956-os események miatt csak késedelemmel történhetett meg. Mégis ebből az időszakból azt tapasztalhatjuk, hogy egy éles(nek tűnő) fordulat következett be a korábbi évek álláspontjaihoz képest.

Cieslár Viktor e kérdést úgy vezeti fel, hogy „néhány jogterület [...] mintegy különálló, sokszor saját elvekkkel és a területén érvényesülő saját általános rendelkezésekkel bíró speciális büntetőjog tartománnyá képződött, amely önmagában is egy szerves egészet alkotott, illetőleg alkot még ma is. Ilyen jogterületek: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető rendelkezések, a katonai büntetőjog, valamint a pénzügyi-, deviza- és valutabüntetőjog. Ezek a különálló büntetőjogi területek az utóbbi jogfejlődés során mindenesetre lényegesen közelebb kerültek az általános anyagi büntetőjoghoz, amennyiben legújabb szabályozásuk – bizonyos kisebb eltérésekkel – már lényegében a Btá. elveit és szabályait rendeli alkalmazni ezen területeken is.”⁴² Mindazonáltal lejegyzti azt is, hogy „...a szocialista büntető kodifikáció egyik alapvető elve a büntetőtörvény

---

³⁹ KULCSÁR KÁLMÁN: A törvényesség egysége és a katonai igazságszolgáltatás, in *Jogtudományi Közlöny* 1955. 8. szám, 212. o.

⁴⁰ KULCSÁR KÁLMÁN i.m. (1955) 513. o.

⁴¹ 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelet „A rögtönbíráskodásról” 4. § (2).

⁴² CIESLÁR VIKTOR: Az új büntetőtörvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése, in *Jogtudományi Közlöny* 1955. 2. szám, 101. o.

teljessége, ami megköveteli, hogy – többek között – a katonai büntetőjogot is az egységes Btk. rendszerébe iktassuk.”⁴³

Kulcsár ekkor már azt írja: „...nincsen szükség külön katonai büntetőjogi kódexre, hanem a katonai bűncselekményeknek a büntetőjogi kódex egy fejezetét kell alkotniok, ahogyan ez a Szovjetunióban is van. [...] A szocialista társadalmi rend, de a társadalmi rend céljait szolgáló, a dolgozó néppel egységes néphadsereg érdekei is, egységes törvényességet, szervezetileg egységes igazságszolgáltatást, egységes büntetőjogi szabályozást követelnek. Ezen az egységes törvényességen belül kell és lehet is, a hadsereg különleges rendeltetéséből, és életviszonyaiból folyó szempontokat érvényesíteni.”⁴⁴

Ennek megfelelően az ötvenes évek végére már a fennálló – elkülönült – szabályozásról szóló magyarázatokban is erőteljesebben érvényesült a „rész az egészben” érvelés és felfogás, s csak másodlagosan jelent meg az törvényileg még fennálló elkülönült szabályozás hangsúlyozása. Ahogy ezt akkor megfogalmazták: „...az általános büntetőjog és a katonai büntetőjog viszonya a következőkben foglalható össze: A katonai büntetőjog szerves része az általános büntetőjognak, oly módon, hogy azt kiegészíti egy speciális területen. Úgy viszonylik hozzá, mint a különös (lex speciális) az általánoshoz (lex generális).”⁴⁵

„Szocialista jogalkotásunk egyik nagy jelentőségű vívmánya az alapvető jogágak egységének megteremtése. Ennek létrehozásával vált a katonai büntetőjog a büntetőjog, a katonai büntetőeljárás pedig a büntetőeljárás jog részévé. [...] A katonákra vonatkozó külön rendelkezések felvételét az indokolja, hogy a fegyveres erők és testületek fegyelmének, harckészültségének erősítése érdekében a polgári életben nem megvalósítható, a társadalomra mégis veszélyesnek minősülő magatartásokat is büntetni kell.”⁴⁶ Így fogalmazta meg Habony János az 1961 és 1989 közötti időszak katonai büntetőjogának fő jellemzőjét és vélt újítását.

Erre a korszakra beértek azok a folyamatok, melyeket a szovjet típusú rezsím kiépítésének miniatűrített történetisége megkívánt, hiszen hazánkban 1945 és az 1960-as évek között megtörtént a hatalom elragadása – még ha nem is közvetlen forradalmi úton – majd megkezdődött az elragadott hatalom stabilizálása, melyet, ha nem is a Szovjetunió történetéből ismert polgárháború, de egy terrorra épülő vézskorszakot követő forradalom és szabadságharc megrázott. Ebben a rendszerben az ideológia hirdetése mellett hosszú éveken át „csak” annyiban volt helye a szocializmus építésének a jogalkotásban, amennyiben azt a közvetlen hatalmi érdek – vagyis a fegyveres szervek ideologizálása és a koncepciók perek levezénylése – megkívánta. Ezt követően az 1956-os megtorlások fő hullámával párhuzamban megkezdődhetett a szocialista jogeszmény kibontakoztatása, melynek fő irányát az ún. szocialista normativizmus⁴⁷, illetve az úgynevezett szocialista erkölcsösség és világnézet adta. Ez a kibontakozás, ahogy azt fentebb bemutattuk, 1961-ig főként csak a katonai igazságszolgáltatási szervezetet, illetve az 1950-es évek elején letett alapok megerősítésével az alaki jogot érintette, hiszen ezek szolgálták a tisztogatás és megtorlás eszközeit. Az anyagi jogot azonban a „konszolidált ideologizálás” nem hatotta át, sőt, azt már csak a hruscsovi fordulat után érintette meg, mikorra a Moszkva – és vele minden vazallusa – leszögezte, hogy „Sztálin találta ki a »nép ellensége« koncepcióját. [...] Ez a kifejezés tette lehetővé a forradalmi törvényesség minden normáját megsértő legkegyetlenebb elnyomás használatát mindenki ellen, aki bármilyen formában ellentmondott Sztálinnak [...] Elvtársak! Határozottan el kell törölnünk a személyi kultuszt egyszer s mindenkorra és le kell vonnunk az ideológiai-elméleti és a gyakorlati munkára vonatkozó megfelelő következtetéseket.”⁴⁸

Azt mondhatjuk tehát, hogy az anyagi katonai büntetőjog vonatkozásában a szovjet-szocialista jogfelfogás kiteljesítésére – történelmi okokból – csak az 1960-as évekkel és az eljárási és szervezeti jog változásaitól szükségképpen eltérő módon kerülhetett sor. Ez pedig nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy az érvényesítendő katonai büntetőjogot kvintesszenciája tekintetében a kultikus szovjetizálás 1961-ig mintegy elkerülte, s aztán a konszolidált ideologizálás hatotta „csak” át, amiből azonban szükségképpen következik, hogy az 1961-es egységesítés komoly fordulóponthoz jelent a haza katonai büntetőjog történetében, melyet azonban – ahogy ezt fentebb már jeleztük – a szakmai körökben részlegesen előkészítettek az 1950-es évek második felétől.

---

⁴³ CIESLÁR VIKTOR i.m. (1955) 93. o.

⁴⁴ KULCSÁR KÁLMÁN i.m. (1955) 524. o.

⁴⁵ KOVÁCS ZOLTÁN (SZERK.): *A katonai büntetőjog kézikönyve*, 1958, Zrínyi kiadó, Budapest, 35. o.

⁴⁶ HABONY JÁNOS: *A katonai bíróság előtt*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977., 12-15. o.

⁴⁷ Bővebben lásd: SZILÁGYI PÉTER: Szabó Imre szocialista normativizmusa, in *Világosság* 2004/4., 23-25. o.

⁴⁸ Kiemelés Nyikita Szergejevics HRUSCSOV 1956. február 25-i, moszkvai beszédéből, in: MACARTHUR BRIAN (SZERK.): *A XX. század nagy beszédei*, Agave könyvek, Budapest, 2006., 175-179. o.

2.2. A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvének megalkotása

A szocialista törvényességgel kiteljesedő államszocialista ideológia 1961-ben hajtotta de jure uralma alá a katonai büntetőjog egészét, amikor is megalkotásra került az 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről. Igazak Szijártó szavai, mikor azt írja: „...hatályba lépett a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvény (Btk.). Ez kiemelkedő jelentőségű volt a magyar büntetőjog, különösen a katonai büntetőjog történetében.”⁴⁹ Azt azonban le kell szögeznünk, hogy ez az esemény negatív volt kiemelkedő jelentőségű, hiszen máig meghatározó, fordulatot hozott a hazai katonai büntetőjog történetében, hiszen felszámolta a több évszázados múltra visszatekintő szabályozási különállást és a polgári büntetőködexebe olvasztotta a katonákra vonatkozó rendelkezéseket. Olyan fordulat ez, mely az 1948. évi LII. törvény megalkotására, valamint az 1945 és 1957 közötti katonai büntetőjogi és igazságszolgáltatási témájú jogalkotásra tekintettel tisztán politikai alávetettségre visszavezethetőnek minősíthető. Ezt abban látjuk indokoltnak, hogy Cshikvadze tanúsága szerint is, 1948-ban szövetségi szinten még a Szovjetunióban is elkülönült katonai büntetőjogi források voltak irányadóak, melyek azonban automatikusan beépültek a tagköztársaságok büntető törvényeibe⁵⁰. Ezután az ötvenes évek egységes szovjet szövetségi megoldását követően – 1956 miatt némi késéssel – kezdte csak meg Magyarország az integrált büntetőtörvény koncepciójának átvételét. Ezt a minősítést pedig még inkább megerősítik a törvényalkotás körülményei.

Eddigi kutatásaink alapján leszögezhetjük, hogy a katonai büntetőjog integrálásának kérdése sem az MSZMP csúcsszerveinek jegyzőkönyveiben, sem pedig az Országgyűlési naplókban nem jelent meg. Ha áttekintjük az Országgyűlési elfogadást, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy az Országgyűlés Jogi és Igazságügyi Bizottsága tett módosító javaslatokat a törvénytervezet szövegére, azonban abban nem jelenik meg a katonai büntetőjog kérdése.

Az Országgyűlés 1961. december 15-én első napirendi pontként tárgyalta a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló javaslatot: Az ülésen egyebek mellett jelen volt Dobi István, Kádár János, Biszku Béla, Kállai Gyula, Münnich Ferenc, Czinege Lajos, és még számos meghatározó politikus. A javaslatot Nezvál Ferenc igazságügyminiszter terjesztette be és ismertette a képviselőkkel. „*A Magyar Népköztársaság szocialista jogrendjének kialakítása során újabb jelentős lépést teszünk előre, amikor az országgyűlés a büntető törvénykönyv javaslatát tárgyalja.*”⁵¹ – Nyitotta meg beszédét az igazságügyért felelős miniszter, aki gyorsan rá is tért a törvényjavaslat – egészét átható – politikai indítékaira. „*Az ellenforradalom leverése után a párt és a forradalmi munkás-paraszt kormány szilárd, következetesen a marxizmus-leninizmus elvi alapjain nyugvó, céltudatos politikája teljes mértékben biztosította az eredményes büntetőjogi kodifikáció lehetőségeit. [...] Ilyen körülmények között most már időszerűvé és szükségessé vált a törvényjavaslat betervezése.*”⁵² A fentebb ismertetett ideológiai alapokat hangoztató gondolatok után Nezvál áttért az új, „antiszotalinista” berendezkedés szellemiségét meghatározó érvelésre, mikor rögzítette, hogy „*büntető igazságszolgáltatásunkat elsősorban az jellemzi, hogy 1957 óta a szocialista törvényesség hazánkban teljes egészében helyreállt.*”⁵³ A szocialista törvényesség, a politikai elítélések kérdése, valamint az amnesztia rendelet megidézése után, a kódex ismertetését teljességgel eluralták az agitatív elemek. A bűnözés alakulásáról szóló statisztikák ismertetése és a nyugat hasonló adatainak rohamos növekedéséről szóló beszámoló, majd az egyes törvényi újítások általános áttekintése, a szocialista társadalmi rend hatásosabb, mégis toleránsabb védelméről szóló meggyőződés, majd a szocialista nevelő büntetőjog ideáljának megvalósulásával kapcsolatos álláspont következett. A miniszter után Molnár Erik a jogi és igazságügyi bizottság szónoka szólalt fel, aki gondolatait a szocialista erkölcs és a jog egymástól elválaszthatatlan viszonyának bemutatásával kezdte. „*Szocialista társadalomban a jog nem kerülhet ellentmondásba az erkölccsel. Jog és erkölcs alapjaikban megegyeznek és kölcsönösen hatnak egymásra.*” – mondja Molnár, s dicséri egyúttal a javaslatot, hiszen álláspontja szerint az teljességben megfelel ezen posztulátumnak. A kódex általános méltatása után a bizott-

⁴⁹ SZIJÁRTÓ KÁROLY (SZERK.): *Katonai büntetőjogi döntvénytár*, 1973, Táncsics Kiadó, Budapest, 4. o.

⁵⁰ Nevezetesen a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága és Népbiztosainak Tanácsa által 1927. július 27-én jóváhagyott Katonai bűncselekmények Elvi szabályozása, volt ez a fő forrás, melyet kiegészítendő számos más jogforrás is meghatározott különleges büntetőjogi szabályokat. Bővebben lásd: CSHIKVADZE V. M.: *Szovjet katonai büntetőjog*, 1948, Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 110-114. o.

⁵¹ Az országgyűlés 25. ülése 1961. évi december 15-én, Az 1958. évi november hó 26-ára összehívott Országgyűlés Naplója, 1973, Budapest, 1516. hasáb.

⁵² Az országgyűlés 25. ülése 1961. évi december 15-én, Az 1958. évi november hó 26-ára összehívott Országgyűlés Naplója, 1973, Budapest, 1516. hasáb.

⁵³ Az országgyűlés 25. ülése 1961. évi december 15-én, Az 1958. évi november hó 26-ára összehívott Országgyűlés Naplója, 1973, Budapest, 1517. hasáb.

sági előadó a bizottsági javaslatban foglalt módosító indítványokat terjeszti a plénum elé, ismertetve azok okait. A bizottsági vélemény elhangzása után öt képviselő, nevezetesen Nagy Mária, Bárczi Gusztáv, Varga István, Kaszás Imre és Keleti Ferenc szól hozzá a javaslatához. A hozzászólások döntő többsége a fiatalkorúakkal kapcsolatos rendelkezésekre, illetve a szocialista büntetőjog nevelő hivatására fókuszál. A felszólalók közül kiemelendő Keleti Ferenc, aki a javaslat keletkezéséről szólva, az indoklásra való hivatkozással beszél arról a szándékról, hogy azt már az 1950-es évek közepén megalkotni tervezték, de a belpolitikai változások következtében arra nem került sor, igaz a jogirodalomban szolidan lezajlott az elvi-szakmai megalapozás. Ahogy ő mondta: „*A törvényjavaslat indoklásában olvashatjuk, hogy 1954 elején indult meg ennek a törvényjavaslatnak a kodifikációs munkája. [...] A személyi kultusz semmiképpen nem kedvezett egy ilyen törvényjavaslat meghozatalának. A személyi kultusz a melegágyát teremti meg a bűnözésnek, a törvénytelen ségnek, az igazságtalanságoknak, ez a törvényjavaslat viszont a törvényesség biztosítását, az igazságos jogrend megalapozását teszi lehetővé és segíti azt elő.*”⁵⁴

Ezeket követően az Országgyűlés egyhangúlag, tartózkodás és ellenvetés nélkül fogadta el a javaslatot és emelte azt törvényerőre.

Az Országgyűlési megvitatás során tehát a katonai rendelkezések integrálásáról szó sem esett, s említés nélkül maradt az anyagi katonai büntetőjog szabályozásában bekövetkező normaszintű változások sokasága is, amit fokoz az a tény is, hogy a törvényjavaslat szövege és indokolása az Országgyűlési dokumentumok között külön kötetbe került. Ennek fő indokát magunk abban látjuk, hogy a Nezvál Ferenc által képviselt népköztársasági büntető törvénykönyv szabályozási jellege az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság büntető törvénykönyvének⁵⁵ felépítését és megoldásait vette alapul, melyben a katonai büntetőjog szintén integráltan jelenik meg. Persze ezt a kódex alkotói nem hangsúlyozták a nyilvánosság felé. Ez érthető annyiban, amennyiben a nemzetközi kitekintés nem indokolta a katonai büntetőjog integrációját. Igaz az elkülönült szabályozás és szervezet főként a jogirodalomban imperialista ellenpéldaként megidézett kanadai, angol, vagy amerikai rendszerre volt jellemző, de ilyen megoldást választott Tajvan is, hiszen a Kínai Köztársaság vezetői nem csupán megtartották elkülönült katonai büntetőjogukat, hanem jelentős mértékben meg is erősítették azt a háború után.⁵⁶ Hasonló megoldást választott Fülöp-szigetek is, amikor kialakította az elkülönült katonai igazságszolgáltatási szervezetet, illetve a katonai büntetőjog sajátos – a jogállamiság mérceinek e korszakban teljességgel meg nem felelő – szabályozását.⁵⁷

Az Országgyűlési elbánáshoz hasonlóan alakult az 1961. évi V. törvény katonai rendelkezéseinek szakirodalmi megjelenése is, hiszen a kódex katonai vonatkozásai a hazai szakirodalomban főként csak az érintett szervek számára készült útmutatókban és magyarázatokban jelentek meg.

Kovács Zoltán a következőképp ír az új kódexről: „*Az új Büntető Törvénykönyv (1961. évi V. törvény) megalkotása igen jelentős lépés volt a Magyar Népköztársaság szocialista jogrendszerének teljes kiépítése felé. E törvény javaslatát hosszú és gondos előkészítő munka után széles körű vitára bocsátották, s csak ezek után került sor az országgyűlés elé terjesztésére.*”⁵⁸ Ez a katonák számára írt magyarázó kötet jól példázza az Országgyűlésben is megjelenő propagandisztikus hozzáállást, mely a széleskörű előkészítésről és a törvény fontosságáról ad álláspontunk szerint téves képet. Ezt egyrészt abban látjuk igazoltnak, hogy a szakirodalomban a törvény elfogadása előtt jelentősebb tanulmányok nem foglalkoztak az előkészítéssel, illetve a büntetőjog kodifikációs megújításával, másrészt abban, hogy a kiterjedt vita az országgyűlési megvitatást sem jellemezte.

A Magyar Népköztársaság Büntetőkönyvéről tehát általánosságban elmondható, hogy az tartalmában és szerkezetében is a szovjet büntetőkódexet vette alapul és elsődleges rendeltetése a szocialista jogrendszer kiteljesítése volt, úgy általában, mint a katonai büntetőjog vonatkozásában. A szocialista jogfelfogás kitelje-

⁵⁴ Az országgyűlés 25. ülése 1961. évi december 15-én, Az 1958. évi november hó 26-ára összehívott Országgyűlés Naplója, 1973, Budapest, 1544. hasáb.

⁵⁵ Lásd: ALAPY GYULA, HORVÁTH ANNA, KIRÁLY ISTVÁN (FORD.): *Az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság Büntető Törvénykönyve, Büntető Eljárási Törvénykönyve és Bírósági Szervezeti Törvénye*, 1961, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

⁵⁶ Kínában önálló katonai anyagi és alaki kódex létezett, emellett számos a katonai büntető igazságszolgáltatás szervezetére, valamint a katonai büntető eljárásra vonatkozó norma született a háború után, melyekkel a rendszert megerősítették, differenciálták és következetesen formálták. PING-CHAI LEE: *The military legal system of the republic China*, in *Military Law Review* 1961. october, Headquarters, Department of the Army, Washington, 1961., 160-170. o.

⁵⁷ Lásd: GLORIA C. CLARO: *Legal organization in the armed forces of the Philippines*, in *Military Law Review* 1961. october, Headquarters, Department of the Army, Washington, 1961., 151-159. o.

⁵⁸ KOVÁCS ZOLTÁN (SZERK.): *Új büntetőjogi kézikönyv*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1962., 7. o.

sítésének jegyében született meg ez a kódex, mely „az egész jogrendszer egységére hivatkozva, átfogó és lehetőleg egységes kódexben történő szabályozást tűzte ki célul”⁵⁹ a katonákra nézve is. Ez a törekvés pedig a büntetőeljárás kódexszel együttesen be is teljesedett, hiszen „ezeknek az új kódexeknek a keretében egységesítve, újszerű szabályozást nyertek a katonákra és a katonai büntettek vonatkozó anyagi jogi rendelkezések, illetőleg a katonai büntető eljárás sajátos szabályai is.”⁶⁰

Ez az újszerű szabályozás a szovjet minta átvétele volt, melynek negatívumairól és menthetetlen kudarcairól már az 1970-es években is jogalkotást sürgető álláspontok fogalmazódtak meg. Nem fogalmazódott meg azonban a kódex – katonai büntetőjog felől nézve – legnagyobb hibája és megbocsájthatatlan bűne, az integrált büntetőjogi szabályozási modell, mely két lábbal taposta meg a magyar nemzet katonai büntetőjogának történeti hagyományait és fejlődését, s törte azt máig hatóan derékba.

3. ÖSSZEZÉS

Akkor tehát, amikor a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás 1945 utáni, pontosabban államszocialista időszakára gondolunk, nem csak a koncepciók pereket és egy fontos jogterület dicstelen korszakát kell magunk elé idéznünk, hanem a hazai katonai büntetőjog történeti folyamának megszakadását, fejlődésének megtörését is, mely mögött kellő szakmai előkészítés nem állt, s melyet politikai oldalról is döntően csak a Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány Moszkva iránti alázata indokolt.

Egy olyan folyamat tárul e korszakkal elé, mely 1945 és 1961 között politikai és történelmi okokból „csak” az eszközként használás szintjén, 1961-et követően pedig teljes jogi szovjetítés keretében előbb bemocskolta e nagy múltú – de nyilván és talán szükségképpen hibákkal és mulasztásokkal még küszködő – jogterületet, végül pedig megfosztotta azt minden korábbi nemzeti karakterétől és megoldásától, s egy szakszerűtlen és végtelenségig politizált folyamatban a szovjet birodalmi szabályozás olcsó másolatává degradálta.

Az elmélet oldaláról nézve így teljesen helyénvaló Hautzinger megállapítása, nevezetesen, hogy „a második világháborút követően a katonai büntetőjog elmélete a katonai büntetőjogi szabályok integrálásával visszaszorult.”⁶¹

Ezen időszak katonai büntetőjog-történetének feltárása ezért kiemelt fontosságú kérdés a hazai katonai jogtörténet számos még részleteiben fel nem dolgozott szegmense között. Egyrészt ugyanis feltáratlansága szakmailag megalapozatlan kádenciáknak engedhet teret még napjainkban is akár történeti vonatkozásban, akár jogalkotási és jogpolitikai tekintetben. Másrészt e mulasztás a katonai büntetőjogról és igazságszolgáltatásról, illetve ezekkel óhatatlanul az 1945 utáni állam- és jogtörténetről alkotott hiányos és elfogult képzeteknek adhat táptalajt, melyekkel bűnök, fordulatok és nagy tanulságok maradhatnak elrejtve az utókor elől, kizárva a közel objektív ismeretek alapján történő értékelést és megértést.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] *A katonai büntetőjog tankönyve*, 1959, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest.
- [2.] ALAPY GYULA, HORVÁTH ANNA, KIRÁLY ISTVÁN (FORD.): *Az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság Büntető Törvénykönyve, Büntető Eljárás Törvénykönyve és Bírósági Szervezeti Törvénye*, 1961, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [3.] CIESLÁR VIKTOR: Az új büntetőtörvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése in *Jogtudományi Közlemény* 1955. 2. szám, 86-102. o.
- [4.] CSHIKVADZE V. M.: *Szovjet katonai büntetőjog*, 1948, Honvédelmi Minisztérium, Budapest.
- [5.] FARKAS GYÖNGYI: *A Hadtörténelmi Levéltár Katonai Igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium* 1802-1991, 2003, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest.
- [6.] GLORIA C. CLARO: Legal organization in the armed forces of the Philippines, in *Military Law Review* 1961. october, Headquarters, Department of the Army, Washington, 151-159. o.
- [7.] GONDA ANDRÁS (SZERK.): *Had történelem*, 1994, MH Tanintézet Főnökség, Budapest.
- [8.] HABONY JÁNOS: *A katonai bíróság előtt*, 1977, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- [9.] HAUTZINGER ZOLTÁN: *A katonai büntetőjog rendszertana*, 2010, AndAnn Kiadó, Pécs.

⁵⁹ KARDOS SÁNDOR i.m. (2003.) 168. o.

⁶⁰ Kovács Zoltán i.m. (1962), 3. o.

⁶¹ HAUTZINGER ZOLTÁN: *A katonai büntetőjog rendszertana*, 2010, AndAnn kiadó, Pécs, 73. o.

- [10.] HAUTZINGER ZOLTÁN: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai*, 2011, Dialóg Campus – PTE ÁJK, Pécs.
- [11.] HORVÁTH CSABA: *Magyarország 1944-től napjainkig*, 1991, Régió Bt., Pécs.
- [12.] KARDOS SÁNDOR: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*, 2003, Ph.D értekezés, Miskolc.
- [13.] KIRÁLY BÉLA: *Honvédségből néphadsereg*, 1986, Áramlat független kiadó, Párizs – New Brunswick.
- [14.] KOVÁCS ZOLTÁN (SZERK.): *A katonai büntetőjog kézikönyve*, 1958, Zrínyi Kiadó, Budapest.
- [15.] KOVÁCS ZOLTÁN (SZERK.): *Új büntetőjogi kézikönyv*, 1962, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- [16.] KULCSÁR KÁLMÁN: A törvényesség egysége és a katonai igazságszolgáltatás in *Jogtudományi Közlemény* 1955. 8. szám, 507-514. o.
- [17.] MACARTHUR BRIAN (SZERK.): *A XX. század nagy beszédei*, 2006, Agave könyvek, Budapest.
- [18.] N. D. DURMANOV: *A szovjet büntetőjog alapelvei*, 1949, Hírlap, Szaklap- és Könyvkiadó Rt., Budapest.
- [19.] NÉVAI LÁSZLÓ: V.M. Cshikvadze: A Szovjet katonai büntetőjog (fordította dr. Tardy Lajos. Budapest 1950. 404. oldal, a Honvédelmi Minisztérium kiadványa), in *Jogtudományi Közlemény* 1950. 11-14. szám, 423-425. o.
- [20.] PING-CHAI LEE: The military legal system of the republic China, in *Military Law Review* 1961. october, Headquarters, Department of the Army, Washington, 1961., 160-170. o.
- [21.] SZIJÁRTÓ KÁROLY (SZERK.): *Katonai büntetőjogi döntvénytár*, 1973, Táncsics Kiadó, Budapest.
- [22.] SZILÁGYI PÉTER: Szabó Imre szocialista normativizmusa, in *Világosság* 2004. 4.szám, 23-33. o.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- [1.] 1930:2. törvénycikk „*A katonai büntető törvénykönyvről*”
- [2.] 1930:3. törvénycikk „*A katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről*”
- [3.] 1948. évi LXII. törvény „*A katonai büntetőtörvénykönyvről*”
- [4.] Indoklás „*A katonai büntetőtörvénykönyvről*” szóló 1948. évi LXII. törvényhez
- [5.] 1948. évi LXIII. törvény „*A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról*”
- [6.] 1951. évi 31. számú törvényerejű rendelet „*az 1951. évi III. törvénybe iktatott büntető perrendtartás hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról*”
- [7.] 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelet „*A rögtönbíráskodásról*”
- [8.] Az országgyűlés 25. ülése 1961. évi december 15-én, Az 1958. évi november hó 26-ára összehívott Országgyűlés Naplója, 1973, Budapest.
- [9.] Az országgyűlés igazságügyi, alkotmányjogi és közjogi, valamint honvédelmi bizottságának együttes jelentése „*a katonai büntetőtörvénykönyvről*” szóló 213. számú törvényjavaslat tárgyában, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai IV. kötet, 1949, Budapest.
- [10.] Országgyűlési napló az Országgyűlés 93. ülése 1948. évi december hó 16-án, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója V. kötet, 1949, Budapest.

A KÍNAI ÍRÁS ÉS A GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

A szamarat vásárló tudós

A tudós szamarat vett a vásáron. Az adásvételt szerződésbe kellett foglalni. Az eladó látta, amint a tudós egyik lapot a másik után írja tele, s bár már a harmadik oldalnál tart, a "szamar" szó még mindig nem fordul elő a szövegben. Siettette a tudóst, fejezze már be a szerződést. - Csupán annyit kellett volna szerződésbe foglalnod, hogy ennyit meg ennyit fizettél a samárért, s hogy egyik félnek sincs tartozása a másikkal szemben. Miért írsz hát ilyen sokat? - kérdezte az eladó. - Ne légy türelmetlen - felelte a tudós -, hamarosan sor kerül a számárra is.

Klasszikus kínai tanmesék, Yan Zhitui

ABSZTRAKT

Kína a 21. század figyelemre méltó nagyhatalma, amelynek gazdasági fejlődése, főként annak üteme a tudományos érdeklődés középpontjában áll. A kínai gazdasági kapcsolatok hátterét képezi a kínai kultúra is, azon belül az a kínai írás, amelynek elsajátítása a latin betűs íráshoz szokottak számára korántsem tűnik egyszerűnek – és valóban nem az. Milyen gyökerekkel rendelkezik ez az írás, és milyen jövőbeli kilátásai vannak a gazdasági folyamatok fényében? A tanulmány ezekre a kérdésekre keresi a választ.

1. BEVEZETÉS

Huntington szerint a 21. század Kína évszázada lehet¹. Tudós kollégánk, Kállay István szerint a 21. századi optimista szülő angolra oktatja gyermekét, a realista viszont kínaira.

Az ázsiai kultúra iránti fokozott érdeklődés szoros kapcsolatot mutat a gazdasági adatokkal: a 80-as évek japán csodája, és az export-tevékenység élénkülése a Japán iránti tudományos érdeklődést növelte, míg a kínai gazdaság 90-es évektől megfigyelhető struktúra-váltása és a kapcsolódó népesedési és gazdasági mutatók a laikus és szakmai sajtó középpontjába emelték az országot. A külgazdasági kapcsolatokban dolgozók számára a nyelvi korlátok nem csökkentek, már ami a kínai-japán nyelvet illeti, ugyanakkor az a globalizációs hatás, amelynek következtében az angol világnyelvvé lépett elő, a gazdasági kapcsolatokon is sokat javított. A tudományos élet tekintetében figyelemre méltó adat, hogy a Royal Society 2011-es felmérései alapján a nemzetközileg elismert tudományos folyóiratokban a második legnagyobb számban már kínai szerzők publikálnak², de természetesen angol nyelven.

Lesz-e a 21. században is jelentősége a nyelvi hagyományoknak, vagy a gazdasági kapcsolatok a globalizációval a nyelvi „monotóniát” is magukkal hozzák?

Több fórum előtt is felmerült az a kérdés, hogy van-e reális esélye annak, hogy a kínai írást felváltja annak latin betűs fonetikus átírata. A kérdés nem válaszolható meg egyrészt a kínai írás és beszéd tanulmányozása nélkül, másrészt tény, hogy a kínai társadalom egyik kiemelkedő kohéziós ereje – a hagyományok és a politikai akarat mellett – az egész országban egységesen olvasható írás³.

Ugyanakkor szintén tény, hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatok nyelve a 21. században egyértelműen az angol. Az EF Education First, a világ egyik legnagyobb nyelvoktató cége rendszeresen felmérést készít 44 országban az angol nyelvhasználatról, illetve az angol nyelvben való jártasság, képesség szintjéről. Ezen felmérés 2011-es eredményei szerint annak ellenére, hogy Kína rendkívüli energiákat fordít az angol

¹ HUNTINGTON, SAMUEL P.: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*, 2005, Európa Kiadó, Budapest, 235. o.

² THE ROYAL SOCIETY: *Knowledge, Networks and Nations: Global scientific collaboration in the 21st century*, 2011, London, 5. o.

³ MÉSZÁROS KLÁRA: *Kínai jelen és jövő*, 2005, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Műhelytanulmányok, Budapest, 11. o.

nyelv oktatására, a rangsorban mindössze 29. helyen szerepel, és gyenge minősítést kapott (Magyarország a 20. a listán, és minden európai ország jobban teljesített Kínánál)⁴. Ha a gazdasági kapcsolatok felől közelítünk a kínai nyelv és kínai írás kérdéséhez, a fenti adatok fényében úgy látszik, a közeljövőben nem lesz megkerülhető azok ismerete.

2. A KÍNAI ÍRÁS

Az első feliratos jóslócsontok, amelyeket gyógyító erejű „sárkánycsontokként” árultak, egy patikában tűntek fel. 1899-ben itt figyelt fel rájuk egy Wang Yirong nevű epigráfus. Miután megállapításra került, hogy a csontok a Shang-korból (i.e. XVII.sz.) származnak, számos tudós foglalkozik a kínai írás ezen korai emlékeinek vizsgálatával. 2012 augusztusának egyik tudományos híre volt, hogy 6 új kínai írásjelet fedeztek fel újabb jóslócsontok segítségével⁵.

Mire is szolgáltak a jóslócsontok? A csontjóslás, amely már a neolitik korszakban is megfigyelhető, a királyi döntések meghozatalának fontos lépése volt. Ennek az eljárásnak a lefolytatása egy kiváltságos csoport privilégiuma volt, akik ezek kívül még a számokkal és a naptárral is foglalkoztak⁶.

A jósláshoz használt páncélok (jellemzően teknősbéka) és más csontokat hasznosításuk előtt kikészítették. Eltávolították a rajtuk maradt szennyeződések, és megcsiszolták a kapott felületet. Minden egyes csonton egy kérdés található, amelyre a választ keresték. A csonton kör vagy ovális alakú mélyedéseket vágta, amely lehetővé tette a T-alakú repedések létrejöttét. A csontokat ezután kiégették, és a hevítés során keletkező repedésekből vonták le a megfelelő következtetéseket. A jóslás a királyi élet minden területére kiterjedt: hadviselés, politikai tevékenység, betegségek, személyes kapcsolatok, vagy akár a következő nap sikeres vagy sikertelen volta.

A fennmaradt leletanyag mennyiségére nézve a különböző források különböző adatokat tartalmaznak: Genret több, mint 100 000 feliratos csont és teknőspáncélról⁷ beszél, míg a kínai írás eredetével foglalkozó Terebess-oldal 160 000 „okmányt”⁸ említ. A megfejtségek foka szintén különbözik: míg Genret szerint 5000 jelet azonosítottak, Salát 2000 ilyen jelről számol be⁹.

Ezekből a jóslócsontokból nem csak a korabeli írásra lehet következtetni, hanem ebből a korszakból az egyetlen írásos emlék, amelyből a társadalmi viszonyokra vonatkozóan is fontos információkhoz jutunk hozzá.

Ez az írás képírásjellegű volt, a piktogramok élőlényeket, tárgyakat ábrázoltak, a képek számának sokasodásával váltak mind egyszerűbbé, és a jelentésük is módosult¹⁰. Ugyanakkor Ecsedy Ildikó a korai írásról a következőket mondja: „Az első szövegemlékek már fogalomírásra vallanak, anélkül azonban, hogy egészen elhomályosulna az írás képi jellege, képíráseredete.”¹¹ Maspero szerint a Jin-dinasztia korában már ismerték az írást: a mai írásjegyek ősformáit használták, s bár olykor vallási jellegű felirataik némelyikében inkább hajlottak a képírás sajátosságainak konzerválására, mintsem koruk valóban használatos írásformájával vagy elődjével éltek volna, ez egyszerűen vallásos indíttatású archaizálás volt csak, mivel az írás ezt a fokot már régen túlhaladta, s minden szót mindig egy és ugyanazon írásjegy jelölte¹².

A kínai hagyománynak a kínai írásbeliség az egyetlen foglalat a ókor évezredeiben¹³, ezért nagy jelentőségű az írás különböző változásainak figyelemmel kísérése. Már az első császár, Csin Si Huang-Ti idején végrehajtottak egy írásreformot. Egy félig-meddig legendái alak, Cang Csie¹⁴ a korábbi képírás felhasználásával alkotta meg a kínai írás első hivatalos változatát, az ún. kispecsétes írást. Ezzel az írással párhuzamosan alakult ki az ún. kancellár írás, amely a kispecsétes írás jeleinek egyszerűsítése, az írás gyorsításának érdekében. Ezt az írást használják a továbbiakban egészen a 2-4. századig, amikor a források alapján a jelek elnyerik végső alakjukat.

---

⁴ EF English Proficiency Index. EF Education First, 2011, London, 5. o.

⁵ Erről tudósít pl. http://index.hu/tudomany/tortenelem/2012/08/01/hat_uj_kinai_irasjelet_talaltak/

⁶ GERNET, JACQUES: *A kínai civilizáció története*, 2001, Osiris, Budapest, 55. o.

⁷ Uo. 5. o.

⁸ <http://hungarian.cri.cn/chinaabc/chapter14/chapter140507.htm>, 2008. 11. 26.

⁹ SALÁT GERGELY: *Kínai országismeret*, 1999, Külkereskedelmi Főiskola, Keleti Füzetek, Budapest, 66. o.

¹⁰ KÉKI BÉLA: *Az írás története*, 1971, Gondolat, Budapest, 60. o.

¹¹ ECSEDY ILDIKÓ: *A kínai történelem rejtelméi*, 1999, Eötvös, Budapest, 85. o.

¹² MASPERO, HENRI: *Az ókori Kína*, 1978, Gondolat, Budapest, 48. o.

¹³ ECSEDY: i. m. 85. o.

¹⁴ Más forrásokban: Li Sze

A változásban szerepe volt annak is, hogy milyen anyagra írtak. Míg a császárkor előtti időkben a fa, fém és csont voltak a jellemző alapanyagok, a Han-kortól kezdődően egyre inkább terjed el a papírra és se-lyemre történő írás. Könnyen belátható, hogy ezek az anyagok egészen más technikát igényelnek. Hszu Sen, az i.sz. 1. században élt szótárkészítő a kínai jelek összetételét a következőkben elemzi:

- a jelek 4%-a piktogramma, amely konkrét tárgyat ábrázol,
- 1%-uk elvont fogalmat jelentő ideogramma,
- 13%-a összetett jel, amelynek jelentése az elemekből kikövetkeztethető,
- és 82%-a fonogramma, azaz olyan jel, amelynek egyik összetevője a jelentésre, a másik a hangalakra utal¹⁵.

A 4. századra kialakult írás gyakorlatilag az 1919-es, következő írásreformig változatlan maradt. 1919-ben kidolgozásra került a nemzeti nyelvnek nevezett mesterséges nyelv, amely nagy részben a hivatali eljárások nyelvén alapult. A társadalmi és földrajzi sajátosságok miatt ez a nyelv nem vált általánossá, de hivatalos nyelvként egészen 1949-ig érvényben volt, sőt, Tajvanon a mai napig ez a hivatalos nyelv.

A kommunista hatalomátvétellel és a nagy egységesítési törekvésekkel került előtérbe ismét az írásreform kérdése, és egyben 1949-től nyerte el a kínai írás a mai alakját. Ezzel az utolsó reformmal nem csak egyszerűsítették a jeleket, de bizonyos jeleket el is töröltek a használatból. A Kínai Népköztársaság hivatalos nyelve ma az ekkor kialakított *putunghua*, ami kínaiul „köznyelvet” jelent.

A kínai írás nagy problémája, hogy a rengeteg azonos hangalakú szó miatt nincs lehetőség az írás túlzott egyszerűsítésre. A kínai nyelv ugyanis izoláló nyelv, nem ismeri a ragozást, és csupa 1 szótagú szavakból áll. A nyelvi készletük mássalhangzói és magánhangzói azonban végesek, tehát érthető, hogy ugyanazon hangalakhoz adott esetben akár 100 különböző jelentés is tartozhat. A nyelvben ezt azzal küszöbölik ki, hogy a kínai ún. „éneklő nyelv”, vagyis a kiejtett szó lejtésének döntő szerepe van a jelentés változásában. Kéki a következő példát hozza¹⁶: a „ma” szó négyféle kiejtése a következő jelentéseket hordozza: édesanya, a harmadik, ló, szidni. A „ló” kiejtési módja (ereszkedő, a végén felkapott hangsúllyal) azonban jelenthet még számjegyet, morfiumot, és hangyát is.

Ezen feltételek mellett az „írástudás” megítélése nem mérhető európai mértékkel. A teljes jelkészlet mintegy 44 000 jelből áll, de aki 1500 jelet ismer, nem tekinthető analfabétának. Az újságolvasáshoz nagyjából 3000 jel ismerete szükséges, de a folyóiratok és irodalmi művek megismeréséhez 4-5000 írásjel stabil ismeretére van szükség¹⁷.

Mindezen nehézségek ellenére maguk a kínaiak úgy tartják, hogy az írás az összetartozás, az egység záloga a kínai nép számára, ahol a különböző tartományokban lakók gyakran nem értik egymás szavát, de az írást mindenki számára egyértelmű.

A kínai írás fejlődésében különleges szerepe volt a Han-kori új alapanyagok felfedezése, mint íráshoz felhasznált eszköz. Ezek közül is különleges jelentőségű a papír feltalálása, illetve az ecset használata.

A kalligráfia, mint művészet kialakulásának ez a két előfeltétele volt. „A császárkor kezdetétől külön tudomány a kalligráfia, a Han-kortól pedig egyenesen művészet: a költészettel társuló, költészet rangú arisztokratikus kifejezésforma, a festészet előhírnöke, gyakran függetlenül is a lerajzolt írásjegyek összefüggésétől, sőt tartalmától is”¹⁸. Gernet is hasonlóan vélekedik a kalligráfia korai időszakáról: „A festészet (...) a kalligráfiával együtt a művelt rétegek egyik legkedveltebb művészeti ágává vált”¹⁹.

A kalligráfia, mint művészeti ág, talán leginkább tényleg a festészethez hasonlítható. Az eszközei: a tus, az ecset, és az anyag, amire a jeleket írjuk. A legjobb kalligráfusok nagy méretekben dolgoznak, a jelek egyes vonásainak különös jelentősége van. Ugyanúgy elemezhetőek ezek a jelek, mint az európai írás egy grafológus szemével.

Az ecsetnek a festésben különleges jelentősége van. Az első ecsetek az i.e. II. században készültek²⁰, méghozzá különféle állatszőrök felhasználásával. Leggyakoribb a nyúláször, a legigényesebbek egyike pedig a mókuszszőr. Amikor a jeleket már nem vésővel, hanem ecsettel írják, akkor tud kialakulni a jelek finomsága, akkortól tud művészivé alakulni az írás. A kínai ecset egy bambuszrúdhoz csontgyűrűvel rögzített szőrpamacs. Sok értelemben különbözik a hagyományos, „európai” ecsetektől: egyrészt sokkal puhább szőrből

¹⁵ Ezt a felosztást ismereti többek között: BOLTZ, WILLIAM G.: Early Chinese Writing, in World Archaeology, 1986, 17/3. szám, 424-427. o.

¹⁶ KÉKI: i. m. 61. o.

¹⁷ Uo. 63. o. Ezt megerősíti Hidasi Judit is, akinek népszerű műve, a „Na, és hogy tetszik Japán?” Terebess, 2002.

¹⁸ ECSEDY: i. m. 85-86. o.

¹⁹ GERNET: i. m. 169. o.

²⁰ ECSEDY: i. m. 85. o., KÉKI: i. m. 63.o.

készül, másrészt megfelelő karbantartás mellett túhegyes. Egyrészt a vágásának köszönhetően, másrészt azért is, mert az ecsetet használat után mindig vízesen összepréselve, függesztve tárolják. Harmadik, és legfontosabb tulajdonsága a rendkívüli tustároló képesség. A kínaiak ugyanis (számos téves hiedelemmel ellentétben) nem festékekkel, hanem tussal festenek. A tus a tuskőnek és víznek a keveredésével jön létre oly módon, hogy egy erre kialakított tálkában a tuskövet benedvesítik, és hozzádörzsölik az edény falához, így old le színt a tuskőből, ami fekete színű.

3. A KÍNAI ÍRÁS ELTERJEDÉSE

A kínai írás nem csak az ország területén terjedt el, hanem számos környező területen is. Ennek oka az lehet, hogy míg a környező népek a civilizálódásnak általában alacsonyabb fokán álltak akkor, amikor találkoztak a kínai kultúrával, tehát nem kellett már meglévő „írásukat” átalakítani.

A következő területeken érvényesülnek kínai hatások: Korea, Vietnam, Tajvan, Malajzia, Szingapúr²¹, és legfőképpen: Japán.

Korea területén az i.sz. 1. században, a Han-hódítással terjedt el a kínai írás, amelyet valószínűtlenül sokáig, a 15. századig szinte változatlan formában alkalmaztak, a különbség annyi volt, hogy agglutináló nyelv révén a ragokat nem tudták hiánytalanul rögzíteni²². 1446-ban Sze-Csong uralkodó vezetett be egy leegyszerűsített, csupa geometriai elemből álló írásrendszert.

A vietnami nyelv leírásához a 20. századig használták a kínai írást. Nem volt olyan nehéz dolguk, mint a koreaiaknak, mert a vietnami nyelv is csak egyszótagú szavakból áll, és nem használnak ragozást sem. Egyetlen változtatásuk a 17. századból származik, amikor megismerve a latin betűs írást, a hanglejtés változásait a latin ékezetekhez hasonló vonásokkal kezdték el jelölni.

A kínai íráshoz egyik legközelebb álló írás a japán. A japán nyelv a leírásához háromféle írást használ²³: a kínai jeleket tartalmazó *kanjik*, a folyóírást, a *hiraganát*, és az idegen eredetű szavak leírásához használt *katakanát*.

A két utóbbival a japán nyelv maradéktalanul leírható, mindössze egy probléma merül fel: nem érthető meg maradéktalanul, méghozzá ugyanazon ok miatt, amiért kénytelenek a *kanjikat* alkalmazni: a japán nyelv gazdag egyforma hangalakú szavakban.

Az átvett kínai írásjelek számát azonban maximálták: jelenleg 1850 hivatalos kínai jelet használnak, és ezen felül 20-30 olyan kínai jelet, amely régi családnevek leírása, tehát egy tollvonással nem vehető ki a szókészletből.

A japán nyelv is agglutináló, és ez az elsődleges indoka annak, hogy a *hiragana* írásra szükségük volt. A *hiragana* lágy vonalvezetésű, általában egy kézmozdulattal megrajzolható jelek rendszere, ahol az 5 magánhangzó állhat önállóan, illetve az egyetlen olyan mássalhangzójuk, amelyhez nem tartozik feltétlenül magánhangzó, az „n”. Minden más szótagokból áll, elöl egy mássalhangzó, mögötte egy magánhangzó. A hangzsváltozáshoz használnak különálló vonásokat is, így képzik az „s” hangból két kis vonással a „z”-t, a „h”-ből egy kis fölérajzolt körrel a „p”-t.

Ugyanakkor az, hogy átvették a kínai jelkészlet egy részét, nem jelenti azt, hogy a jelek jelentését is átvették volna, a kiejtésüket pedig főleg nem. Japán nyelvtanárok szoktak viccelődni azzal, hogy amikor a japánok átvették az írást a kínaiaktól, a kiejtések „rosszul hallották”, és bizony, néha ugyanannak a kínai jelnek a kínai és japán kiejtése köszönőviszonyban sincs egymással. Ennek ellenére minden japán jelnek van legalább 2 olvasata: egy „kínai” és egy japán.

A megkülönböztetésnek egy érzékletes példája a 6-os szám kétféle olvasata²⁴. A kanjinak két kiejtése van, de csak a kínai „roku”-t használják, mert a jel japán kiejtése nagyon hasonlít a „halál” kifejezéshez.

4. KONKLÚZIÓ

Az 1990-es évek óta Kína európai jelenlétének erősítésére törekszik, amelyhez a kelet-közép-európai térséget, Magyarországot is beleértve, „csatolási felületnek” (interface-nek, hídnak) tekinti. Egy 2008-as tanulmány szerint bár hazánk számos lehetőséggel rendelkezik a kínai kapcsolatok fejlesztésére, az egyik legnehezebben megoldható problémának a magyar szellemi hátrányosságát tekintik.

---

²¹ Malajziában és Szingapúrban ma is az egyszerűsített kínai írást használják.

²² KÉKI: i. m. 66. o.

²³ HADAMITZKY, WOLFGANG-KAZÁR LAJOS: *Kanji és Kana*, 1999Scholastica, Budapest, 11-34. o.

²⁴ Uo 57. o.

Tételesen, hogy hiányoznak a kínaiul beszélő potenciális partnerek, illetve hogy a tárgyalóképes emberek sem szakmailag, sem üzletileg nem látják át például a kiemelkedő lehetőséget jelentő a logisztikai bázisok fejlesztésének követelményeit, valamint a kínai vállalatok betelepülésével járó beruházások hatását. A legfőbb problémának mégis a „korlátolt mentalitást” tekintik, ami részben még mindig a nyugati beruházók preferálásával, részben pedig a kínaiakkal szemben kifejezett averzióval, elutasítással jellemezhető²⁵.

Ahogy Magyarországon megállapításra került, hogy az oktatás a kulcsa a gazdasági fejlődésnek, úgy Kínában is ezt az utat találják járhatónak. Bár hazánk legalább az angoltudás területén jobb eredményeket tudott felmutatni Kínánál, amennyiben a mindenkori kormányzat a kínai kapcsolatok javulását várja, a kifejezetten Kína-specifikus oktatás fejlesztése elengedhetetlen. A tanulmány lezárásakor mindössze 2 felsőoktatási intézményben²⁶ lehetett kínai nyelvet tanulni Magyarországon, és az üzleti alapú oktatás is elsősorban a fővárosban elérhető. Tekintettel arra, hogy a kulturális hagyományok és az írásnak a kínai gazdasági viszonyokban betöltött szerepe arra enged következtetni, hogy nem várható lényeges változás a kínai írásrendszerben, aki a 21. század nagyhatalmával szeretne szoros gazdasági együttműködést kialakítani, annak a kínai írással is meg kell ismerkednie.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1.] BOLTZ, WILLIAM G.: Early Chinese Writing, in *World Archaeology*, 1986, 17/3. szám., 420-436.o.
- [2.] ECSEDY ILDIKÓ: *A kínai történelem rejtelvei*, 1999, Eötvös, Budapest.
- [3.] EF English Proficiency Index. EF Education First, London, 2011.
- [4.] GERNET, JACQUES: *A kínai civilizáció története*, 2001, Osiris, Budapest.
- [5.] HADAMITZKY, WOLFGANG – KAZÁR LAJOS: *Kanji és Kana*, 1999, Scholastica, Budapest.
- [6.] HUNTINGTON, SAMUEL P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, 2005, Európa, Budapest.
- [7.] INOTAI ANDRÁS – JUHÁSZ OTTÓ – TÁLAS BARNA: *Kína-stratégia: Folytonosság és változás*, 2008, MTA Világgazdasági Kutatóintézet.
- [8.] KÉKI BÉLA: *Az írás története*, 1971, Gondolat, Budapest.
- [9.] MASPERO, HENRI: *Az ókori Kína*, 1978, Gondolat, Budapest.
- [10.] MÉSZÁROS KLÁRA: *Kínai jelen és jövő*, 2005, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Műhelytanulmányok.
- [11.] MIKLÓS PÁL: *A sárkány szeme. Bevezetés a kínai piktúra ikonográfiájába*. Corvina, Budapest, 197.
- [12.] SALÁT GERGELY: *Kínai országismeret*, 1999, Külkereskedelmi Főiskola, Keleti Füzetek, Budapest.
- [13.] Terebess Ázsia E-tár <http://terebess.hu/keletkultinfo/index2.html>
- [14.] THE ROYAL SOCIETY: *Knowledge, Networks and Nations: Global scientific collaboration in the 21st century*, 2011, London.

---

²⁵ INOTAI ANDRÁS – JUHÁSZ OTTÓ – TÁLAS BARNA: *Kína-stratégia: Folytonosság és változás*, 2008, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, , 72. o.

²⁶ Tan Kapuja Buddhista Főiskola, ELTE BTK

SZERZŐINKHEZ (A publikálás feltételei)

---

1. A *Diskurzus* című tudományos folyóirat magyar nyelven beküldött tanulmányokat fogad el.
2. A kézirat terjedelme nem haladhatja meg az 50.000 karaktert. Kérjük szerzőinket a terjedelmi korlát szigorú betartására.
3. A szöveget elektronikus formátumban kérjük leadni (az MS Word bármelyik változatában elmentve) a farkas.adam@mailbox.hu email címre.
4. A tanulmányok tartalmazzák a szerző nevét és a mű címét. A név balra zárva, félkövéren, 11pt betűmérettel, kiskapitálissal szedve szerepeljen. Alatta a cím, szintén balra zárva, félkövéren, 14pt betűmérettel, kiskapitálissal szedve.
5. A következő formai kritériumokat kérjük betartani: A/4-es lapméret, 11pt betűméret, szimpla sorköz, 2 cm oldalsó és alsómargók, 2,5 cm felsőmargó, első sor behúzása 1 cm. A fejezetek és alfejezetek legelső bekezdései, illetve a pontokba szedett felsorolások utáni első bekezdések esetén azonban nem kell az első sort behúzni.
6. Az első szintű fejezet címek arab számmal sorszámozva, sorkizártan, félkövéren, 11pt betűmérettel, kiskapitálissal szedve szerepelnek. Előtte 18pt, utána 12pt térköz áll. A másodsztű alfejezetek címei sorkizártan, félkövéren, 11pt betűmérettel szedve szerepelnek, kéttagú arab számmal sorszámozva. Előtte 12pt térköz áll. Három vagy annál több szintű fejezeti rendszer csak kivételes esetben fogadható el.
7. A szöveg közbeni kiemelésként dőlt betű alkalmazható, ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagy betű csak kivételes esetben fogadható el.
8. A közvetlen hivatkozásokat lábjegyzetekben, az oldal alján kérjük feltüntetni. A lábjegyzetben és az irodalomjegyzékben szereplő hivatkozások rendje a következő: SZERZŐ: *Cím*, évszám, kiadó, kiadás helye, oldalszám. Kérjük, hogy mindenhol vesszőt (és nem pontot) alkalmazzanak a bibliográfiai adatok között. Első alkalommal a szerző nevét kiskapitálissal, teljes egészében ki kell írni, külföldiek esetében a vezetéknev kerül előre, majd vesszővel elválasztva a keresztnév. Ha háromnál több szerző van, csak a szerkesztőt kell megjelölni a (szerk.) jelzéssel. Példa: SZLADITS KÁROLY: ..., ZAKKARIA, FAREED: ..., MEZEY BARNA (szerk.): A mű címét és alcímét dőlt betűtípussal jelölik. Ha van alcím, akkor azt a rendes címtől ponttal szükséges elválasztani, egyébként csak a bibliográfiai hivatkozás legvégén van pont. Amennyiben folyóiratból, gyűjteményes kötetből származik a forrás, úgy a mű címe után vessző következik, majd az „in” szócska (ami kisbetűvel, kettőspont nélkül szerepel) és a folyóirat vagy gyűjteményes kötet adatai. Utóbbinak rendszerint van szerkesztője, így azt is fel kell tüntetni. Folyóirat esetén a számot az alábbi formában szíveskedjenek megjelölni: évszám/sorszám. „szám”.pl. ..., in *Magyar Jog*, 2006/7. szám, 34. o. Ezekben az esetekben nem a közvetlen forrás, hanem a folyóirat vagy gyűjteményes mű címe szerepel dőlt betűvel. Az oldalszámot kis „o” betűvel jelölik. Internetes forrás esetén a letöltés helyét és idejét fel kell tüntetni. Példák:

¹ CSÉCSY GYÖRGY: *Védjegy és piacgazdaság*, 2001, Novotni kiadó, Miskolc, 36. o.

² BÍRÓ GYÖRGY: Átruházó szerződések, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/2. szám, 14–30. o.

³ EÖRSI GYULA: A tulajdonátszállás kérdéseiről, in SÁRKÖZY TAMÁS – VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Eörsi Gyula emlékkönyv*, 2002, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 277–420. o.

⁴ MENYHÁRD ATTILA: A tulajdonjog tárgyai, előadás a *Symposium Iubilaei Facultatis Iaurinensis* című konferencián, 2010. szeptember 21., Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kar.

⁵ CSIKY PÉTER: A TRIPS egyezmény szerepe a nemzetközi iparjogvédelmi rendszerben, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 1998/3. szám, <http://www.mszh.hu/kiadv/ipsz/199806/csiki.html>, 2010. március 14.

Egy mű ismételt hivatkozása esetén a SZERZŐ VEZETÉKNEVE valamint az „i. m.” megjelölés és az oldalszám szerepel. Ha ugyanannak a szerzőnek több műve is szerepel a hivatkozások között, az „i. m.” után zárójelben az érintett mű évszámát is fel kell tüntetni. Egymást követő lábjegyzetekben, ugyanarra a műre történő hivatkozás esetén pedig az „Uo.” és oldalszám jelölést kérjük alkalmazni.

⁶ EÖRSI: i. m. 298. o.

⁷ Uo. 332. o.

A fentiekben nem részletezett esetekre GYURGYÁK JÁNOS: *Szerzők és szerkesztők kézikönyve*, 2005, Osiris, Budapest, című mű az irányadó.

Felhívjuk szerzőink figyelmét, hogy a hivatkozási rendszer nagyfokú be nem tartása, következetlensége illetve plágiumgyanú esetén a tanulmány elutasításra kerül!

9. Egy szó szerint átvett gondolatot kötelező idézőjelbe rakni, és lábjegyzetben a forrást megjelölni. Az idézet ne legyen dőlt betűs. Több szintű idézés esetén a következő forma alkalmazandó: „...»...’...’...«...”
10. A mű végén irodalomjegyzék szerepel, a szerzők vezetéknéve szerinti ábécé sorrendben, [1] [2] formátumú számozással. Formailag és tartalmilag is a lábjegyzetnél írottak az irányadóak azzal, hogy itt a folyóiratban vagy gyűjteményes műben szereplő cikkek esetén legutolsó bibliográfiai adatként a kezdő és záró oldalszámokat is fel kell tüntetni.
11. Az irodalomjegyzékben csak olyan tételek szerepelhetnek, amelyek lábjegyzetben is hivatkozásra kerültek. A megfelelő irodalomjegyzék hiánya a tanulmány elutasítását vonja maga után!
12. A (fekete-fehér) táblázatokat és ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket a lábjegyzetknél írottak szerint feltüntetve, a szövegbe építve kell megjeleníteni.
13. A szerkesztőbizottsághoz beérkezett - formailag megfelelő - tanulmányokat az állandó és eseti tagokból álló lektori bizottságnak küldjük ki jóváhagyásra. A közlés feltétele a lektor támogató véleménye, illetve a javítandónak értékelt pontok átdolgozása.
14. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

Köszönjük, hogy megfelelően elkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.

A szerkesztőség

TÁMOGATÓINK

SZÉCHENYI ISTVÁN
EGYETEM

UNIVERSITAS – GYŐR
ALAPÍTVÁNY

DEÁK FERENC
ÁLLAM –ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

A Batthyány Lajos Szakkollégium
Tudományos Folyóirata

DISKURZUS